This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

https://books.google.com

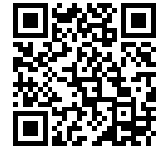

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
  Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
  Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
  Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
  Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

Om Google Bogsøgning

Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på `http://books.google.com`

UC-NRLF
B 3 051 940

BERKELEY
LIBRARY
UNIVERSITY OF
CALIFORNIA

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Samlede og efterladte Skrifter

af

H. C. Ørsted.

Ottende Bind.

Kjøbenhavn.

Forlagt af Universitetsboghandler Andr. Fred. Høst.

Trykt hos Kgl. Hofbogtrykker Bianco Luno.

1852.

Digitized by Google

Digitized by Google

BD581
.O34
1850
v.8

Indhold.

Tale ved det kongelige Videnskabernes Selskabs Mindefest over dets Præses Hans Excellence Overkammerherre Adam Vilhelm Hauch. S. 1—20.

Ved at betragte et lykkeligt og velsert Liv føle vi en Tilfredsstillelse lig den, der opvækkes ved Skjønhedens Harmoni; dette kan anvendes paa Hauch. Fremstilling af den lykkelige Stilling, hvori Fødselen satte ham. Hans Valgsprog: Dyden alene adler. Hans Iver for at erhverve sig Kundskaber baade ved Universitetet og i Krigstjenesten. Hans Tjeneste som Volontair ved den preussiske Armee i den bayerske Successionskrig. Ved sin Hjemkomst forfremmedes han i Krigstjenesten, blev Kammerherre og fort derpaa Staldmester. S. 3—4.

Hans Kjærlighed til Naturvidenskaberne især til Physiken. I sit 31te Aar 1786 traadte han ud af Krigstjenesten. Paa en Reise, som han to Aar senere foretog sig, gjorde han mange udmærkede Naturgrandskeres Bekjendtskab; disse nævnes. Han hjemkaldtes for at tage Overbestyrelsen af den kgl. Staldetat og gjorde her mange Forbedringer. Hans Ægteskab samme Aar. S. 5.

Hauchs Fremtræden i det videnskabelige Liv udstrakte sig fra 1791—1801. Fremstilling af den Strid, der paa den Tid herskede mellem de forskjellige Systemer i Chemien. En større videnskabelig Oplysning og Erfaring har befriet den Omdannelse, som hele Naturvidenskaben i vort Aarhundrede er undergaaet, fra at vanhelbes af lidenskabelige Partifeider. Et af hiin Tids Stridspunkter var Vandets Sammensætning; videre Udvikling heraf som og af de skjønne og lærerige Forsøg, som Hauch i den Anledning foretog sig. Han anlagde en betydelig Instrumentsamling og holdt en Tid lang Forelæsninger over Naturlæren, som hørtes med stor Fornøielse; ligeledes udarbeidede han en Lærebog herover, som optoges med Bifald og oversattes baade paa Tydsk og Svensk. S. 6—9.

Beretning om hans Forfremmelse i Staten og om de forskjellige Musæer og Selskaber, der vare satte under hans Overbestyrelse. Baade for

Digitized by Google

Stats-tjeneſten og for Videnſkaberne havde han ſtore Evner, dog havde han iſær uddannet dem for dem. Den gavnlige Indflydelſe af Vexelvirkningen mellem Livet og Videnſkaben. S. 9—11.

Sit Embede ſom Overhofmarſchal udførte han med ſjelden Indſigt og Kraft; med Hæder ſtod han i Spidſen for Studentercorpſet; hans Beſtyrelſe af Skuepladſen udmærkede ſig ved Retfærdighed, Orden og Sparſomhed. S. 12.

Kunſtkammeret, der tidligere var en uordentlig Sammenblanding af forſkjelligartede Gjenſtande, blev ved hans Foranſtaltning ombannet Dette gav Anledning til Anlæggelſen af det kgl. Billedgalleri. Begrundelſen af en hiſtoriſk Portraitſamling paa Frederiksborg Slot og Samlingen paa Rosenborg Slot af forſkjellige mærkelige Gjenſtande, det oldenborgſke Huus vedkommende, ſkyldes ogſaa hans Forſlag. S. 13—14.

I Stiftelſen af en hiſtoriſk Vaabenſamling havde han en væſentlig Deel, ligeſom ogſaa i den vigtigſte af alle vore hiſtoriſke Samlinger: Muſæet for nordiſke Oldſager. Hans Virkſomhed ſom Overbeſtyrer af det kgl. Mynt- og Medaillecabinet og af det ſtore kgl. Bibliothek. Hans Beredvilligheb til at virke for Haandværksvæſenets Forædling. Hans indflydelsesrige Stilling i Frimurerlogen og Kjæden, fra hvilke Stiftelſen af Blindeinſtituttet og Beſpiisningsanſtalten udgik. Hans Medvirken til Indretningen for moraliſkfordærvede Perſoners Forbedring. S. 15—17.

Hauchs videre Udnævnelſer til de høieſte Trin i Staten; Univerſitetets og hans Medborgeres Anerkjendelſe af hans Fortjeneſter; hans Udvælgelſe til Videnſkabernes Selſkabs Præſes. Fremſtilling af hans værdige og kraftfulde Perſonlighed. S. 18.

Ikke ved nogen enkelt ſtor, men ved en Sum af hæderværdige Egenſkaber paabyder han os Agtelſe. Udvikling af hans Charakteer og af hans Væſen. Under et langt Liv nød han den Lykke, at vedligeholde den Plads i den offentlige Mening og den Tillid og Naade hos ſin Konge, ſom han ſaa vel fortjente; hans Minde vil være dyrebart for alle de mangfoldige Medlemmer af Samfundet, med hvis Virkekreds han kom i Berøring. S. 18—20.

Tiltale til Hs. Majeſtæt Koug Chriſtian den Ottende ved hans Throubeſtigelſe 1839. S. 21—26.

Den afdøde Konges utrættelige Virkſomhed for Borgerfrihedens og Oplysningens Fremſkridt mindes med Erkjendtlighed. Med glade Forhaabninger imødeſees Fremtiden. I Videnſkabernes Selſkabs, Selſkabet for Naturlærens Udbredelſes og den polytechniſke Læreanſtalts Navn hilſes den ny Konge. Tilliden til hans fremdeles Beſkyttelſe udtales tilligemed den Overbeviiſning, at Kongen med ſin Omhu vil omfatte alle Livets mangfoldige Forhold, og at han ved en viis, men kraftig Omdannelſe af forældede Former vil forebygge borgerlige Ryſtelſer. S. 23—25.

Det er Fædrelandskjærlighedens Trang at udtale ſig, og Statens friſte Liv trives, hvor Tilliden mellem Konge og Folk befæſtes. S. 25—26.

Digitized by Google

Om Udbredelsen af det hundredgradige Thermometer i Danmark og Norge. S. 27—31.

De forskjellige Inddelinger for Varmens Maal efter Fahrenheit, Reaumur og Celsius; den sidste er den for vort Talsystem mest passende og brugbare. Dens Udbredelse i de forskjellige europæiske Lande. Det Gavnlige i, at man forenedes om overalt at bruge Celsius's Thermometer.. Svenskerne have næsten i hundrede Aar gjort Brug deraf; de to andre skandinaviske Nationer opfordres til heri at slutte sig til dem. S. 29—31.

Over Skypompen. S. 33—55.

Naar man fordrer en Forklaring, som fuldkomment skal gjøre Rede for den første Forandring i vor Luftkreds, hvorfra Skypompen hidrører, saa nødes vi til at erkjende, at Videnskaben endnu ikke har lært os noget Tilfredsstillende derom, dog kunne vi med vore nuværende Kundskaber bringe noget Lys i Sagen ved at opstige Trin for Trin fra Virkning til nærmeste Aarsag. Trækkene til efterstaaende Skildring ere samlede af talrige adspredte Beskrivelser fra forskjellige Tidsaldere og Verdenesegne.. S. 35—36.

Hovedsagen ved en Skypompe er en heftigt omhvirvlet Luftmasse, som dreier sig om en Midlinie, hvis ene Ende er i Skyen, medens den anden berører Jorden eller dog nærmer sig den. Den gjøres synlig ved Dunst, Vand eller faste Dele, som den optager. Forskjellen mellem Skypompers over Vand og over Land er uvæsentlig. S. 36—37.

Beskrivelse af Skypompernes Skikkelse. De forskjellige Angivelser af deres Høide. Den Feiltagelse, man ved Jagttagelser herover let kan forledes til. Skypompernes ulige Gjennemsnit. S. 37—38.

Skypompernes Farve. Deres mellemste Deel er ofte gjennemsigtig, dog ikke let uden naar de befinde sig over Vandet. Gjennemsigtigheden tiltager, efterhaanden som Skypomperne svækkes. Jo større de ere, jo længere pleie de at holde sig, dog sjeldent en halv Time, neppe nogensinde en heel. I deres Hastighed og Retning hersker stor Ustadighed. Hovedretningen synes dog som oftest at gaae fra Sydvest til Nordost. S. 38—39.

Skypompens skiftende Stigen og Synken. Forskjelligheden af den omdreiende Hastighed. Næsten alle Jagttagere ere enige om dens Hvirvelbevægelse. Man har bemærket en opstigende og nedstigende Bevægelse deri, den ene indenfor den anden, ligeledes har man seet Bindinger som Skruegange deri, nogle vundne til Høire, andre til Venstre. Beretning om den Kraft, med hvilken Skypompen virker. Sandsynligheden af, at de Tilfælde, hvor man har seet Frøkorn, Smaadyr eller desl. ige nedfalde som Regn, kunne have deres Oprindelse fra Skypomper. S. 39—41.

At der i Skypompen er en løftende Kraft sees tydeligt. Beretning om en stor Skypompe, der i 1835 gik over Egnen af New-Brunswick i Nordamerika, og hvis Virkninger nøie bleve undersøgte, især med Hensyn paa Retningen af de Kræfter, som her havde yttret sig. Adskil-

Digitized by Google

lige Omstændigheder viste, at der i den indre Deel af Skypompen var foregaaet en betydelig Luftfortynding; nærmere Beskrivelse heraf. S. 41—42.

Skypompen er ofte ledsaget af en stærk Larm eller af en hvinende Lyd; den efterlader ofte en svovlet Lugt. Beretning om de Forhold, hvorunder Skypomperne hyppigst sees. S. 42—43.

Skypompperne ere som oftest ledsagede af elektriske Udladninger ligeledes af Hagel og stordraabet Regn. Lufttrykket er sjeldent blevet iagttaget, dog anføres eet Exempel paa en pludselig Barometer-Forandring samtidig med en Skypompe. S. 43—44.

De forskjellige Meninger om Udgangspunktet for Skypompernes Dannelse. Videre Beskrivelse af flere eiendommelige Jagttagelser. S. 44—46.

Skypompen maa betragtes som en Lufthvirvel, synliggjort ved de forskjellige Materier, den har optaget; dens Oprindelse maa søges i Skyernes Rige. Ved den her omtalte Hvirvelbevægelse erholde alle Dele en Bestræbelse til at gaae bort fra Midlinien og ud mod Omkredsen; dette er, som bekjendt, en nødvendig Følge af Kredsløbets Natur; nærmere Udvikling af denne Lov og af de ved den frembragte Virkninger. S. 46—49.

De af Skypompen omfattede stigende Dele komme ved den dermed forenede Omdreining til at gaae i Vindinger omkring den. Man kan i en gjennemsigtig Skypompe, paa een og samme Tid, finde to Skruegangsbevægelser, hvoraf den ene er vendet til Høire, den anden til Venstre; dette anskueliggjøres ved en lille Figur. Grunden til at Skypomperne sjeldnest ere uigjennemsigtige over Vandet. S. 50.

Beskrivelse af den Maade, hvorpaa Luftfortyndningen bevirker Hagelkornenes Dannelse. Formodningen, at de store Hagelveir frembringes ved Lufthvirveler i de høiere Luftegne. Muligheden af Elektricitetens Medvirkning til Hagelens Dannelse. Den stordraabede Regn antages at hidrøre fra fortættede Vanddampe. S. 50—52.

Ved alle hurtige Dampfortætninger frembringes Elektricitet; vi tør derfor ikke slutte, at Elektriciteten er Aarsag til Skypompen, fordi dens Dannelse er ledsaget af elektriske Udviklinger, disse maae meget mere betragtes som dens Virkninger; videre Udvikling heraf. S. 52—53.

Svovellugten, som man har bemærket efter Skypomper, synes at være af samme Natur som den, der frembringes, hvor Lynet har slaaet ned. Larmen antages at hidrøre fra de sammenstødende Hagel, den hvinende Lyd fra Indstrømning af Luft i Skypompen. Forklaring af den Omstændighed, at der ofte nedhænger mange Skypomper fra een Sky. Om Lufthvirvelernes Afvigelser fra Lodretheiden. At Skypomperne ofte tage deres Retning fra Sydvest til Nordost maa tilskrives Hyppigheden af disse Vinde; at de ofte ere bøiede antages at hidrøre fra de Vinde, som herske i forskjellige Høider over Jorden. Paa Rigtigheden af den Mening, at man med skarpe Kanonskud skulde formaae at adsprede en Skypompe, har man ingen Bekræftelse. S. 53—54.

At Lufthvirvelen, der er det Væsentlige i Skypompen, frembringes ved to parallele Luftstrømme i de høiere Luftegne, der gaae i modsatte Retninger, er en meget sandsynlig Formodning. S. 53—54.

Digitized by Google

Tale i Anledning af det kongelige danske Videnskabernes Selskabs Jubilæum. S. 57—73.

Hensigten at give et Overblik over Selskabets Virksomhed i det henrundne Tidsrum; Grundene til at denne Tanke opgaves. Videnskabsselskabernes Væsen ialmindelighed gjores til Gjenstand for Talen; Spørgsmaalet, om deres Tid ikke nu er forbi, og de uden Skade kunde opbere, vil bedst besvares ved en nærmere Betragtning af deres Væsen og Virken. Selskabernes eneste væsentlige Diemed er at fremme Videnskaberne, isærdelesheb de, der ikke umiddelbart gribe ind i det borgerlige Liv; denne Bortfjernelse fra det Praktiske har naturligviis ingenlunde sit Udspring i Ringeagt derfor. Tænkeren er sig vel bevidst, at hans Grandskninger omsider føre til store Virkninger i Menneskesamfundet; Exempler paa saadanne. At Grandskeren ikke umiddelbart berører det borgerlige Samfund giver ham en høi Grad af aandelig Frihed og Fred; hans Vildfarelser ville, da de virke gjennem mange Mellemled, let finde deres Modvægt, forend noget skadeligt Indgreb kan skee. Heri begrundes den gode Forstaaelse mellem Videnskabsselskaberne samt Regjeringerne og Nationerne. S. 59—62.

Videnskabsselskaberne stræbe at opnaae deres Diemed ved en stor Forening af aandelige Kræfter. Den Formeligheb, der let indsniger sig, er ikke saa stor, som Mange frygte. De mundtlige Forhandlingers gavnlige Indflydelse. Den overordentlige Nytte af at Selskaberne prove nye videnskabelige Opdagelser. S. 62—64.

Videnskabsselskaberne som Mellemled mellem Regjeringerne og Videnskabernes Dyrkere. Deres nationale Betydning, idet de oplyse deres Lands Sprog, Historie, Natur og Naturstilling; deres umiddelbare Indflydelse paa Sproget, ved at deres Skrifter udgives i Modersmaalet De forskjellige Landes Videnskabsselskaber danne et Foreningsmiddel mellem Nationerne. S. 65—67.

Selskabernes Pengemidler anvendes ofte til videnskabelige Foretagender, der uden disse ikke vilde kunne iværksættes. De Præmier, de udsætte, have fremkaldt udmærkede videnskabelige Værker. Exempler herpaa. S. 67—69.

Den store Overgangsperiode i det hele aandelige Liv, i hvilken Videnskabsselskaberne dannedes, fremkaldte en høi Begeistring, denne maa efter Naturens Gang atter vexle med en stille Virksomhed. S. 69—70.

Betragtning af det Tidspunkt og de Forhold, i hvilke vort Videnskabernes Selskab stiftedes, af de udmærkede Mænd, som Landet tidligere eiede, og af den Videnskabelighed, som herskede her. S. 71—72.

Det Gavnlige i at Selskabet satte sig visse Love. Den Beskyttelse, det har nydt af Landets Konger, fremfor alle af Christian den 8de. Dets lovende Udsigter for Fremtiden. S. 76.

Tale ved Professor Jacobsons Ligfærd. S. 75—81.

Det Trøstelige i at kaste et Blik paa den Hedengangnes hæderlige Virksomhed. Ved sit dybe Studium af Anatomi, Physiologi og Chemi tiltrak

Digitized by Google

lan sig Gall's Opmærksomhed. I Paris vandt han den berømte Cuvier's Venskab. Hans Studier der satte ham i stor Anseelse; den hannoverske Regjering betroede ham et betydeligt militairt-chirurgisk Embede; i dette angrebes han af en farlig Sygdom. S. 77—78.

Efter sin Hjemkomst vedblev han at forbinde anatomiske og physiologiske Undersøgelser med sin Lægevirksomhed; disses Resultater. En vigtig Forbedring i Chirurgien hædredes i Frankrig med en stor Belønning. Hans chemiske Kundskaber førte ham til at anvende det chromsure Kali som Lægemiddel. S. 78—79.

Hovedtrækkene af Jacobsons videnskabelige Charakteer. Hans Kunstsands. Hans tillidindgydende Ydre. Hans Opfatning af Lægens Kald. Den Paaskjønnelse, som hans Fortjenester fandt. Hans Værd som Familiefader, som Ven og som Læge. S. 78—81.

Mindeskrift over Hans Excellence Geheimestatsminister Johan Sigismund von Mösting. S. 83—92.

Møstings Fødested; hans Familieforhold, hans Studier, hans forskjellige Forfremmelser og Udnævnelser. I 60 Aar beklædte han adskillige vigtige Embeder til sin Konges Tilfredshed. S. 85—86.

Hans Kjærlighed til Videnskaberne; hans Iver for at fremme dem; Exempler paa Anerkjendelsen af hans Værd i denne Henseende. S. 86—87.

De skjønne Egenskaber, der udmærkede ham i hans Embedsforelse. Hans Bestyrelse af Finantserne, de ulykkelige Forhold, under hvilke han tiltraadte denne. De Fremskridt, der gjordes i denne Henseende bleve understøttede af adskillige Andre, dog maa man tilstaae Møsting megen Fortjeneste heraf. S. 87—88.

Hans Omhu for Landets Credit var det, der især leddeles hed udmærkede hans Finantsbestyrelse. Videre Udvikling af Landets finantsielle Forhold. Stiftelsen af rentebærende Committeesedler. Iværksættelsen heraf fremkaldte megen Modstand, men viste sig siden gavnlig. Fastheden i at overholde Bankens Fundation bidrog til at gjenerhverve nogen Tillid til Finantserne. Grundfæstelse af Banken med Opoffrelse fra Finantsernes Side gav nogen Fasthed i Landets Pengevæsen. S. 89—90.

Eiendomsbesiddernes Opfordringer om Forlængelse af et den tilstaaet Moratorium efterfulgtes ikke af Møsting. Hans Forsøg paa at hjælpe dem ved Laan af Statskassen. Forbedringerne i Skattevæsenet og disses Følger. S. 90—91.

Møstings huslige Liv, hans Omgangstone, hans Ægtestab. S. 91—92.

Mindeskrift over Capitain Carl Ludvig Bendz. S. 93—98.

Bendz's Fødested og Forældre. Hans Undervisning; hans Optagelse blandt Artilleriecadetterne; hans tidlige Udnævnelse til Officeer; hans to

Digitized by Google

Feldttog med Contingentet til Tydskland; hans tolvaarige Opholdt ved Garnisonen i Rendsborg, som han benyttede til at udvide sine mathematiske Kundskaber. Hans Arbeider ved Brovæsenet forskaffede ham en Reise til Frankrig. Hans anden Reise til Paris for at berige sine mathematiske Kundskaber og for at gjøre sig bekjendt med den polytechniske Skoles Indretning; ved sin Hjemkomst beskjæftigede han sig med Forbedringer i Brovæsenet og med forberedende Arbeider til en Reorganisation af det militaire Skolevæsen. Hans Medvirkning til Oprettelsen af Heiskolen; hans Virksomhed som Lærer i Mathematik; hans Deeltagelse i Landcadet-Academiets Reorganisation; hans Bestræbelser for de mathematiske Kundskabers Udbredelse; hans store Fortjenester som Lærer. 1834 blev han optaget som Medlem af det kgl. Videnskabernes Selskab; at han ved Proveforelæsningerne for den mathematiske Lærepost ved Universitetet valgtes til Medcensor, er et Beviis paa den Agtelse, hvori han stod for sine Indsigter. S. 95—98.

Mindeskrift over Professor Henrik Steffens. S. 99—114.

Steffens's mere end forgetyveaarige Ansættelse ved et fremmed Lands Universiteter udslukkede ikke hans Kjærlighed til Fedrelandet, men forenedes skjønt med Hengivenheden for hans selvvalgte Hjem. Hensigten er her at stræbe efter en upartisk og sand Fremstilling af hans Charakteer og Væsen. S. 101—102.

Steffens fødtes i Stavanger 1773. Hans Fader var Tydsk, hans Moder Dansk; 6 Aar gammel kom han til Danmark, hvor hans Opdragelse foregik; i et tilbigere Tidsrum opholdt han sig længe i Tydskland, saaledes tilhørte han flere Lande og droges i forskjellige Retninger. S. 102.

Steffens's Ynglingsalder faldt i Begyndelsen af den store Gjæringstid, der dannede Overgangen fra det attende til det nittende Aarhundrede. Beretning om hans Livs ydre Begivenheder i dette Tidspunkt, om de Udmærkelser, der vistes ham, om hans naturvidenskabelige Sendelse til Bergen, og om de udmærkede Mænds Venskab, som han vandt under et derpaa følgende Opholdt i Kiel. 1797 erhvervede han den philosophiske Doctorgrad, holdt Forelæsninger og fik derpaa et Reisestipendium. Hans Bekjendtskab med Schimmelmann. S. 103—104.

Fremstilling af den Retning, som den store Gjæringsperiode, der fremkaldte Revolutionen i Frankrig, havde taget i Tydskland. Jena og Weimar maae betragtes som Foreningspunktet for de nye Bestræbelser, der gjorde sig gjældende i Religion, i Videnskab og i Poesi. Beretning om de udmærkede Mænd, der opholdt sig her. Steffens's Omgang med disse; hans Forhold til Schelling. Hans Opholdt i Freiberg, hvor han udarbeidede sine Beikräge zur innern Naturgeschichte der Erde; Bedømmelse af denne Bog. S. 104—105.

Betragtning af det Misforhold, som i hiin Tid fandt Sted mellem Philosopher og Naturforskere, og som endnu jevnligt fornyer sig; man vil stedse misforstaae Theorierne, naar man skiller dem fra de Erfaringer, de skulle fremstille, og man vil ikke mindre opfatte de i Videnskaben opstillede Erfaringer i et falsk Lys, naar man betragter dem uden Hensyn

Digitized by Google

paa den Theori, der har ledet deres Sammenstilling. Exempler paa de vigtige Opdagelser, som ere gjorte paa Erfaringsnaturvidenskabens Vei, medens næsten intet Nyt er tilveiebragt af dem, der troede at have fundet den rette Anskuelse af Sandheden uden at begrunde den i nogen sand og selvstændig Naturopfatning. Steffens var aldrig ganske hildet i hine Tiders Vildfarelse og vidste senere kraftigt at hæve sig derover. Den store Bevægelse i Videnskaberne udøvede en vigtig Indflydelse paa den hele videnskabelige Aand. S. 105—107.

Steffens's store Berømmelse i Tydskland, erhvervet ikke alene ved Skrifter, men ved personlig Indflydelse; de Æresbeviisninger han modtog. Hans Ophold i Danmark fra 1802—1804; hans Giftermaal med Capelmester Reichardt's Datter fra Halle. Fremstilling af den Indflydelse som hans Forelæsninger her udøvede paa mange Tilhøreres Aandsretning, af hans Begeistring, af hans Veltalenhed og det Liv, han herved vakte. At Mange lode sig blænde af den Glands, hvormed han fremtraadte, saa at de bragtes til at ringeagte deres gamle Lærere, var en Vildfarelse, der ikke begunstigedes af Steffens. Hans Indledning til Philosophien, skreven paa Dansk, udmærkede sig ved en høi Grad af Klarhed; han antog selv, at Sproget udøvede en stor Indflydelse i denne Henseende. S. 108—110.

Hans Kaldelse til Universitetet i Halle 1804. Fremstilling af den virksomme Deel, han tog i de store politiske Begivenheder, og af den Begeistring, han opvakte for Tydsklands Sag. Efter Freden optraadte han mod de politiske Omdrev og mod Turnvæsenet; senere indviklede han i kirkelige Stridigheder. S. 110—112.

Beretning om de Skrifter, hvormed han under sit stærkt bevægede Liv dog berigede Litteraturen i mange forskjellige Retninger; hans Romaner; hans polemiske Blätter, hvis Afbrydelse meget beklages. Den Uro, hvoraf han omtumledes, maa ikke alene tilskrives Begivenhedernes Gang, men var en Følge af hans fyrige Personlighed; videre Udvikling heraf. Hans Kaldelse fra Breslau til Berlin; hans lykkelige Liv her, hans behagelige huslige Kreds. Den Gunst i hvilken han stod baade hos den preussiske og danske Konge; hans sidste Besøg i Danmark ved Kroningen, hans Deeltagelse i det skandinaviske Naturforskermøde; hans uforandrede Kjærlighed til Fødelandet. S. 112—114.

Mindeskrift over Conferentsraad Brandis. S. 115—120.

Brandis fødtes 1762 i Hildesheim. Hans Studier ved det Göttinger Universitet under udmærkede Professorers Veiledning. Tidligt vandt han et Priisskrift, blev Doctor i Medicinen og Privatdocent. Hos sine berømte Lærere stod han i stor Anseelse. De forskjellige Forfremmelser, han havde opnaaet til sit 28de Aar. Hans Virksomhed som Badelæge i Driburg. Beretning om hans videnskabelige Skrifter og Forsøg. 1803 kaldtes han til Kiel som Professor, hvor han i flere Retninger viste sig virksom. Fra 1809, da han udnævntes til den bevarende Dronnings Livlæge blev Kjøbenhavn hans stadige Opholdssted; her fortsatte han sin Skribentvirksomhed og holdt udmærkede Forelæsninger. Hans store Anseelse som Læge; hans kraftfulde Personlighed; hans interessante

Digitized by Google

Omgangstone. Beretning om den Paaskjønnelse, der vistes ham baade af Regjeringen, af forskjellige Universiteter og af Medborgere. Hans Familieforhold. S. 115—120.

Folket og dets Videnskabsmænd, en Samtale mellem en Student og en Bonde. S. 121—147.

Et lille Indledningsdigt. S. 123—124.

Bonden glæder sig til af Studenten at kunne faae Oplysninger om forskjellige Ting, blandt Andet, om den rette Maade at betragte Planen til Oprettelsen af et Æreminde for Tyge Brahe; hermed havde han ikke selv kundet komme paa det Rene, da forskjellige fremsatte Meninger havde forvirret ham. Studentens Forslag at meddele sine Tanker herover, idet han lader, som om han talte med Nogle af modsatte Anskuelser; paa denne Maade udvikles den Nytte og Oplysning, der ved Astronomien er bleven hele Menneskeslægten til Deel. S. 124—131.

Besvarelse af det Spørgsmaal, om de Stjernekyndige ere de vigtigste Mænd i Verden; alle Videnskabers store Gavn fremhæves. Ved at betragte Menneskeslægtens Fremskridt bliver det klart, hvormeget de Lærde og Videnskabsmændene have bidraget til dens Lykke og Forædling, disse Velgjerninger maae belønnes med Ære, da Lønnen i timeligt Gods desuden ofte kun er ringe. S. 132—135.

Folkets Glæde naar nogen Landsmand gjør det Ære. Spørgsmaal om Tyge Brahe ikke blot beundres af os, fordi han berømmes af Fremmede. For at vise det Urigtige i denne Mening gives en Fremstilling af den Maade, hvorpaa han blev behandlet her i Danmark. Ole Rømer's vigtige Opdagelse fremhæves. Det Naturlige i, at man glæder sig, naar Nogen af Ens Egne ogsaa opvækker Beundring hos Fremmede. S. 135—136.

Bonden fremsætter det Spørgsmaal, om der ikke stikker en stor Forfængelighed i at ville gjøre et Høidesminde saa kostbart; dette besvares med, at det har en høiere Betydning, naar det er et Kunstværk. Videre Udvikling heraf. Den evige Fornuft aabenbarer sig for os gjennem det Skjønne. Det mest levende Udtryk for det Aandelige findes hos Mennesket; dog findes det aldrig aldeles reent og harmonisk hos noget enkelt Menneske, og vor Opfatning deraf forstyrres ved mange Biomstændigheder. Kunstneren maa ved en klar Opfatning af Skjønhedens Væsen i sit eget Indre frembringe Kunstværket og derpaa lade det fremtræde for os i en skjøn Form. Denne Fremstilling af Kunstnerens Kald vækker Beundring for ham. Betragtningen af et sandt Kunstværk frembringer en skjøn Sindsstemning. S. 137—142.

Religionens og Kunstens Virkninger bør ikke sammenlignes; den første er en Livsfornødenhed, den anden er en Livets Blomst. Enhver god Bestræbelse i Menneskelivet understøtter den anden, naar man vogter sig for at lade dem indvirke forstyrrende paa hverandre. S. 143.

Opfordring til at betragte skjønne Kunstværker. Om den Virkning, som Betragtningen af Thorvaldsens Fremstilling af Christus og Apostlerne frembringer paa et Menneske, der med reent og roligt Sind hengiver sig dertil. Et Billede af Tyge Brahe eller en anden ypperlig Mand vil udøve en efter Sagens Natur forskjellig Virkning paa os. At Mindet

Digitized by Google

for at opstilles paa en offentlig Plads maa have en betydelig Størrelse og være støbt af et Metal, der godt modstaaer Luftens Virkninger, gjør Kostbarheden til en nødvendig Følge. S. 144—145.

Betragtning af de Følelser, Kundskaber og Forsætter, som Beskuelsen af en saadan Mindestøtte fremkalder og udbreder i Folket. Det Ønskelige i, at hver Stad ved mindre kostbare Minder hædrede deres hoitfortjente Mænd, og at Ungdommen lærte at kjende og ære saadanne. S. 145—147.

Mindeskrift over Professor William Christopher Zeise. S. 149—163.

Zeises Fødested; hans Forældre; den stærke Hypochondri, der fra hans mødrene Slægt ogsaa nedarvedes paa ham. Hans Underviisning først i et Institut i Sorø, hvor han var i Huset hos Historieskriveren Riegels, derpaa i Slagelse lærde Skole. Hans kortvarige Ophold i Kjøbenhavn som Lærling paa Hofapotheket. De Studier, han paa egen Haand foretog sig, satte ham istand til at udføre en betydelig Omordning af hans Faders Apothek i Slagelse. Hans Lyst til Chemien bragte ham atter til Kjøbenhavn, hvor han studerede under Veiledning af dette Mindeskrifts Forfatter, med hvem han allerede ved gammelt Familiebekjendtskab stod i nogen Forbindelse. S. 151—153.

Hans Ophold fra 1806 i nærværende Forfatters Huus; den Maade hvorpaa han af ham behandledes; hans ivrige Bestræbelser for at indhente mange forsømte Skolestudier. 1809 blev han, efter behørig Examen, Student. Den fordeelagtige Indflydelse, som det Aar, i hvilket han studerede til den philosophiske Examen, havde paa hans Dannelse. De mange begavede unge Mænd, der paa samme Tid kom til Universitetet; den eiendommelige Maade, hvorpaa Zeise paavirkedes af sin Omgivelse. Hans Ophold paa Walkendorff's Collegium. S. 154—156.

Zeises Hensigt at studere Medicinen; denne opgav han for ganske at hengive sig til Chemien. 1815 bestod han med megen Ære den pharmaceutiske Examen. 1818 erhvervede han sig den philosophiske Doctor- og Magistergrad. Samme Aar reiste han udenlands, opholdt sig ½ Aar i Göttingen og 1 Aar i Paris; her traf han Berzelius, hvis Venskab han vandt. 1819 vendte han tilbage. Skildring af de høist ugunstige Forhold, under hvilke Naturvidenskaben i dette Tidspunkt var stillet ved Kjøbenhavns Universitet; Vanskeligheden for Zeise under saa uheldige Omstændigheder at finde en Ansættelse. Den Maade, hvorpaa der, efter ringe Evner, bødedes paa denne Trang. Zeises Opdagelse 1822 af Xantogensyren optoges i det kgl. Videnskabernes Skrifter og belønnedes med dets Sølvmedaille. Hans Udnævnelse kort efter til Professor i Chemien ved Universitetet; hans Optagelse 1825 til Medlem af det kgl. Videnskabernes Selskab. Den betydelige Forbedring af hans videnskabelige Hjælpemidler; hans Deeltagelse i Oprettelsen af den polytechniske Læreanstalt; hans Virksomhed ved denne; de Grundsætninger efter hvilke han meddeelte sin Underviisning. Hans Sygelighed fra 1835 til 1839, der gjorde det nødvendigt, at en Anden overtog hans Forretninger; de Foranstaltninger, der efter hans Helbredelse bleve trufne for at befrie ham fra endeel af hans Arbeider. S. 154—158.

Digitized by Google

Hovedbestræbelsen i Zeises Arbeider var at undersøge den Klasse af Sammensætninger, som Svovlet danner med mange Bestanddele tilsammen, og som tillige have den Egenskab med Lethed at lide en chemisk Adskillelse eller Ombannelse. Vigtigheden af disse Undersøgelser. Besvarelsen af de herved fremkaldte Spørgsmaal har sat de fleste af vor Tids Chemikere i Virksomhed. At de samme Bestanddele i samme Mængdeforhold danne Sammensætninger af den mest ulige Natur, viser, at deres Forskjel maa bero paa noget Eiendommeligt i deres Grundstoffers Forbindelsesmaade. Den Forklaring, man har søgt at give denne Sag. Exempel til nærmere Oplysning heraf. Foreſtillingerne om Sammenordningen, der ere grundede paa en Gisning, i hvilken der maaskee vil findes adskillig Vildfarelse, ville dog være en Veiledning til at finde Sandheden. Zeise deeltog med megen Dygtighed i Tidsalderens Bestræbelse til at finde Orden i de forviklede Sammensætninger. Striden om Ætherarternes Bestanddele. Beretning om den Foreſtillingsmaade, hvortil hans Undersøgelser førte ham, samt om flere Stoffer, han fandt ved disse. Videre Udvikling af flere af hans Undersøgelser og af de Opdagelser, hvortil disse førte ham. S. 159—162.

Nøiagtigheden og Grundigheden af hans Undersøgelser forskaffede dem megen Anseelse; uagtet hans Arbeider medførte ubehagelige og skadelige Dunster, forfattede han dem med stor Utrættelighed. Beretning om Beskaffenheden af hans Forelæsninger og om de chemiske Lærebøger, han udgav. De Æresbeviisninger, der bleve ham til Deel. Hans Familieforhold. S. 162—163.

Kong Christian den Ottende, som den ved høi Dannelse udmærkede Mand. Et Mindeskrift. S. 165—190.

Den Velvillie, Christian den Ottende viste Videnskabernes Selskab baade som Prinds og som Konge. Frygt for ikke at kunne løse den vanskelige Opgave at forfatte et Mindeskrift, der skulde omfatte hans hele Virksomhed. Skildringen her gaaer ud paa at fremstille hans Sands for Videnskaberne, hans Kundskabsfylde og omfattende Dannelse. S. 167—168.

Besvarelse af den Indvending, der ofte gjøres mod Mindeskrifter, nemlig, at man i disse ved Diemedet er nødt til kun at vise den skjønne Side af den Hædrede. Haabet, at man i dette ikke skal finde Mangel paa Sandhedskjærlighed. S. 168—169.

Om Prindsens tidligste Opdragelse. Om hans Lærer Niels Iversen Schow; dennes Studier og Virksomhed. Prindsens Lærer i Naturhistorien, Hans Severin Holten, hvis Undervisning var i høi Grad opvækkende og frugtbringende. Den Fortjeneste, der maa tilskrives Abildgaard ved Valget af denne sidste. Degen, som Lærer i Mathematik, forstod ikke at sætte Prindsen ind i denne Videnskab. Dette betragtet som Beviis for, at man i Valget af Lærere for unge Mennesker af de høiere Stænder ikke saa meget maa see paa et berømt Navn som paa at finde dem, der have de bedste Evner til at virke gavnligt paa Ungdommen. S. 169—173.

Prindsens Indsigt i Naturvidenskaberne var ikke anderledes, end man maatte ønske at finde den hos ethvert dannet Menneske; disses gavnlige

Digitized by Google

Indflydelse paa Ungdommens Udvikling erkjendes nu almindeligt, dengang anbefaledes de kun af enkelte Fremskridtsmænd. S. 173.

Colbjørnsens Foredrag for Prindsen over Lovgivningsgrundsætningerne. Udviklingen af hans Sprogkundskaber. Betragtning af Virkemaaden af den her skildrede Opdragelse. Forskjellen paa den Underviisning, man bør meddele unge Fyrster og andre unge Mennesker. Vigtigheden af en Fyrstes hensigtsvarende Opdragelse; de Midler, ved hvilke man maa søge at befordre denne. S. 173—176.

Beretning om Prindsens videre Udvikling. Hans Jagttagelse over en saakaldet Svovelregn. S. 176—177.

Hans Følelse for Frihed og Menneskerettigheder, fremkaldt ved Tidsalderens Dannelse; de udmærkede Mænd, der deeltog heri med ham. Fremstilling af Tidsalderens Aand i denne Retning og af de forskjellige Indvirkninger, som hos Mange dæmpede Iveren for de nye Bevægelser. Napoleons Indflydelse herpaa. S. 177—180.

Prindsens Udtalelse af hans Tilbøielighed for Frihedens og Oplysningens Udbredelse ved en offentlig Fest i Anledning af det norske Universitets Stiftelse; hans Medvirkning til Norges fri Forfatning. Hans Ophold som Gouverneur i Fyen; hans Reiser 1818, 1822 og 1838 for første Delen i Selskab med hans Gemalinde. De udmærkede Mænd, med hvilke han i Udlandet kom i Berøring; den Høiagtelse, disse nærede for ham; den Indflydelse, som deres Omgang havde paa ham, især deleshed paa hans Statskunst. S. 180—182.

Prindsens Virksomhed som Præses for Kunstakademiet; hans Reisers Indvirkning paa hans Kunstsands; hans Indkjøb af Kunstskatte; hans Samling af antike Vaser. De videnskabelige Forbindelser han knyttede i Udlandet; den Beundring, hans Kundskaber her opvakte. S. 183—184.

Hans Hofholdning baade som Prinds og som Konge udmærkede sig ved et Præg af Skjønhedssands; det Ugrundede i Bebyldningen for Pragtlyst og Overdaadighed. Skildring af hans udmærkede Selskabstone og af den skjønne Kreds, som han og hans Gemalinde vidste at samle om sig og at oplive. Hans Forkjærlighed for det Aristokratiske. Exempler paa, at han dog ikke ganske lod sig beherske af denne. S. 185—187.

Hans Forretningsdygtighed, hans Sagkundskab og hans Arbeidsomhed. Hans Regentvirksomhed var fri for eensidig Fremhæven af Videnskab og Kunst. S. 188—189.

Betragtning af det ny Tidsrum, der idet dette Mindeskrift sluttes, er begyndt for hele Europa. Den herved forstærkede Fordring til, at der skulde have været gjort Friheden større Indrømmelser i Christian den Ottendes Regjering, skal ikke bevirke nogen Forandring i denne Skildring. Finde vi end, at Udviklingen gik for langsomt, maae vi dog tilstaae, at den, betragtet fra de tidligere Tiders Synspunkt, ikke var ringe. Forlangendet, at man skal bedømme Christian den Ottende sammen med sine Ligemænd; Haab, at han da vil staae med ligesaamegen Ære iblandt dem ved Kongefærd som ved Indsigter og Dannelse. S. 189—190.

Digitized by Google

Tale

ved

det kongelige Videnskabernes Selskabs Mindefest over dets Præses

Hans Excellence Overkammerherre

Adam Wilhelm Hauch

Ridder af Elephanten, Storkors af Dannebrogen og Dannebrogsmand, Ordens-Vicecantsler, Overhofmarschal o. s. v.

Digitized by Google

Digitized by Google

Tale ved det kongelige Videnskabernes Selskabs Mindefest over dets Præses Hans Excellence Overkammerherre Adam Wilhelm Hauch

Ridder af Elephanten, Storkors af Dannebrogen og Dannebrogsmand, Ordens-Virecantsler, Overhofmarschal o. s. v.

holden 1838.

Naar vi kaste vort Blik hen over en Mands fuldendte jordiske Liv og see ham gjennem en lang Løbebane uophørligt anvende ædle Kræfter til værdige Diemed, næsten bestandigt ledsaget af Lykken, lønnet med Bifald og begunstiget af den herligste Sundhed og Legemskraft, saa føle vi herved en Tilfredsstillelse, beslægtet med den, som opvækkes ved Skjønhedens Harmoni. Jeg tvivler ikke om, at Enhver i denne høitagtede Forsamling vil anvende dette paa den Hædersmand, til hvis Minde Timen er indviet: vort Selskabs forevigede Præses, Adam Wilhelm Hauch.

Lykken tilsmilede ham allerede med Livets Morgenrøde: Født i en Stand, der lovede ham en begunstiget Stilling i Verden: som Barn af Kongen benaadet med en Udnævnelse, hvorved en hurtig Befordring i Krigshæren sikkredes ham: af

Digitized by Google

skjønsomme Forældre tidligt overgivet til videnskabelig Undervisning, havde han i mange Maader et betydeligt Forspring for Mængden. Men saa store Lykkens Gaver ere farlige for den, i hvis Lod de falde: de kunne forføre ham til Ladhed, hvis han ikke føler, at han bør fortjene dem, og de gjøre andre Mennesker til strenge Dommere over hans Værdighed. Vor Hauch var ikke den, der i sine Kræfters Anstrengelse vilde staae tilbage for sin Lykke. Han hyldede fra Ungdommen af det Valgsprog, han siden tog sig: Dyden alene adler. Tidligt havde han allerede erhvervet sig de Kundskaber, som udkrævedes til at optages blandt Universitetets Borgere. Han var født 1755 og blev 1770, altsaa kun 15 Aar gammel, Student. Han forsømte nu ikke at gjøre sig dygtig til den Tjeneste, hvortil han fra Barndommen var bestemt, og blev allerede i sit 22de Aar Ritmester i Garden til Hest. Men langt fra at berolige sig ved den Udsigt til en glimrende Forfremmelsesbane, som her laae aaben for ham, stræbte hans virksomme Aand efter at uddanne sig for sit Kald i selve Krigens Farer. Han erhvervede derfor Tilladelse til under den bayerske Successionskrig at gaae som Volontair til den preussiske Armee. Det er bekjendt nok, at denne Krig ikke førtes med megen Virksomhed og derfor var fattig paa Leiligheder til at vinde Hæder; imidlertid lykkedes det ham dog at vise et Mod og en Dueligheb, som erhvervede ham Bifald og Agtelse. Neppe var Freden vis, før han forlod Leiren og benyttede den øvrige ham levnede Tid til at udvide sine Kundskaber ved en kort Reise, hvorfra han endnu i Slutningen af Aaret 1779 vendte tilbage. Efter sin Hjemkomst til Fædrelandet vedblev han at forfremmes i Krigstjenesten; desuden blev han i sit 28de Aar, 1783, Kammerherre og faa Maaneder senere Staldmester.

Under denne hurtige Fremgang paa den borgerlige Æresbane var hans Kjærlighed til Videnskaberne og fornemmelig

Digitized by Google

til Naturvidenskaberne bestandigt virksom. Medens hans Stilling tillod det, holdt han sig i mange Aar næsten ganske borte fra Hoffets Forlystelser for at offre Videnskaberne den Tid, som hans Forretninger levnede ham. Physiken tiltrak ham isærdeleshed, og han benyttede heri Kratzensteins Veiledning. Han stiftede tillige Venskab med andre Mænd af Faget, især med den aandrige og mangesidigt dannede Peter Abildgaard, hvis klare Overblik og venlige Meddeelsomhed bleve saa nyttige for hiin Tids unge Naturgrandskere. Ved i sit 31te Aar, 1786, at træde ud af Krigsstanden vandt vor Hauch mere Tid til Videnskabernes Dyrkelse. To Aar senere foretog han sig som moden Mand en ny Udenlandsreise. Han begyndte med at gaae over Danzig til Polen og Galizien, vistnok især som Staldmester; men derpaa besøgte han Berlin og reiste gjennem en Deel af det nordlige Tydskland til Holland og derfra til England. Efter nogle Maaneders lærerige Ophold i dette Land gik han til Paris; her blev hans Ophold meget forkortet og hans hele Reise afbrudt, idet han tilbagekaldtes for at tage Overbestyrelsen af den kongelige Staldetat. Reisen havde ikke varet fuldt et Aar; men han havde dog havt Leilighed til at see Meget, baade af Natur og Kunst, der maatte være ham lærerigt, og med mange udmærkede Mænd havde han gjort Bekjendtskab. Blandt de berømte Naturgrandskere, han havde truffet paa, vil jeg her blot nævne Klaproth, Bode, van Schwinden, van Marum, Banks, Priestley, Cavendish, W. Herschel, Lavoisier, Charles.

Hjemkommen i Foraaret 1789 til sit ny Embede, indførte han i Staldetaten store Forbedringer. Samme Aar indgik han Ægteskab med Frøken Wibeke Magdalene Brochenhuus. At Ægteskabet blev uden Børn, var et Savn i de rige Lykkens Gaver, hvormed han ellers var udstyret.

Vi komme nu til det Tidsrum, i hvilket vor Hauch traadte offentligt frem som Videnskabsmand. Det udstrakte sig

Digitized by Google

omtrent over ti Aar og kan betragtes som et eget Afsnit af hans Liv, betegnet ved en hæderlig videnskabelig Virksomhed og tillige ved de betydeligste Forfremmelser. I Aaret 1791 blev han Medlem af vort Selskab og berigede de Bind, som udkom fra den Tid indtil 1801, med mange lærerige Afhandlinger, hvoraf de fleste ere blevne oversatte i andre Sprog. Dette Tidsrum, i saa mange Henseender heftigt bevæget af kæmpende Kræfter, frembød samme Charakteer i Henseende til Chemien. Det er vel værd, naar en saadan Tid er sluttet, og dens ledende Mænd ere aftraadte fra Skuepladsen, at kaste et Blik tilbage derpaa; thi enhver saadan Omvæltning indeholder, velforstaaet, et lærerigt Billede af det, som foregaaer, naar gamle Former sønderbrydes og nye dannes. I mere end et halvt Aarhundrede havde man hyldet Stahls chemiske System, som man har kaldet det phlogistiske. Det indeholdt en velordnet Opfatning af de Kjendsgjerninger, hvorpaa hiin Tids Chemikere især havde henvendt deres Opmærksomhed. Efterhaanden havde man deri heldigt indpasset en stor Række af senere Opdagelser, men, som det saa let skeer, stødt de med Systemet uforenelige tilbage. Disse vare imidlertid uophørligt voxede frem til større og større Mængde og Betydning og ventede kun paa den Mand, som vilde hæve deres Ret. Dette vovede Lavoisier. Han fremsatte et nyt System, som snart deelte Chemikerne i to heftigt kæmpende Partier. Tilhængerne af det ny System talte ofte om det gamle, som om de vare blinde for det store Overblik, det indeholdt, og forvandlede Striden derimod til en Kamp paa Liv og Død ved at gjøre Tilværelsen af Phlogiston til Hovedpunktet. Det gamle Systems Venner hengave sig til samme Forblindelse og kæmpende for en væsenløs Ting, glemte de baade at forsvare deres lovlige Eiendom og at tilegne sig de store Sandheder, som det ny System havde bragt for Lyset. Maaskee gjorde man sig paa begge Sider lige meget skyldig i Uret og Ubilligheid;

Digitized by Google

men det ny System, som gav saameget fandt Udbytte og omstødte saa mange gamle Fordomme, maatte ifølge Tingenes Natur seire og hævde nu ikke blot de nye Sandheder, men ogsaa sine eensidige Anskuelser, ja sine Vildfarelser. Vel ved jeg, at dette er de store Omvæltningers almindelige Historie; men jeg burde ikke taus forbigaae den Leilighed, som her frembød sig, til at henlede Opmærksomheden paa et modsat Exempel, som vistnok heller ikke er uden Slægtskab med flere store Menneskehedsforhold. Den vigtige Omdannelse, der i vort Aarhundrede er foregaaet med hele Naturvidenskaben, næsten i enhver af dens Dele, har ikke været vanheldet af hine lidenskabelige Partifeider. Den for saa kort et Tidsrum næsten mageløse Tilvæxt i Rigdom og Udstrækning, som Videnskaben i dette Tidsrum har vundet, vilde have været umulig, dersom ikke en større videnskabelig Erfaring og Oplysning deels havde lært dem, som især agte paa det Bestaaendes Vedligeholdelse, at man let kan drive den vedligeholdende Forsigtighed ud over de rette Grændser og derved fremkalde vild Ødelæggelse, deels advaret dem, hvis Hu især staaer til at stride fremad, mod overmodige Forsøg paa at omstøde det Gamle, førend man er forvisset om, at det Ny har en naturbegrundet Ret til dets Plads.

Et af de Punkter, hvorom den heftigste Strid i hiin Tid dreiede sig, var Vandets Sammensætning. Den ny Lære antog med Rette, at Vandet har to Bestanddele, en brændbar og en ildnærende, som hver for sig er en Luftart, men frembringe Vand og intet Andet end Vand, naar deres Grundstoffer bringes til at indgaae Forening. Denne Lære, hvorved Vandet skiltes ved sin gamle Ret til at betragtes som et Element, fandt ivrige Modstandere. Blandt de Forsøg, hvorved dets Sammensætning bevistes, var et af de vigtigste det, at Vanddampe, ledede gjennem et glødende Rør, som indeholder Jernspaaner, afskilles, saaledes at den ildnærende Bestanddeel fæster sig til

Digitized by Google

Jernet, hvilket herved lider samme Forandring, som om det havde været udsat for Ilden, hvorimod den brændbare udskilles og kommer frem som den letteste Luftart, vi kjende. At dette saaledes fandt Sted, kunde Modstanderne ikke nægte; men de vilde tilintetgjøre Forsøgets Beviiskraft. Man opstillede derfor imod det en Mængde andre Forsøg, hvori man havde faaet forskjellige Luftarter ved at lede Vanddampe gjennem glødende Rør, og saaledes meente man at have godtgjort, at Vandet ved Ildens Indvirkning kunde omdannes snart til een, snart til en anden Luftart, og at man følgeligen ikke turde antage den brændbare Luft, som i hine Forsøg fremkom, for en af Vandets Bestanddele. Vor Hauch foretog sig at prøve denne Sag ved omstændelige Forsøg. Han viste, at man ikke erholder Luft af Vandet, naar man, med behørig Omhu for at udeholde forstyrrende Omstændigheder, leder det gjennem glødende Rør af et Metal, som kun har en ringe chemisk Tiltrækning til dets ildnærende Bestanddeel, f. Ex. gjennem Rør af Guld, Sølv eller Kobber, og at Rør af Glas eller Porcellain give samme Udfald, forsaavidt de holde sig frie for Revner. Han godtgjorde tillige, at man ikke erholder Luftarter af Vand, som ledes gjennem glødende uglaserede Leerrør, uden derved at disses talrige fine Mellemrum tillade de gjennemstrømmende Vanddampe at trænge ud og den omgivende, ved Ilden forandrede Luft at trænge ind. Disse skjønne Forsøg, som fortjente og vandt almindeligt Bifald, fremsatte han med saa megen Forsigtighed og med en saadan Omhu for at undgaae Skinnet af at ville slaae sig til et af Partierne i den store Strid mellem de to kæmpende Theorier, at han langt fra at deeltage i den Lidenskab, som dengang havde grebet saa Mange, paa det varsomste holdt sig indenfor Experimentatorens Grændser.

Det vilde kun være trættende her at opregne enhver af hans ikke faa Afhandlinger. Mange af dem meddele Forbedringer, som han havde udtænkt ved et eller andet Instrument,

Digitized by Google

og røbe den sindrige og øvede Kjender af den dertil henhørende Mechanisme. En af disse Afhandlinger, nemlig hans Theori af Vidselstangen, viste tillige, at han ikke glemte at anvende Videnskaben paa de ham underlagte Forretninger. I det Tidsløb, som her omhandles, anlagde han tillige en meget betydelig Instrumentsamling, som ikke mindre udmærkede sig ved Fuldstændighed og skjøn Opstilling end ved Instrumenternes Størrelse og fortrinlige Udførelse. Endnu i sit Livs sidste Dage begyndte han at udgive en længe forberedet Beskrivelse over denne Samling. I dette skjønne physiske Cabinet holdt han en Tid lang Forelæsninger over Naturlæren for en udvalgt Kreds og hørtes med stor Fornøielse. Selv var jeg dengang meget ung og havde ikke havt den Lykke at blive kjendt af ham; men nogle Aar senere hørte jeg ham, under Fremviisningen af sin Instrumentsamling, at foredrage adskillige Sætninger, hvilket han udførte med al den Klarhed og Anstand, som ogsaa i det daglige Liv udmærkede ham. Paa samme Tid, som han holdt disse Forelæsninger, udarbeidede han sin Lærebog, som baade ved sin Klarhed og ved at optage den i hiin Tid ny antiphlogistiske Lære vandt et udbredt Bifald og oversattes paa Tydsk, endog to Gange, da den første Oversættelse fandtes meget utilfredsstillende. Ogsaa i det Svenske oversattes den. Paa Dansk udkom deraf allerede 1799 en ny Udgave.

Medens han saaledes udmærkede sig som Videnskabsmand, var han tillige steget fra et Ærestrin til et andet i Staten. 1793 var han bleven Storkors af Dannebrogen, 1794 Hofmarschal, Chef for Capellet og for Theatret. 1797 blev han Overhofmarschal, men ophørte at være Chef for Theatret. Det er beundringsværdigt, at han under saa mange Forretninger, som han alle samvittighedsfuldt rygtede, endnu fik Tid til videnskabelig Virksomhed; men omsider vorede de dog saaledes, at han maatte opgive den. Efter 1801 meddeelte han ingen Afhandlinger mere til Videnskabernes Selskab, og man kan vel

Digitized by Google

her sætte et nyt Vendepunkt i hans Liv. Den byrdefulde Theaterbestyrelse nedlagdes nu atter i hans Hænder, og han virkede deri ufortrødent gjennem et Tidsrum af 10 Aar. Saavel under Englændernes første som andet Anfald paa Danmark sattes han til Chef for Studentercorpset, som han siden vedblev at commandere til 1814. I Aaret 1802 fik han Overbestyrelsen af Kunstkammeret og det kgl. Medaillecabinet. Nogle Aar senere deeltog han i Stiftelsen af Musæet for de nordiske Oldsager. Ligefra Stiftelsen af det kgl. Naturalmusæum var han Medlem af dets Bestyrelse og stod tilsidst i Spidsen derfor. 1829 blev han Chef for det store kongelige Bibliothek. I Frimureriet og Kjæden udøvede han i en lang Række af Aar en stor Virksomhed, han havde en af de høieste Poster i hiint og var Hovedet for dette. Jeg har søgt at gjøre denne, i sig selv tørre, men til at danne sig en Forestilling om hans Forretningers Mængde nødvendige Opregning saa kort som mulig; dog bør jeg endnu henpege paa de mange patriotiske Foretagender og Selskaber, hvori han deeltog, og paa de mange Commissioner, hvoraf han var Medlem; ogsaa dem opoffrede han en Deel af sin Tid!

Det var, som om to Magter kæmpede om at besidde ham: paa den ene Side Statstjenesten og Borgersamfundet, paa den anden Videnskaberne. For begge havde han udmærkede Evner; men det var for hine, han især havde uddannet dem; saa at han snarere maatte betragtes som en meget begavet Forretningsmand, der opoffrede sin Fritid til Videnskaberne, end som en Videnskabsmand, der henreves af Forretningslivet. Havde Opdragelse og udvortes Kald ikke ført ham saa vidt i den ene Retning, vilde han sikkert have virket mere i den anden; men vi ville end ikke i dette Videnskabernes Selskab beklage et Tab af denne Art; thi hvad her i een Henseende tabtes, vandtes i en anden. Jeg sigter herved ikke blot til den materielle Nytte, hans Virksomhed bragte Fædrelandet, en Nytte vi, som Med-

Digitized by Google

lemmer af det store Borgersamfund, behørigt ville skatte, men mere til den vigtige Indflydelse, en af Videnskabernes Aand gjennemtrængt betydelig Forretningsmand hemmeligt, ja ofte sig selv ubevidst, udøver paa mangfoldige Grene af Samfundslivet. Den Selvtænkningens Vane og de klare, modne Kundskaber, som han bringer med sig, finde ved utallige Leiligheder Indgang hos dem, der skulle ledes af ham, og ved en naturlig Tilbøielighed vil han desuden søge, hvor han kan, at drage dannede og tænkende Mænd ind i sin Forretningskreds. Saaledes bidrager han til at udbrede Indsigtens Magt, som i utallige Forgreninger medvirker baade til Livets Forædling og til Frembringelsen af mangfoldige materielle Goder. Videnskaben selv taber ikke stedse ved den Tid, dens Dyrker anvender i det borgerlige Livs Sysler; thi den befrugtes paa mangfoldige Maader ved de Opgaver, Livet frembyder, og betrygges ved det uophørlige Samqvem med den mægtige Virkelighed mod spidsfindige og tomme Grublieriers Overmagt. Jo mere Livet og Videnskaben træde i Vexelvirkning, desto kraftigere og indholdsrigere blive begge. Naturligviis er jeg langt fra hermed at mene, at det var ønskeligt, at alle Videnskabsmænd opoffrede en stor Deel af deres Tid paa Forretningslivet; dette vilde være ligesaa forstyrrende, som om alle Forretningsmænd vilde selvstændigt gribe ind i Videnskaben; men jeg taler her kun om Vigtigheden af, at Videnskabsdyrkernes Samfund holder sig i en levende og mangesidig Vexelvirkning med Borgersamfundet.

At jeg her skulde forsøge særskilt at fremdrage de Fordele, vor Hauch i sin lange praktiske Løbebane har havt af sin Omgang med Videnskaberne, vil en saa oplyst Forsamling sikkert ikke fordre. Det er nok, naar vi see hans øvede Selvtænksomhed og dannede Aand bestandigt deri hævde sig, og dette, haaber jeg, vil uden min Kunst fremlyse, naar jeg nu forsøger i nogle Hovedtræk at give et Billede af hans skjønne og virksomme Forretningsliv.

Digitized by Google

Vor Hauchs Fortjenester af Hofhuusholdningen ere saa betydelige, at han allerede ved disse vilde have erhvervet sig Krav paa den Ros, at være en duelig Embedsmand. Han indskrænkede sig ikke til at føre en Overopsigt; men han foretog sig strax fra først af at ombanne hele denne Bestyrelsesgreen, og, for ganske selvstændigt at gjennemføre sin egen Plan, nægtede han sig selv i adskillige Aar den Hjælp af Hofinspecteuren, hvortil han var berettiget. Det er bekjendt, at han indtil sin Død vedblev at udøve dette Embede med en sjelden Indsigt og Kraft, og at hans Bestyrelse var udmærket ved den berømmeligste Sparsomhed.

I den Hæderspost, hvorpaa den kongelige Tillid satte ham ved at overdrage ham Anførselen for Studentercorpset, viste han, som man turde vente det, at han var den vanskelige Opgave voxen, at staae i Spidsen for denne oplyste og til Selvstændighed vante Ungdom, som ikke let kunde ledes heldigt uden af en Mand, hvis Indsigter, hvis Dygtighed og hvis Retskaffenhed de maatte betragte med Høiagtelse.

Hans Bestyrelse af Skuepladsen udmærkede sig ved streng Retfærdighed, Orden og Sparsomhed. Troede endog Skuepladsens Kunstnere og Kunstnerinder, at han med Hensyn paa dem drev denne Huusholderiskhed for vidt, følte de dog paa den anden Side en Tilfredsstillelse ved den Agtelse for dem og deres Kunst, hvormed han stedse kom dem imøde, og skattede den Fasthed, den Retfærdighed og den punktlige Opfyldelse af ethvert Tilsagn, som altid udmærkede ham.

Førend jeg forsøger at skildre den Indskydelse, han har udøvet paa mangfoldige andre offentlige Indretninger, kan jeg ikke undlade at gjøre den Bemærkning, at den høitstillede Mands Virksomheds Historie tillige er en Bestanddeel af Folkets, ikke blot fordi han tilhører dette Folk og virker derpaa; men ogsaa fordi han mere eller mindre har maattet træde i Samvirkning med mange af Landets indsigtsfulde Mænd for at udrette noget

Digitized by Google

Betydeligt. Ofte komme Forslagene til de vigtigste Forbedringer fra de mindre Høitstillede, og Overbestyrerens Indsigt viser sig i at prøve dem, antage dem og sætte dem i Kraft; men endog naar den første Tanke kommer fra ham selv, vilde han vanskeligt eller slet ikke kunne udføre den uden Hjælp. Saaledes sammenknytter sig ogsaa med det Hædersminde, jeg her stræber at sætte vor Hauch, Tanken om mange hæderlige danske Mænds Indsigt og Virksomhed, endskjøndt Talens Grændser ei tillader særskilt at omhandle deres Deeltagelse.

Kunstkammeret var tidligere, trods alle deri bevarede Skatte, en Indretning, som let kunde give den Fremmede ringe Tanker om vor Smag og Oplysning, hvis han ikke, ved opmærksom Sammenligning med saa mange andre Gjenstande, kom til den Indsigt, at det kun var en Levning fra tidligere Tider, hvilken den senere Oplysning ligesom havde glemt at berøre. Man fandt deri Conchylier og Malerier, mathematiske Instrumenter og Misfostre, nyere Kunstarbeider og de mest uensartede Oldsager, og hvo veed hvormange mærkværdige og umærkværdige Ting i Selskab med hverandre. Ingen Forstander kunde være sand Kjender af alle disse Ting, endnu mindre kunde den, som var fremmed i Samlingen, komme til nøiagtig Kundskab om alle der bevarede Skatte. Hauch bevirkede heri en lykkelig Forandring. Selv kunde han, ligesaa lidet som nogen Anden, bedømme alle disse Ting; men han forbandt sig med Kjendere af de forskjellige Fag, hvorunder de mange Gjenstande hørte. Efter disse Sagkyndiges, ei blot med Indsigt, men ofte endog med megen Skarpsind udførte Arbeider, blev dette Chaos ordnet. De værdiløse Sager bortskaffedes: Naturgjenstandene kom til det kongelige Naturalmuseum: Malerierne skiltes ganske derfra, og nu dannede man et Museum af indbyrdes nærmere beslægtede Ting: Oldsager fra de fjerneste Tider indtil Middelalderens Slutning, Gjenstande til Oplysning af fjerne Folkeslags Tilstand, tekniske Kunstsager, Kostbarheder

Digitized by Google

o. s. v. Maleriernes Adskillelse fra det gamle Kunstkammer gav Anledning til et nyt og vigtigt Foretagende. Efter Hauchs Forslag lod Kongen et heelt Malerigalleri danne af Kunstkammerets og flere andre kongelige Samlinger; ja Hs. Majestæt tillod endog med sandt kongeligt Borgersind, at mange Malerier, som prydede hans Slotte, henførtes derfra til denne store Samling, forsaavidt dens Kunstværd derved væsentligt kunde forøges. Hvormange have ikke allerede glædet sig og forædlet deres Smag i hine skjønne Billedsale, og hvor usigeligt meget større er ikke Antallet af dem, som vi tør haabe gjennem en lang Fremtid skulle besøge dem.

Da Hjelmstjernes sjeldne Portraitsamling af berømte Danske ved Datterens, Grevinde Rosenkrones, Fædrelandssind var bleven kongelig Eiendom, forslog Hauch Anlægget af en stor historisk Portraitsamling paa Frederiksborg Slot. Ikke hele denne Plan er udført; men en vigtig og for sig bestaaende Deel er allerede tilveiebragt, nemlig en historisk ordnet Samling af originale Portraiter, fremstillende de danske Konger og kongelige Personer, saavelsom de fornemste af deres udenlandske Slægt. Denne Samling er paa eengang lærerig for Kunstvennen og for den Historiegrandsker, som ønsker at gjøre sig Fortiden saa bekuelig, som han formaaer. Portraitsamlingen af berømte danske Mænd forsøgte han at lade bringes til større Fuldstændighed ved Kopier; men denne af Kunstens Venner mindre billigede Plan opgav han tildeels siden, efterladende en heldig Fuldendelse til Fremtiden.

En anden mærkværdig historisk Samling indrettedes efter hans Forslag paa Rosenborg Slot. Denne bestaaer af forskjellige Gjenstande, der fortjente at gjemmes som mærkelige Erindringer fra vore Konger af det Oldenborgske Huus, saaledes ordnede, at man finder særskilt, hvad der vedkommer hver af disse Konger. Ogsaa denne Samling bidrager til at danne vor Forestilling om de forskjellige Tiders Skik og Smag i

Digitized by Google

Klæder, Prydelser og alle Slags Bohave. Kun den Ukyndige kan betragte saadanne Samlinger som blotte Gjenstande for Nysgjærrigheden; den historiske Tænker tjene de til at udfylde Tidernes Afbildninger.

I Stiftelsen af en historisk Vaabensamling havde Hauch ogsaa en meget væsentlig Deel. De Vaaben, som de danske Konger havde brugt, vare gjemte paa Tøihuset, men ikke opstillede. Ved en Besigtigelse fandt Kongen, at heraf maatte noget Værdigere lade sig danne, og strax tilbød Hauch sin Tieneste. En Commission af kyndige Mænd sattes til i Forbindelse med ham at undersøge denne Sag og at gjøre Forslag derom. Deres Arbeide, kraftigt understøttet af Hauch, var mosommeligt, men frugtbringende. Vi have nu der en historisk Vaabensamling, lærerig baade med Hensyn til Kunstens og til Krigens Historie.

Endnu har jeg ikke nævnt den største og minderigeste af alle vore historiske Samlinger, i hvis Stiftelse Hauch har deeltaget; man gjetter let, at jeg sigter til Samlingen af nordiske Oldsager. Den første Tanke skyldtes vel til vore høitagtede Oldgrandskere Münter, Abrahamson, Nyrup; men de søgte strax at forene sig med den ligesaa virksomme og forretningsdygtige, som indflydelsesrige Hauch. Han stod saaledes blandt Stifterne og blev den iblandt dem, som det længst tilloddes at virke for Sagen. Ved hvilke Indsigter og Fortjenester denne Samling har naaet saa høit et Fuldkommenhedstrin, som det, hvorpaa vi see den, og ved hvilken almindelig Deeltagelse Landets Børn havde medvirket dertil, er det her ikke Stedet at udvikle; men, uden Frygt for at tilegne vor Hauch formeget, kunne vi sige, at han paa mange Maader blev Foretagendet nyttig, baade som viis Raadgiver i Møderne og som Mand af Indflydelse, der tilveiebragte vigtige Fordele, hvoriblandt det herlige Opstillingsrum, Samlingen i de senere Aar har faaet, vel fortjener særskilt at nævnes.

Digitized by Google

Som Overbestyrer af det kongelige Mynt- og Medaille-Cabinet har han ligeledes heldigt vidst at tilsikre sig de sagkyndigste Mænds Medvirkning og troligt understøttet deres Bestræbelser som indsigtsfuld Forretningsmand, klog Husholder og formaaende Talsmand hos sin Konge. Under ham er dette Cabinet blevet beriget ved Tilkjøbet af adskillige betydelige Samlinger. Kataloger derover ere trykte og fortsættes fremdeles. Som Hjælpemiddel for Videnskaben har Cabinettet faaet en stor Tilvæxt ved en nu allerede talrig Samling, indeholdende Afstøbninger af Mynter, hvortil Cabinettet ikke besidder Originalerne. Desuden er det Heles Opstilling forbedret og forskjønnet, og Arbeidsværelser, som kunne holdes varme om Vinteren, tilføiede. Endelig er Adgangen til Cabinettet gjort offentlig, hvorved det desto fuldkomnere kan medvirke til Smagens og Kundskabers Udbredelse.

Som Chef for det store kongelige Bibliothek viste han en varm Iver for Alt, hvad der kunde tjene til dets Berigelse og Ordning. Under ham foretoges af dertil udnævnte Sagkyndige en stor Revision af Bibliothekets værdifulde Kobberstikksamling, som i Forening med andre Kongen tilhørende Kobberstikksamlinger fik en egen Bestyrer og kun blev i Forbindelse med Bibliothcket ved at opbevares i samme Bygning og staae under en fælles Chef.

I Alt, hvad der angik det kongelige Naturalmuseum, bød han ligeledes Haanden til enhver nyttig Forbedring og viste sig altid som den velsindede og oplyste Mand.

For Haandværksvæsenets Forædling var han ved enhver Leilighed beredvillig til at virke og var i mange Aar første Medlem af Bestyrelsen af det saa nyttige Institut for Metalarbeidere.

Hvormeget han gavnede ved sin indflydelsesrige Stilling i Frimurerlogen og Selskabet Kjæden, synes det mig ikke passende offentligt at omhandle, uden forsaavidt derved frembragtes

Digitized by Google

offentlige Virkninger; men fra dette Synspunkt have vi to vigtige Ting at nævne: Stiftelsen af Institutet for Blinde og af Bespiisningsanstalten, som begge udgik fra Selskabet Kjæden. Til hiint kom den første Tanke vel ikke fra Hauch; men som den, der stod i Spidsen af Selskabet og deri havde den største Indflydelse, bidrog han med varm Iver til dette saa gavnlige Instituts Fremme og anvendte ogsaa sin Indflydelse udenfor Selskabet til dets Bedste. Til den saa velgjørende Bespiisnings-Anstalt kom Forslaget fra Hauch selv. Den rigtige Tanke at give de Fattige en sund Næring for en Deel af de Penge, man ellers vilde anvende til deres Hjælp, maatte vistnok udføres godt for at bringe de rette Frugter, og hertil manglede det ham paa Tid; men om den høifortjente, for det Gode virksomme Mand samlede sig andre hæderværdige Mænd og understøttede Foretagendet, tildeels endog med megen Opoffrelse af egne Bequemmeligheder, saa at den gavnrige Indretning staaer som et Minde, ei blot for een Mand eller eet Selskab, men indtager en hæderlig Plads blandt den danske Velgjørenheds ei lidet talrige Minder.

Jeg slutter denne Række af skjønne og gode Foretagender med eet, som sikkert ikke maa regnes blandt de mindst vigtige: Indretningen til moralskfordærvede Personers Forbedring. For dette ædle Foretagende, hvis Værd ikke trænger til Udvikling, stod vor Hauch i Spidsen, nøie deri forenet med flere af vore Hædersmænd. At denne Foranstaltning allerede for nogle Aar siden har begyndt sin gavnlige Virksomhed, er os alle nokſom bekjendt, og sikkert vil den redde mange Medmennesker fra aandelig og legemlig Fordærvelse.

Talens Sammenhæng har ført det med sig, at jeg hidindtil har maattet forbigaae de Æresbevisninger, vor Hauch modtog i den sidste Halvdeel af sit Liv. Det er nu Tid at nævne de betydeligste deriblandt.

Han havde allerede forud naaet en saa anseelig Stilling

Digitized by Google

i Staten, at kun de høieste Æresstrin stode tilbage for ham. I Aaret 1814 blev han Marschal for de kongelige Ordener, 1817 Ridder af Elephanten, 1828 Overkammerherre, 1831 Vice-Cantsler for de kongelige Ordener.

Skjønsomme Medborgere forsømte heller ikke ved given Leilighed at lade ham see Beviser paa deres Høiagtelse. Ved den halvtredsindstyvende Aarsdag efter hans Indtrædelse i virksom Statstjeneste gav Universitetet ham Æresdiplom som Doctor i Philosophien, og i samme Anledning indbødes han til et stort Selskab, hvor en Tale til hans Ære holdtes, og et Festmaaltid med dertil digtede Hædersange gaves.

Efter Grev Schimmelmanns Død valgtes han til vort Selskabs Præses. Han havde lige fra sin Optagelse hørt til de ordentlige Medlemmers Klasse og aldrig villet samtykke i at overføres til Æresmedlemmernes.

Efterat vi nu have kastet et Blik over den Forevigedes lange Løbebane, ville vi forsøge at danne os et Billede af hele Manden. De veemodige Følelser, som maae vækkes ved hans Savn, ville finde deres Formildelse under Beskuelsen af en saa værdig Personlighed, vedligeholdt gjennem et langt, lykkeligt og æresfuldt Liv.

Hauch var af Middelstørrelse, dog snarere stor end lille. Hans Legeme var veldannet og stærkbygget, ligelangt fra Fedme og Magerhed. Ansigtet var stort med stærke, veldannede, mandige Træk, hvori Fasthed ikke manglede Blidhed. De skjønne brune Øine vare ildfulde og talende. Hans hele Holdning var smuk, saaledes som man kunde vente det af et veldannet stærkt Legeme, hvis Kræfter fra Ungdommen af vare uddannede ved ridderlige Øvelser. Hvor heldigt han ved Siden af saa mange andre Gjenstande havde dyrket disse, faldt i Øinene ved det Mesterskab, han leilighedsviis røbede i Ridekunsten. Hans Sundhed var stærk og vedligeholdt sig indtil hans sidste Sygdom. Endnu i hans firesindstyvende Aar kunde man fristes til at antage ham

Digitized by Google

for en Mand, som ikke var over de tredsindstyve. Hans Aand var kraftfuld og udmærket ved et lykkeligt Forhold mellem de forskjellige Evner. Hans aandelige Væsen passede vel til det Legemlige. Jeg skal ikke krænke den Sandhedslov, min Tale hylder, ved at tillægge ham nogen af hine mægtigt fremtrædende Kræfter, som indføre store og følgerige Forandringer enten i Videnskaberne eller Samfundslivet; men ved en stor Sum af hæderværdige Egenskaber paabød hans Personlighed os en sand Agtelse. Hans Charakteer var fast uden derfor at have Noget af den Ubøielighed, der lukker Adgangen for bedre Overbevisning. Han ønskede, at det Rette maatte skee, og lod sig derfor let overbevise ved Grunde; men derimod lod han sig ikke forud indtage ved snedigt anlagte Fremstillinger, saa at han sjeldent behøvede at forandre sin Mening. Herpaa havde han Leiligheder nok til at give Prøver i de mangeslags forviklede Forhold, som hans talrige Forretninger medførte. Hans store Sands for det Rigtige var ledsaget af en ualmindelig og velordnet Virksomhed. Af de mangfoldige Sager, som stode under hans Overbestyrelse, standsedes ingen ved nogen Efterladenhed fra hans Side. Hvad der blev ham forelagt til Prøvelse, blev inden kort Tid afgjort. De nyttige Forslag, som af sagkyndige Underordnede gjordes ham, var han beredvillig til at prøve og, naar han kunde billige dem, til at befordre. Hans Sands for Sparsomhed var ikke ringere end hans Virksomhed. Af de undet hans Bestyrelse staaende Kasser maatte ingen Udgift skee uden strengt Overlæg; men derfor vidste han ogsaa at anvise betydelige Summer, naar det gjaldt om større Foretagender. I Omgang forbandt han den rene Sjæls Jevnhed, Ligefremhed og Venlighed med Hofmandens Verdenstone og Anstand. Den med de høiere Kredse Ubekjendte følte sig ikke hos ham sat i Forlegenhed ved noget Spor af Overforfinelse og Hofmanden ligesaa lidet ved mindste Anstød mod den ædle Tone. Denne Forening af saa mange skjønne Egenskaber erhvervede ham da

Digitized by Google

ogsaa den Lykke, at han under et langt Liv og i en ualmindelig vidtudstrakt Virkekreds vedligeholdt den Plads i den offentlige Agtelse, som han fortjente, og at han paa samme Tid uafbrudt nød sin Konges høieste Tillid og Naade.

Vor Hauchs Minde vil da være dyrebart hos alle de mangfoldige Medlemmer af Samfundet, med hvis Virkekreds han kom i Berøring. Næringsbrugeren mindes den oplyste Statsborger, Kjender og Beskytter af hans gavnlige Sysler. Embedsmanden priser i ham Kongens tro Mand, Fædrelandets redelige Søn. Krigsmanden tænker med Stolthed paa den Mand, som begyndte sin hæderlige Løbebane i hans Rækker, og som Kongen, efter længe at have brugt hans Tjeneste andetsteds, satte i Spidsen for en haabefuld, modig Ungdom, da den i et truende Øieblik ønstede at kæmpe for Fødelandet. Kunstnerne mindes i ham en Stormand, som uden Fordring paa at forstaae Tingene bedre end de, viste dem uforstilt Agtelse. Videnskabernes Dyrkere mindes med glad Tilfredshed, at han ogsaa tilhørte dem. Selv paa Thronen og i dens Nærhed bliver hans Minde hædret. Vi kunne slutte med den trøstelige Sandhed, at den fortræffelige Mand er bleven paaskjønnet efter sit Værd.

Digitized by Google

Tiltale til Hs. Majestæt Kong Christian den 8de

ved hans Thronbestigelse 1839.

Digitized by Google

Digitized by Google

Tiltale til Hs. Majestæt Kong Christian den 8de ved hans Thronbestigelse 1839.

Allernaadigste Konge!

Der er tilfaldet mig det ærefulde Hverv idag at være Ordfører for tre Indretninger, som alle ere helligede Videnskaberne: Deres Majestæts Videnskabernes Selskab, Selskabet for Naturlærens Udbredelse og den polytechniske Læreanstalt.

Deres Majestæt deler selv med hele det danske Folk den dybe Smerte, som opvaktes ved deres høie Forgængers Bortkaldelse. Vi kunne ikke Andet end være gjennemtrængte af de samme Følelser. Mindet om den milde, retfærdige, for Folkets Vel utrætteligt virksomme Landsfader og om alle de Fremskridt i Borgerfriheb og Oplysning, som skete under hans mangeaarige Styrelse, vil stedse leve i skjønsomme Hjerter og bevares uforgængeligt i Historiens Vidnesbyrd. Men disse Følelser kunne ikke neddæmpe de glade Forhaabninger, hvormed vi hilse Deres Majestæts Thronbestigelse. Det nu snart hundredaarige Selskab, hvis ældste Medlem og Secretair jeg har den Ære at være, som stiftedes, vedligeholdtes og udvidedes ved kongelig Gavmildhed, har allerede den Fyrste meget at takke, som nu er bleven vor Konge. Ikke blot den udmærkede Ære at turde vælge Thronens Arving til sin Præsident, men endnu meget

Digitized by Google

mere den stadige Opmærksomhed, De skjænkede dets Forretninger, den Orden, den Virksomhed, den Forbedringsaand, som De deri fremmede, og de Fordele, en saa ophøiet Forstanders Stilling tilveiebragte det, maatte være os lige dyrebare, saavel ved den umiddelbare Virkning, som for de Forskkringer, deri indeholdtes for Fremtiden.

Selskabet for Naturlærens Udbredelse, hvortil fædrelandskjindede Videnskabsvenner saa beredvilligt sammentraadte, efter en Opfordring, som jeg havde vovet at lade udgaae, nød allerede, medens det dannedes, ikke blot, høie Fyrste! Deres Understøttelse, men De værdigedes ogsaa at deeltage i Raadslagningerne om dets Indretning og siden at føre Forsædet i dets Forsamlinger og det ikke uden gavnlig Indflydelse paa dets hele Virksomhed.

Den polytechniske Læreanstalt, i hvis Navn jeg, som Directeur, har den Ære at tale, har vel ikke havt den Lykke at modtage en ligesaa umiddelbar Indvirkning, men har dog ikke savnet Beviser paa en lige Velvillie. Desuden tør den vel holde sig forvisset om, at Deres Majestæt vil beskytte og fremme en Indretning, der er bestemt til at danne Dyrkere af Videnskaber, hvoraf De er en saa udmærket Kjender, og til at udbrede Videnskabernes Lys over Kunstflid og Næringsbrug, som De har viist, at De vil beskytte.

Dog, vor Tanke bliver ikke staaende herved. Vi vilde ikke med sand frimodig Glæde kunne fremføre vore Lykønskninger, dersom det udelukkende var som Videnskabernes Ven, vi satte vort Haab til Deres Majestæt. Havde vi fattet en saa indskrænket Anskuelse, maatte vi endog ansees for at savne Sandsen for Videnskabernes inderlige og mangfoldige Sammenhæng med Livet. Nei, vi vide og erkjende det med Glæde, at Deres Majestæt ikke udelukkende vil være Videnskabsmandens eller Kunstnerens eller Krigerens eller nogen enkelt Borgerklasses

Digitized by Google

Konge; men at De omfatter alle Livets mangfoldige Forhold med deres Omhu.

Vi leve i en stor og mærkelig Tidsalder, fuld af Farer, truende Farer, baade for Folk og Fyrster. I Aarhundredernes Række have nye Kræfter udviklet sig, Oplysning og Hjælpemidler have ikke blot i en uhyre Grad formeret sig, men ogsaa taget nye Retninger, saa at de true voldsomt at sprænge de gamle Former, dersom ikke en viis og fredelig Ombannelse forebygger saadanne borgerlige Ryskelser, hvis Ende, om de fik Overhaand, maaskee ingen Nulevende turde haabe at see. Det er os en stor og tillidindgydende Tanke, at Deres Majestæt har deeltaget i denne Tidsalders Dannelse, og at De allerede paa mere end een Maade har givet Borgen for, at De er indviet deri. Vi stole derfor ikke blot paa den Indsigt i Forretninger, den Iver for disses raske og velordnede Gang, den Evne til at sætte alt dette i Bevægelse, som Thronens Arving alt saa ofte viste; men vi glæde os end mere ved, at Deres Majestæt bringer med paa Thronen vor Tidsalders udvidede, frisindede Ideer, forbundne med et stort, i Erfaringens Skole modnet Overblik over Verden.

Deres Majestæt vilde sikkert ikke tiltroe os, at det skulde være pludselige, sønderbrydende Forandringer, vi ventede af deres Regjering; vi have tvertimod det sikkre Haab, at de store, indgribende Forbedringer, hvortil Tidsalderens raske Gang opfordrer, ville af Deres Majestæts fra al Engstelighed fjerne Aand paa eengang med Kraft vorde paaskyndede og med viis Forsigtighed ledede.

I det jeg havde den Ære at staae for min Konge i dette høitidelige Øieblik, holdt jeg det for min Pligt, at udtale dette Folkets tillidsfulde Haab, ikke som noget Deres Majestæt nyt eller lidet bekjendt; men det er Fædrelandskjærlighedens Trang at udtale sig, og Statens friske Liv trives, hvor Kongen bestandig har en levende nærværende Overbeviisning om, at hans

Digitized by Google

ſtore og gode Forſætter have Rodfæſte i Folkets Hjerte, og hvor Folkets Kjærlighed ſtedſe næres ved Overbevisningen om Kongens Kraft og gode Villie. Da de Ord, ſom tales i Kongernes høie Sale, i vore Tider gjenlyde til de fjerneſte Hytter, vil ogſaa det, ſom her er talt, være et Bidrag, om end nok ſaa ringe, til at oplive og vedligeholde den Kjærlighed mellem Folk og Konge, ſom er det danſke Folks gamle Natur.

Vi nedbede Guds Biſtand og rige Velſignelſe over Deres Majeſtæt og vort elſkede Fødeland, ſom De kaldtes til at ſtyre.

Digitized by Google

Om Udbredelsen af det hundredgradige Thermometer i Danmark og Norge.

Digitized by Google

Digitized by Google

Om Udbredelsen af det hundredgradige Thermometer i Danmark og Norge.

(Meddeelt i det ſkandinaviſke Naturforſkermøde 1842).

Som bekjendt er man endnu ikke kommet overeens om en almindelig Inddeling af Varmens Maal, omendſkjøndt man er enig nok om dette Maal ſelv, idet Alle bruge Afſtanden mellem Iſens Tøningspunkt og Vandets Kogepunkt, ſom den egentlige Maaleſtok, hvorimod man deler den ſnart efter Fahrenheit i 180, ſnart efter Reaumur i 80, ſnart efter Celſius i 100 Grader, ei at tale om andre Inddelinger, ſom ikke have opnaaet noget udbredt Bifald. Man indrømmer let, at Grunden til den fahrenheitſke Inddeling og dennes 32° under Maaleſtokkens ſande Begyndelſe nu blot har en Betydning i Videnſkabens Hiſtorie, og det ſamme gjælder ikke mindre om Reaumurs fireſindstyvegradige Inddeling, ſaa at der ingen Strid er om, at den celſiusſke er den for vort Talſyſtem meſt paſſende og brugbare. Aarſagen, hvorfor man endnu holder paa en af de to andre, i England meſt paa Fahrenheits, i Tydſkland, ſom ogſaa her og i Norge meſt paa Reau-

Digitized by Google

murs, er kun den Betragtning, at det i sig selv ikke er vigtigt for Videnskaben, hvilken af disse Inddelinger man vælger, og man derfor ikke vil forlade en Inddeling, hvortil man er vant, og i hvis Sprog saa mange Jagttagelser ere indførte. Dersom man ikke saae hen til Andet end det nærværende Øieblik, vilde denne Grund være tilstrækkelig — thi man kan ikke nægte, at Antagelsen af en anden Inddeling medfører meget Bryderi og mest for de ivrigste Benyttere af Jagttagelserne — men betænker man, at de allerede nu have at bearbeide saare talrige Jagttagelser, udtrykte i de forskjellige Thermometeres Sprog, saa sees det let, at man dog i de allerfleste Tilfælde har to Thermometeres Sprog at overføre i det tredies. Der gaves en Tid, da de Franske næsten udelukkende brugte Reaumurs Thermometer, Englænderne Fahrenheits, Tydskerne deels det ene af disse, deels det andet, medens de Svenske benyttede det af Celsius anbefalede hundredgradige; men siden de Franske i Revolutionstiden indførte det hundreddeelte Thermometer, har det hos dem efterhaanden saa godt som ganske fortrængt det reaumurske. Hos Englænderne begynder ogsaa det hundreddeelte Thermometer at komme mere og mere i Brug. I Tydskland benyttes det ligeledes hvert Aar mere og mere. Følgen heraf vil blive, at det hundredgradige Thermometer i Tiden bliver det almindelige, og Nutidens Jagttagere efterlade da Fremtidens Physikere et desto større Arbeide i Henseende til Thermometerangivelsernes Beregning, jo længere de beholde Reaumurs eller Fahrenheits. Det er derfor min Overbeviisning, at man i alle Lande saasnart som muligt burde indføre den hundredgradige Inddeling i Thermometersproget. Imidlertid skulde jeg ikke have ført dette paa Bane i denne Kreds, dersom ikke vor Sammenkomst hertil gav en særskilt Anledning. I Sverrig har det hundreddeelte Thermometer allerede været i Brug næsten i hundrede Aar. Vore

Digitized by Google

Naboer have aldeles ingen Grund til at forlade denne hos dem allerførst indførte og af saa mange gode svenske Jagttagere benyttede Inddeling; derimod have de to andre skandinaviske Nationer al Opfordring til i denne Sag at nærme sig Naboriget. Det vil allerede bidrage meget til at frembringe den ønskelige Enhed, naar man anvender Thermometerets hundreddeelte Maalestok i videnskabelige Skrifter og Forhandlinger — og den virkelige Indførelse vil lidt efter lidt følge efter — men hver af os kan i sin Kreds bidrage hertil, og saaledes virke for denne lille Green af indbyrdes Forening og Sammenhold.

Digitized by Google

Digitized by Google

Over Skypompen.

Digitized by Google

Digitized by Google

Over Skypompen. *)

(Trykt i Dansk Folkekalender 1842).

Alle de Naturgrandskere, som ikke selv have udtænkt en Forklaring over Skypompen, ere temmelig enige om, at Videnskaben endnu ikke har lært os noget Tilfredsstillende derom. I en vis Betydning kan dette maaskee endnu længe vedblive at gjælde;

*) Nærværende Afhandling er skrevet i Aaret 1837, og en Oversættelse deraf har været indført i Schumachers astronomisches Jahrbuch for 1838. Fra Tydsk er den bleven oversat paa Engelsk. At den ikke allerede for længe siden er bleven trykt paa Dansk, har kun sin Grund deri, at en Leilighed ikke tidligere har frembudt sig til at faae den bekjendtgjort i noget Tidsskrift eller nogen Samling. Siden denne Afhandling skreves, have mange Forhandlinger over Skypompen fundet Sted, især mellem nordamerikanske Lærde. Ingen af Disses fremsatte Meninger om Skypompens Oprindelse, synes mig bragt til ret Klarhed. Det har ikke forekommet mig nødvendigt at udsætte Bekjendtgjørelsen af min Afhandling, indtil disse Stridigheder kunne afgjøres, da jeg for det meste her indskrænker mig til at beskrive Begivenheden og de deri stedfindende Omstændigheder og til at vise disses Sammenhæng: et Arbeide, som ikke vil være forgjæves, selv om vi om nogle Aar kunne faae dybere Indsigt i Sagen. Adskillige Smaaforbedringer har jeg givet Afhandlingen, i det den nu (1842) gives til Trykken.

Digitized by Google

naar man nemlig fordrer en Forklaring, som fuldkomment skal gjøre Rede for den første Forandring i vor Luftkreds, hvorfra denne Naturbegivenhed hidrører. Det synes, at man af overdrevent Hensyn til denne høiere Fordring, som vi saa ofte maae lade henstaae uopfyldt, har forsømt det lettere og dog saa frugtbare Arbeide, at sammenstille de Særsyn, Jagttagelserne over Gjenstanden have lært os, og at opstige Trin for Trin fra Virkning til nærmeste Aarsag, indtil det maaskee lykkedes at see en klar Sammenhæng i hele Sagen, endskjønt der i Henseende til den sidste Aarsag endnu kunde savnes Meget for at tilfredsstille vor Videbegjærlighed.

Ved at følge denne bestedne Vei synes det mig, at vi omtrent maatte komme lige saa vidt i vor Kundskab om Skypompen, som vi endnu ere komne med Hensyn paa Tordenveiret, Regn, Vind og saa mange andre Naturbegivenheder, om hvilke vi vel med temmelig Sikkerhed kunne angive, hvilke Kræfter der frembringe dem, men ikke nøiagtigt bestemme alle de Omstændigheder, som høre med til, at Virkningen skal frembringes paa et givet Sted og med en given Styrke.

Trækkene til Skildringen af den omhandlede Naturbegivenhed har jeg samlet af talrige adspredte Beskrivelser, som vi skylde Jagttagere fra forskjellige Tidsaldere og Verdensegne, saa at jeg tør haabe, at den herved opnaaede Sammenstilling af Kjendsgjerninger skal afholde os fra mange Vildspor, som hidindtil have forført de Fleste af dem, der have søgt at forklare Skypompen. Det er sandsynligt nok, at jeg endnu har overseet Adskilligt, som kunde tjene til Sagens Oplysning, vel ogsaa misforstaaet et eller andet Træk i Beretningerne; men dette vil let kunne afhjælpes ved velvillige Meddelelser, da man nu her har en kort Oversigt til Veiledning.

Førend jeg beskriver alle de Skikkelser, Skypompen kan antage, vil det være godt at bemærke, at Hovedsagen deri er en heftigt omhvirvlet Luftmasse, som dreier sig om en Midlinie,

Digitized by Google

hvis ene Ende er i Skyen, medens den anden berører Jorden eller dog nærmer sig den. En saadan hvirvlende Luftmasse vilde for sig være usynlig; men den synlige Dunst, det Vand, de jordagtige og andre faste Dele, den optager, gjøre den synlig.

Nogle have villet skjelne mellem Skypomper over Vandet og over Landet; men denne Forskjel er uvæsentlig: thi man har seet Skypomper, som vare dannede over Vandet, gaae op over Landet og omvendt, Skypomper, dannede over Landet, vandre hen over en Vandflade.

Skypompens øverste Deel er næsten altid videre for oven end for neden og har snart Skikkelse som en omvendt Kegle, snart som en Tragt, snart som et noget krummet Horn. Den mellemste Deel er almindeligviis meget snævrere og ofte bøiet, ja har vel undertiden modsatte Bugter. Den nederste Deel er tilsyneladende meget udvidet, dog neppe uden ved de Vand- eller Jorddele, som Hvirvelen slynger ud omkring sig. Undertiden seer man dog Skypomper med Udvidelser eller Indsnerpninger paa andre Steder, men dog kun som sjeldne Afvigelser fra den almindelige Regel. Ordentligviis nedhænger der kun een Skypompe fra een Sky, men nu og da viser der sig flere; man har endog engang talt 14, som syntes at høre til een Sky.

Skypompernes Høide findes meget ulige angiven. Egentlige Maalninger har jeg ikke fundet, men kun Anslag efter Skjøn. De fleste har man tillagt en Høide af 1500 til 2000 Fod; men nogle ere blevne sete i saadanne Afstande, at deres Høide ikke kan have været under 5 til 6 tusinde Fod. Nogle Jagttagere have ogsaa angivet dem meget lavt, endog kun til 30 Fod; men disse have vistnok taget Støttens nederste Deel for den hele. Dette kan let hænde den, som ikke har den rette Kundskab om dem, da man i Begyndelsen af en Skypompes Dannelse, især over Havet, ofte seer en Vand- og Draabestøtte hæve sig fra Overfladen uden nogen synderlig Forbindelse med

Digitized by Google

en Sky, som dog findes, naar man søger den, men undertiden ikke engang staaer lodret derover. Skulde en saadan begyndende Skypompe siden hindres fra at uddanne sig, kunde man let tage Skypompens Fod for det Hele. Af alle omstændelige Beskrivelser over Skypompen seer man, at dens øverste Deel staaer i Forbindelse med en Sky.

Skypompernes Gjennemsnit ere meget ulige. Deres nederste Deel er som oftest nogle hundrede Fod, ja undertiden over tusinde, dog er den ogsaa hyppigt meget mindre. Disse Maal ere tagne efter den allernederste Deel, hvortil man da ogsaa har regnet den Hvirvel af Draaber eller faste Dele, som den kaster omkring sig; derimod gives der nogle Tilfælde, hvor man har maalt Skypompens Gjennemsnit efter den Fordybning, den har frembragt i Jorden, hvilket giver en langt ringere Størrelse. Gjennemsnittet af den mellemste Deel er ofte kun bleven anslaaet til faa Fod, men fornemmelig af uerfarne Vidner. Det vil i det Følgende befindes meget sandsynligt, at den mellemste Deel af Skypompen er omgivet af en Lufthvirvel, som unddrager sig Jagttagelsen, fordi den ingen uigjennemsigtige Dele indeholder.

Skypompens Farve angives som oftest at have været graa, mørkeblaa, vel ogsaa mørkebrun, undertiden ildrød. Man seer da, at Skypompens Farver ere de samme som de, Skyerne antage i forskjellige Belysninger.

Skypompernes mellemste Deel er ofte gjennemsigtig; dog gjælder dette vel ikke let uden om dem, som befinde sig over Vandet. Man har seet en Skypompe, hvis mellemste Deel var uigjennemsigtig, medens den gik over Landet, men blev gjennemsigtig, medens den gik over en Flod. Paa Havet har man undertiden fundet denne Deels Gjennemsigtighed saa stor, at man kunde see solbelyste Skyer derigjennem. Naar en Skypompe, som overalt er uigjennemsigtig, begynder at svækkes, seer man de skyagtige Dele, som ovenfra ere nedstegne deri,

Digitized by Google

trække sig tilbage, og da Draaber, Skum, Støv og deslige, som gjorde den anden Deel uigjennemsigtig, nu ikke længere hvirvles saa høit op, bliver ogsaa den midterste Deel gjennemsigtig.

Skypomperne holde sig i Almindelighed desto længere, jo større de ere. Sjeldent holde de sig ½ Time, og neppe finder man nogen, som holdt sig en fuld Time.

Skypompen bliver sjeldent, om nogensinde, sin hele Tid paa eet Sted. I dens Hastighed og Retning herster stor Ustadighed. Undertiden gaaer den saa hastigt, at den med en saadan Fart kunde gjennemløbe 7 eller 8 Miil i een Time, undertiden gaaer den saa langsomt frem, at en Fodgænger let kan følge den, undertiden staaer den en kort Tid ganske stille. Dens Bane er ofte paa en lang Strækning lige; men ikke sjeldent brydes den. Nu og da gaaer den i Zik-Zak. Imidlertid har Skypompens Bane dog for det meste en Hovedretning. Man har angivet, at Skypompernes Retning som oftest gaaer fra Sydvest til Nordost, og virkelig synes de Optegnelser, vi have, at bekræfte dette.

Skypompen holder sig ikke bestandigt til Jorden, men hæver og sænker sig ofte afvexlende; man seer derfor, at den paa nogle Steder af sin Bane har oprykket Træer med Rod, paa andre kun afrevet Toppene og atter paa andre aldeles ikke berørt dem. Denne stiftende Stigen og Synken bliver ofte tydeligt seet, naar Skypompen gaaer over en Slette eller over Havet.

Skypompernes ombreiende Hastighed er ogsaa meget forskjellig. Ofte er den saa stor, at Øiet neppe kan følge den, ofte er den mindre voldsom. Næsten alle Jagttagere nævne udtrykkeligt denne Hvirvelbevægelse, og jeg finder den ikke benægtet af Nogen blandt dem, som selv have betragtet Skypompen. Vel have nogle amerikanske Naturgrandskere, som med stor Omhu have undersøgt de ved Ødelæggelser betegnede

Digitized by Google

Spor, som en Skyppompe havde efterladt sig, erklæret, at disse ikke røbede, at nogen omdreiende Bevægelse havde fundet Sted; men det vil i det Følgende vise sig, at der under Skyppompen, naar denne ikke berører Jorden, foregaaer en stor Virkning, som er ledsaget med Omdreining.

Man har ligeledes i Skyppompen bemærket en opstigende og nedstigende Bevægelse: naturligviis den ene indenfor den anden. Der herster i Henseende til Retningerne adskillige tilsyneladende Modsigelser imellem Jagttagelserne; men disse Modsigelser ville finde deres Opløsning i det Følgende.

Mange Jagttagere have tydelig seet Vindinger som Skruegange i Skyppompen, og det ikke sjeldent paa eengang nogle, som vare vundne til Høire, andre til Venstre. En Jagttager, Frederik Rabe, som iagttog en Skyppompe i Lolland, saae Halm, Blade og andre lette Gjenstande stige op i Vindinger udenom Skyppompen.

Den Kraft, hvormed Skyppompen virker, er ofte meget stor. Den har flyttet Kanoner, som ikke vare ganske smaae, bort fra deres Sted. Ofte oprykker den store Træer med Rod. Man har seet den føre et stort Træ 600 Fod bort fra dets Sted. Den løfter Tage, ja omstyrter Huusene selv. Den har ført Bjelker, som hørte til Tagenes Træforbindelse, 1400 Fod bort. Den har flyttet hele Træhuse og sat dem andetsteds hen. Man har seet en Skyppompe sammenrulle fugtigt Lærred paa en Bleg og føre dette med en tilfældigt indviklet Bjelke, tilsammen mere end 500 Pund, over et 40 Fod høit Huus, hen til et Sted, som laae 150 Fod derfra. Ting af ringe Vægt føres meget længere bort. Man har seet en Skyppompe føre en Sypose 1½ Miil bort og et Brev over 4½ Miil. Paa Vandmasser viser den ogsaa en stor Virkning. Man har seet en Skyppompe udtømme en Fiskedam og sprede Fiskene rundt omkring. I Havnen ved Christianssø bragte en Skyppompe Vandet til at synke saa dybt, at en stor Deel af Bunden blev

Digitized by Google

blottet. Dog virker den ikke altid saa voldsomt; den har endog gaaet over temmelig smaae Skibe uden at gjøre stor Skade. Den har til Lands løftet Mennesker op og undertiden sat dem ubeskadigede ned igjen. En Mand, som havde den kjække Videbegjærlighed at følge efter en Skyppompe, blev ved een af dens Vendinger indviklet deri, men kom ubeskadiget ud deraf.

Det er sandsynligt, at nogle af de Tilfælde, hvor man har seet Frøkorn, Smaadyr og deslige nedfalde som en Regn, kunne have deres Oprindelse fra Skyppomper.

De anførte Exempler vise tydeligt nok, at der i Skyppompen er en løftende Kraft. Det vilde være let at formere disse med mange flere, dersom der ikke af andre Grunde vilde forekomme nok i det Følgende. Kun her endnu et Exempel, som faaer sin Vigtighed ved den Omhu, hvormed Gjenstanden er bleven undersøgt. Den 19de Juui 1835 gik nemlig en stor Skyppompe over Egnen af New-Brunswick i Nordamerika, og dens Virkninger bleve inden faa Dage meget omhyggeligt undersøgte af twende Videnskabsmænd med særdeles Hensyn paa Retningen af de Kræfter, som her havde yttret sig. Det forstaaer sig, at det dog kun var Retningerne i Jordens Nærhed, hvorover en saadan Undersøgelse kunde give Oplysning. Skyppompen var gaaet fra Vest til Øst og gjennemløb 7 danske Mil i mindre end 50 Minuter. Man fandt, at de Træer, som vare omkastede i Midlinien af dens Bane eller i Nærheden deraf, laae med Toppene mod Øst, saa at de røbede en Luftstrøm i samme Retning, som Skyppompen havde taget. De Træer derimod, som vare faldne længer ude paa begge Sider, laae vel med Toppene mod Øst, dog ikke ligeud i denne Retning, men tillige vendte mod Banens Midlinie. Man opdagede derhos, at der i Begyndelsen paa hvert Sted maa have hersket en modsat Retning, nemlig fra Øst til Vest, efterdi raadne og strøbelige Træer, som altsaa først omkastes, laae under de andre og

Digitized by Google

pegede hen mod den Egn, hvorfra Skyppompen kom. Dette forklares let, naar man antager, at der nær ved Jordens Overflade heelt igjennem gaaer en Luftstrøm hen mod Midpunktet af det Sted, hvorover Skyppompen for Øieblikket staaer. Heraf følger, at der omkring dens forreste Halvdeel maatte være Tilstrømninger, hvori den østlige Retning var overveiende, men om den bageste Halvdeel maatte derimod den vestlige Retning have Overvægt. Paa nogle Steder, hvor Skyppompen syntes, efter en Tidlang at have hævet sig, atter at være nedsteget, fandtes de omkastede Træer at ligge med Toppene pegende mod et fælles Midpunkt.

Disse Undersøgere fandt ogsaa mange Omstændigheder, som viste, at der i den indre Deel af Skyppompen har været en høi Grad af Luftfortynding, saa at Luften omkring den og under den har strømmet til, undertiden med stor Voldsomhed. Ikke blot Tage og Lofter vare afløftede; men endog Gulve fandtes opbrudte, hvilket ei letteligt forklares, naar man ikke antager, at Luftens Tryk udenfra meget hurtigt og stærkt var blevet formindsket, saa at den indsluttede Lufts Udvidekraft maatte faae en betydelig Overvægt. Det samme bekræftes ved mange andre Virkninger af samme Skyppompe. Vægge og Vinduer fandtes ofte kastede udad. I et Huus, som havde lidt meget af Skyppompen, var et Sengelagen ført hen i Revnen paa en Væg og sad fast deri, som om det deri var indstoppet; paa samme Maade fandtes et Lommetørklæde i en Revne i den modsatte Væg. De vare naturligviis førte saaledes af Luften i Værelset, som ifølge sin Udvidekraft, der ikke længer fandt tilstrækkelig Modvægt udenfra, maatte strømme ud.

De Ting, som af Skyppompen vare løftede i Veiret og bortførte, fandtes drevne til Nordsiden, mere eller mindre langt bort, alt efterson deres Vægt var ringere eller større.

Skyppompen er ofte ledsaget af en stærk Larm. Den sammenlignes af de Fleste med Lyden af mange tungtbelæssede

Digitized by Google

Vogne paa en Steenbro, af Andre med det bruſende Havs Bølgeſlag mod en Kyſt, atter af Andre med Lyden af et ſtort Vandfald. Foruden denne heftige Larm har man ei ſjeldent endnu hørt en hvinende Lyd.

Skyppompen efterlader ofte en ſvovlet Lugt, og man har Exempler paa, at den har udbredt en Stank over hele den Strækning, hvorover den er gaaet. En Perſon, ſom havde været indviklet i en Skyppompe, havde dog deri ingen Lugt bemærket.

Skyppomperne viſe ſig ikke lige hyppigt overalt. De ere hyppigere paa Havet end paa Land, ved Kyſterne end langt ude paa Havet eller dybt inde i Faſtlandet, i varme Egne fremfor i kolde. De ſynes i Særdeleshed hyppigt at avles paa Steder, hvor Vindſtille ofte afverler med Uveir.

Ogſaa i Egne, ſom ikke have beſtemte Tidsrum for ſtadigt Veir, dannes Skyppomperne for det meſte ved ſtille Veir, ſom let afverler med uſtadige Vinde. I de fleſte Tilfælde har man før deres Dannelſe iagttaget Tordenſkyer paa Himmelen. Som ofteſt danner der ſig flere Skyppomper enten tillige eller ſtrax efter hverandre, og mangengang ſeer man en ny danne ſig, hvor kort før en anden var forſvunden.

Det er ſjeldent at læſe Beretninger over Skyppomper, uden ogſaa derved at finde elektriſke Særſyn bemærkede. Lynild ſavnes næſten aldrig. Torden høres ligeledes meget ofte, og nogle Jagttagere have udtrykkeligt bemærket, at den ſtore Larm, ſom følger med Skyppompen, let hindrer fra at høre de mindre ſtærke Skrald. Man har ogſaa bemærket et udbredt Lys derved, ſom har ladet Folk formode, at Kornet paa Marken ſtod i Brand, og man har ſiden med Forundring fundet det uſkadt. Man anfører ogſaa om en Skyppompe, at Ildkugler ſkulle være udfarede derfra, hver ledſaget af et Knald ſom et Flintepiſtol; men her har man ſandſynligviis ladet ſig ſkuffe af elektriſke

Digitized by Google

Gnister. Ofte følge store Tordenveir ovenpaa Skyppompen; gaae vel ogsaa foran.

Skyppomperne ledsages ofte af Hagel og stordraabet Regn, enten medens de vise sig eller kort efter.

Lufttrykket er meget sjeldent blevet angivet af dem, som have beskrevet Skyppomper. I mine Optegnelser finder jeg kun eengang Qvægsølvhøiden i Barometret angiven, nemlig i en Jagttagelse over en Skyppompe, som 1775 den 16de Juli gik over Omegnen af Staden Eu. Barometret havde i tre Dage staaet paa 28 Tom. 5 Linier, men faldt 2½ Linie Kl. 7 om Morgenen. Kl. 8 viste Skyppompen sig, og ved Middag var Qvægsølvet atter steget til samme Høide i Barometret, som det havde om Morgenen. Denne Angivelse er mærkværdig nok til at lade os ønske flere lignende.

I de fleste Jagttagelser antages Skyppompens Dannelse som begyndende ovenfra; men Nogle anføre udtrykkeligt, at de saae den begynde nedenfra. Michaud, som 1789 iagttog nogle Skyppomper i Havnen ved Nizza, lægger megen Vægt paa denne Begyndelse fra Havets Overflade; men det vil i det Følgende vise sig, at dette kun er en Tilsynelabelse, som beroer paa, at den Lufthvirvel, som danner dem, er usynlig, saalænge den ikke er opfyldt med Dunster eller Vanddraaber.

Paa Havet sees ved Skyppompens Begyndelse i Almindelighed en kredsformig Deel, som bliver ujevn og derved faaer et sort Udseende. Derpaa hæver Vandet sig til en Støtte paa nogle Favnes Høide, hvori en stærk indvortes Bevægelse er kjendelig. Den opskummer, spruder Vanddraaber iveiret, kaster dem ogsaa i stor Mængde ud til Siderne, saaledes at de tydeligt vise en opadgaaende og en udadgaaende Retning, i det de bevæge sig i paraboliske Krumninger som straatopstigende Springvand. Man har ofte sammenlignet den indvortes Bevægelse i denne Vandstøtte med en Kogning og troet at finde en Bestyrkelse herfor i den Dunst- og Taagemasse, som sædvanligt

Digitized by Google

ſvæver derover; men de la Nux, ſom i 40 Aar havde levet paa Øen Bourbon, hvor man meget hyppigt ſeer Skyppomper, paaſtaaer, at denne Dunſt kun er en Tilſyneladelſe, ſom hidrører fra den ſtore Mængde af opſprudende Draaber, og at man kun behøver at ſee Vandſtøtterne i den rette Belysning, for at overbeviſe ſig herom. Det vilde maaſkee dog være for driſtigt at paaſtaae, at dette altid er Tilfældet. Der er i ſig ſelv intet Umuligt i, at der kunde danne ſig Dunſter om det bevægede Vand, naar det nemlig havde en lavere Varmegrad, end Luften og afkjølede de i ſamme indeholdte Dampe; men dette bør ikke antages at have fundet Sted, uden at de iagttagne Omſtændigheder give nærmere Grund dertil.

Paa Landjorden tillader Sagens Natur ikke letteligen at iagttage den begyndende Dannelſe af Skyppompens nederſte Deel. Jeg finder heller ingen Angivelſer herover i Beſkrivelſerne.

Skyppompens øverſte Deel beſkrives altid ſom udgaaende fra en tyk Sky. Man bemærker ofte kun en meget ringe Udvært paa Skyen, men ſom lidt efter lidt udvider ſig og frembyder den forlængede tragtdannede Deel. Over Havet har man ofte ſeet Skyppompens øverſte Deel ſtaae langt fra det Sted, ſom laae lodret over den nederſte; men man har da ſeet dem nærme ſig hinanden, indtil deres Forbindelſeslinie faldt den lodrette Stilling nærmere.

Fra Skyppompens øverſte Deel, ſom altid er i Skyerne, har man meget ofte, ſaavel over Land ſom Vand, ſeet en tynd Taageſtribe nedſtige eller nedſynke. Man har ofte ſeet den vedligeholde ſig i den uddannede Skyppompe. Dette bemærkes letteſt over Havet, hvor dens nederſte Deel ſædvanligt er gjennemſigtig. Engang har man bemærket, at den blev ſynlig, imedens en Skyppompe gik fra det tørre Land over en Flod.

Skyppompens øverſte Deel kan neppe ſættes der, hvor den for et uopmærkſomt Øie taber ſig i Skyerne. Før den ovenomtalte Skyppompe over Egnen af Eu viſte ſig, ſaae man

Digitized by Google

Skyerne dele sig og nogle gaae i modsat Retning af de øvrige, hvilket hentyder paa en efterfølgende Omdreining. En opmærksom Jagttager, Holm, bemærkede ved en Skypompe i Nærheden af Kjøbenhavn (1779) en Omdreinings-Bevægelse i de høiereliggende Skyer, som Revner i de nederste gave ham Leilighed til at see. Fra den øverste Deel af Skypompen udgik hvide Skyer, som havde en Hvirvelbevægelse ligesom Skypompen selv.

Naar Skypompen nærmer sig sin Opløsning, bliver den mellemste Deel, især nærmest mod Jorden, mere og mere gjennemsigtig. Sædvanligt stilles Skypompen ad i Midten, medens den øverste Deel trækker sig tilbage og forsvinder i Skyerne. Det er ikke sandsynligt, at disse strax gaae over til en rolig Tilstand. I Holms nysnævnte Jagttagelse viste det sig ogsaa tydeligt, at Skyerne vedbleve at have en ombreiende Bevægelse, efter at man ikke længere saae nogen Skypompe. Det bemærkedes tillige, at ikke blot de Skyer, som havde udgjort Skypompens øverste Deel, men ogsaa de øvrige i nogen Afstand havde en ombreiende Bevægelse.

Spørge vi nu efter alt det Foregaaende, hvad er en Skypompe? saa synes det nærmeste Svar at være: den er en Lufthvirvel. Den er i sig selv ikke mere synlig end Luften; men de Dele deraf, som enten ere blandede med Dunster, Vanddraaber eller faste Dele, træde synligt frem for Øiet.

Denne Hvirvels Oprindelse kan ikke søges i de lavere Luftegne. Alle de Gjetninger, som ville udlede Skypompen af Jordens enten faste eller draabeflydende Masse eller fra Hvirvler, som danne sig her nede ved Jorden, vise sig, som aldeles ubegrundede. Man har i ældre Tider villet forklare dem af underjordisk Ild; men da de vise sig paa Havet uden Tegn paa vulkanisk Udbrud, da de ofte forekomme paa Steder, som sjeldent eller aldrig ere vulkanisse Virkninger underkastede, og da man overalt ikke har kunnet paavise nogen Særegenhed

Digitized by Google

enten i Jordstorpens Bygning eller i Havets Beskaffenhed, hvortil Skyppompens Dannelse skulde være bunden, men det derimod fremgaaer af alle Jagttagelserne, at den Luftbeskaffenhed, hvorunder Torden som oftest frembringes, er den, som fornemmelig begunstiger Skyppompernes Dannelse, saa synes det ikke tvivlsomt, at deres Oprindelse maa søges i Skyernes Rige. Den Mening, at Skyppompen kunde frembringes ved to modsatte Vinde, som satte en mellemliggende hvilende Masse i en ombreiende Bevægelse, har ofte været fremsat og er ligesaa ofte bleven gjendrevet ved den simple Bemærkning, at Skyppomperne som oftest opstaae midt i en særdeles rolig Luftmasse. Om derimod Lufthvirvler paa denne Maade kunde frembringes i høiere Luftegne og udbrede sig nedad, er et andet Spørgsmaal, hvorom mere siden.

Ved den Hvirvelbevægelse, Jagttagelserne have viist os i Skyppompen, erholde alle Dele en Bestræbelse til at gaae bort fra Midlinien og ud mod Omkredsen. Denne midpunktflyende Virksomhed er, som bekjendt, en nødvendig Følge af Kredsløbets Natur; men selv den, der ikke kjender Kredsbevægelsens Love, kan gjøre sig Sagen besluelig ved paa en eller anden Maade at bringe et Glas eller en Flasse, som er fyldt med en Blanding af Vand og Sand, til at dreie sig om en lodret Are. Man vil da see de vægtfyldigere Dele gaae udad og de øvrige blive desto nærmere ved Midlinien, jo vægtsvagere de ere. De Dele, som føres længst ud fra Midlinien, hæve sig tillige; men dette skeer, fordi den Virksomhed, som driver dem udad, finder en Grændse ved Omkredsen og derfor nøder de bevægede Dele til at stige opad, som er den eneste Retning, hvori de kunne give efter for Trykket. At denne Virkning ogsaa kan foregaae i en fri Luftmasse, derom kan man let overbevise sig, naar man udbreder Røg, f. Ex. fra en Tobakspibe, i Luften, og derunder, endog i een eller to Fods Afstand, tilveiebringer et hurtigt Kredsløb; man vil da let paa Røgen

Digitized by Google

kjende Lufthvirvelens Udbredelse. Ved Hvirvelbevægelsen maae altsaa Delene stræbe bort fra Midlinien, og rundt om den frembringes en stor Luftfortynding. Man kunde sammenligne dette Rum med et lufttomt Rør. Saa længe som Lufthvirvlerne endnu ikke have naaet Jorden, maa den underliggende Luft strømme op deri for at udfylde den Tomhed, som de udadjagede Luftdele have efterladt. Ifølge heraf maa Luften atter fra alle Sider strømme til, altsaa de af den omkastede Gjenstande nogenlunde pege hen imod et fælles Midpunkt, naar den ikke har nogen stærk, fremstridende Hastighed; men naar denne er stor, maa begge Kræfternes Indflydelse paa Retningen blive kjendelig. Naar den omdreiende Bevægelse er kommet ned til Jordens Overflade, hindres disse Tilstrømninger ved den midpunktflyende Kraft, som stræber at drive Luftdelene udad. Saalænge Skypompen endnu ikke har naaet Jordens Overflade, maa der i dens Indre herske en opadgaaende Strøm, som her udgjør den løftende Kraft. Støder den paa Bygninger, kan det meget let hænde, at Tilstrømningen nedenfra enten ganske eller for en stor Deel standses. Herved kommer der til at herske en stærk Luftfortynding baade rundt om og over dem, saa at den i en Bygning indsluttede Luft maa trykke Vinduer og Vægge udad og løfte Tage, Lofter og andre Gjenstande, som have Luft under sig, opad.

Et saa langt Rør, som det, der dannes i Skypompen ved den midpunktflyende Kraft, kan ikke tilstrækkeligt efterfyldes ved Tilstrømningen nedenfra; en Deel af Skymassen ovenfor maa da synke ned i Hvirvelen. Det er naturligviis i Nærheden af Midlinien, at den nedsynkende Masse med mest Kraft drives nedad; videre ude faaer den midpunktflyende Kraft mere og mere Overhaand; ja i en vis Afstand vil den endog ganske hindre denne Skymasse fra at synke. Den stærke Luftfortynding i Midliniens Nærhed kan derfor let give Anledning til

Digitized by Google

den nedstigende Taagestribe, som man saa hyppigt har bemærket i Skyppomperne.

Naar Lufthvirvelen er nær over Havet, maa Vandet under den stige, deels formedelst Luftfortyndningen derover, deels formedelst den fra alle Sider tilstrømmende Luft. Desuden maa den i Vandet indeholdte Luft stræbe op mod det mindre fyldte Rum derover, saaledes som altid skeer, naar Luften fortyndes over Vand, og fornemmelig, naar det desuden er i en livelig Bevægelse. Herved skeer det da, at Vandet hæver sig, bruser og skummer under den sig nærmende Lufthvirvel; men dennes større eller mindre Nærhed ved Overfladen maa have en stor Indflydelse paa Virkningens Størrelse.

Naar Lufthvirvelen ganske kommer i Berøring med Overfladen, det være sig over Land eller Vand, danne de omhvirvlede Luftdele ved deres midtpunktflyende Kraft en uoverstigelig Hindring for Tilstrømningen af den omgivende Luft. Luftens Bevægelse meddeler sig ogsaa til alle letbevægelige faste Dele og til de draabeflydende, der komme i Berøring med Hvirvelen. De faae derved ikke blot en Bevægelse udad, men tillige en opadgaaende. Dette skeer saaledes: Hvirvelbevægelsen slynger de faste Dele paa Jorden eller Vanddraaber paa Havet ud mod Omkredsen; men paa den lige Vei udad finde de en stor Modstand af den omgivende Masse, saa at de maae stige, medens de fjerne sig fra Midlinien, hvilket ogsaa viser sig ved, at Skyppompen danner en Fordybning, hvor den har gaaet over en løs Jordbund, og ligeledes blotter Bunden i mindre dybe Vandmasser, hvorover den gaaer. Man kan ikke tvivle om, at der ligeledes dannes en Fordybning i Havet; men den bemærkes der mindre let. Paa Vandet seer man Virkningen af disse forenede udad- og opadgaaende Bevægelser meget fuldkomment; thi rundt omkring Skyppompens Fod seer man Vand, kastet i paraboliske Krumninger: ja, en Jagttager har seet Vandet rundt om Skyppompens Fod frembyde Skikkelsen af en omvendt

Digitized by Google

Skaal. I det Hele kan man sige, at Vandet rundt omkring Skyppompens Fod danner en uhyre Krands af opløftet Vand, med sprudende og skummende Overflade.

De af Skyppompen omfattede stigende Dele komme ved den dermed forenede Omdreining til at gaae i Vindinger omkring den. De faldende Dele, f. Ex. Draaber eller faste Dele, som have været drevne opad, førend Skyppompen berørte Jorden, eller som maaskee ere komne saa langt ud, at Hvirvelen ei længer kan bære dem, maae ligeledes gaae i Vindinger; men som maae krydse de foregaaende: thi en opstigende og en nedstigende Bevægelse, som gaae til samme Side, f. Ex. begge til Høire, maae krydse hinanden, som a b og c d i vedstaaende Figur. Man kan da i en gjennemsigtig Skyppompe, paa een og samme Tid, finde to Skruegangsbevægelser, hvoraf den ene er vundet til Høire, den anden til Venstre.

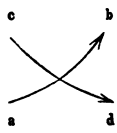

Man har sagt, at Skyppompen over Havet for det meste er gjennemsigtig, fordi den indeholder Vand; men saavel Erfaringen som Tingenes Natur vise, at dens Indre ikke indeholder nogen sammenhængende Vandmasse. Det vil være rigtigere at sige, at Skyppomper, som befinde sig over Vandet, sjeldnere ere uigjennemsigtige, fordi de ikke kunne indeholde Støv, og altsaa kun for saavidt kunne blive uigjennnemsigtige, som de enten indeholde mangfoldige smaae Draaber eller, det som formodentlig er det sædvanligste, meget af den taageagtige Skymasse. Man forstaaer da let, hvorfor det Nederste af Skyppompens mellemste Deel sædvanlig bliver gjennemsigtigt mod Slutningen, naar Hvirvelbevægelsen svækkes, og Skytragten desaarsag forkortes.

Vi have seet, at den Luft, som staaer over Skyppompen, maa synke ned i den Deel, hvor Luften fortyndes, følgeligen især i Nærheden af Midlinien. Strækker Lufthvirvelen sig nu, som vi formode, langt op over den nederste Skymasse, hvori

Digitized by Google

den blotte Jagttagelse sætter dens Begyndelse, saa maa den nedsynkende Luft, som kommer fra et langt koldere Rum, fortætte de Dampe, den træffer paa sin Vei, og deraf danne deels store Draaber, deels Hagelkorn. Man forestiller sig let, at de frosne Dele under alle disse Bevægelser hyppigt maae komme ud af Berøring med den varmere og fugtige Luft og ligeledes hyppigt komme tilbage deri paany, saa at de afverlende snart blive saa stærkt afkjølede, at Vand, som siden kommer i Berøring med dem, bliver til Is, snart møde det fornødne Vand, hvoraf de kunne danne sig en Isskorpe. Paa denne Maade, kunne store Hagel fremkomme, sammensatte af mangfoldige Lag, det ene udenom det andet.

Alt dette stemmer paa det mest overraskende med Erfaringen. Store Hagelbyger og mægtige Regnskyl ledsage næsten altid Skyppompen. Ja, det turde maaskee ikke være for dristigt at formode, at de store Hagelveir, som saa tidt hærje lange, men ikke brede Strækninger af de frugtbareste Lande, frembringes ved store Lufthvirveler i de høiere Luftegne: om jeg saa turde udtrykke mig, Skyppomper, som gaae hen over de nederste Skylag. Saavidt jeg skjønner, forekommer der i de store Hagelbyger ingen Omstændighed, som ikke passede hermed.

Den Elektricitet, der ledsager saadanne Hagelbyger ligesaavel som Skyppompen, kunde maaskee bidrage Sit til at frembringe en større Mangfoldighed af Bevægelser end dem, der opstaae af de blotte Hvirveler, og saaledes bidrage til Hagelens Dannelse, saa at Voltas Formodning om Elektricitetens Medvirkning til Hageldannelsen herved vilde finde nogen Anvendelse; men vi vilde ikke finde os nødte til at antage denne Medvirkning, dersom ikke Elektricitetens Nærværelse under alle disse Hageldannelser viste sig saa øiensynligt.

I Skyppompens Midlinie og dennes Nærhed maa upaatvivleligt ogsaa en Deel Vanddampe fortættes. Herfra kan den stordraabede Regn hidrøre, som er falden ned paa Skibe, hvor-

Digitized by Google

over en Skypompe er gaaet, og som man har fundet dannet af ferst Vand. Den ovennævnte Skypompe, hvis Spor saa omhyggeligt bleve iagttagne i Nordamerika, maa ogsaa have indeholdt Vand, da alle Legemer, den havde truffet, vare bestænkede med Mudder paa Vestsiden, hvorfra den kom.

Ved alle hurtige Dampfortætninger frembringes Elektricitet. Vi see dette noksom i Tordenveiret. Skypompen maatte da være ledsaget af Lynild og Torden. Maaskee kan man af den i Skypompen udviklede Elektricitet forklare de afvexlende Tiltrækninger og Fraastødninger, hvorved man nu og da har seet Skypompen udstøde smaae Skymasser og atter optage dem. At de bleve tiltrukne af et andet Sted end det, der havde fraastødt dem, stemmer aldeles med Elektricitetens Naturlove. Men uagtet den Visshed, vi have om, at Skypompens Dannelse er ledsaget af elektriske Virkninger, tør vi dog ingenlunde deraf slutte, at Elektriciteten er dens Aarsag.

Agtede Naturgrandskere have yttret denne Formodning, men uden deraf at forklare Skypompens mangfoldige Særegenheder. En af de mærkeligste Bekræftelser, man har villet finde herfor, er, at Skypompens Omdreining kunde hidrøre derfra, at den gjennemtrængtes af en stærk elektrisk Strøm, som ved Jordens Magnetisme fik sin Omdreiningsbevægelse. Imod denne Mening synes mig dog, at Meget taler. Endskjøndt man har de tydeligste Beviser paa Skypompens elektriske Natur, saa synes det mig dog ingenlunde bevist ved nogen af de iagttagne Virkninger, at den indeholder en stadig elektrisk Strøm. En saadan maatte upaatvivleligt være meget stærk for at meddele en saa stor Masse som Skypompens en hastig Bevægelse; desuden maatte den give Mennesker og Dyr dræbende Stød, hvorpaa Beretningerne ingen Exempler indeholde; uagtet man skulde vente dette af den stærke Elektricitetsudvikling, som deri ofte foregaaer, skjøndt, som det synes, kun stødvis, ikke som stadig Strøm. En endnu stærkere Indvending er, at Skypompen, hvis

Digitized by Google

dens Elektricitet skulde være af den Beskaffenhed, at Jordens Magnetisme kunde give den en stærk Hvirvelbevægelse, maatte virke umaadeligt stærkt paa Magnetnaalen; men dette er aldrig blevet iagttaget paa de mange Skibe, som have været i Nærheden af en Skyppompe. Skulde det endog engang træffe, at Kompassets Naal dreiede sig ved en Skyppompes Nærmelse, vilde dette ikke være Bevis nok; thi dette kunde være Følgen af de elektriske Udladninger, som ere blevne paaviste i Skyppompen; men en elektrisk Strøm, som den, hiin Theori forudsætter, maatte altid forurolige Magnetnaalen betydeligt.

Det forekommer mig derfor indlysende, at Skyppompens Elektricitet, ligesom Tordenveirets, ikke er Naturbegivenhedens Aarsag, men Virkning.

Den Svovllugt, man har bemærket efter Skyppomper, synes at være af samme Natur som den, man har mærket, hvor Lynet har slaaet ned.

Den Larm, Skyppompen saa ofte medfører, kunde maaskee hidrøre fra de deri sammenstødende Hagel, som her slaaes heftigt mod hinanden. At mange sammenstødende store Hagelkorn kunne foraarsage en saa stor Sum af Lydbevægelse, at denne kan sammenlignes med Havets Brusen eller Lyden af et Vandfald, har aldeles intet Overordentligt; i begge Tilfælde er det smaae Deles Sammenstød, som frembringe Virkningen. Den hvinende Lyd maa finde Sted, naar der foregaaer Indstrømning af Luft i Skyppompen.

Den Omstændighed, at der ofte nedhænger mange Skyppomper fra een Sky, maa upaatvivleligt forstaaes saaledes, at Skyen enten ikke virkelig har været een, eller at den har indeholdt saa mange Hvirveler, som der viste sig Skyppomper. Dette stemmer ogsaa vel med Holms Iagttagelse i Kjøbenhavn 1779, da han saae flere Skyer dreie sig i Hvirveler.

At Lufthvirvelerne ikke behøve at staae lodret paa Jorden, er aabenbart. Heraf følger atter, at Skyppompens øverste og

Digitized by Google

nederſte Deel kunne ſynes ikke at høre ſammen. Reiſer den ſkraaliggende Lufthvirvel ſig og kommer den lodrette Stilling nærmere, ville Fod og Hoved ſynes at nærme ſig hinanden. Man har Exempler paa, at Skyppompen har dannet ovale Huller i Jorden. Dette maa naturligviis ſkee, naar Lufthvirvelen afviger betydeligt fra Lodrethøiden.

At Skyppomperne ofte tage deres Retning fra Sydveſt til Nordoſt, kan tilſkrives Hyppigheden af disſe Vinde.

Skyppomperne ere ofte høiede. Dette maa tilſkrives de Vinde, ſom herſke i forſkjellige Høider over Jorden, og ſom flytte hele den Luftmaſſe, hvori Hvirvelerne befinde ſig. Intet hindrer, at den ene Hvirvel ogſaa i denne Tilſtand fortſat indvirker paa den anden.

Man holder ſig for overbeviſt om, at ſkarpe Kanonſkud formaae at adſprede en Skyppompe. Det er vel ikke utænkeligt, at Kugler, ſom traf paa en ſaadan Maade, at deres Retning gik tvertimod de Deles Ombreiningshaſtighed, ſom de mødte, kunde have denne Virkning; men om de Erfaringer, vi have, ere tilſtrækkelige til at godtgjøre, at den virkelig finder Sted, vover jeg ikke at afgjøre.

Vi have nu, ved at betragte Skyppompen, ſøgt af de iagttagne Virkninger at ſlutte os til de nærmeſte Aarſager og have derved fundet, at en Hvirvel, ſom begynder fra de høieſte Egne i Luften og udbreder ſig nedad, udgjør det Væſentlige heri; men nu ſpørges videre, hvad er Hvirvelens Aarſag? Vi indſee meget vel, at en Lufthvirvel kan frembringes ved to parallele Luftſtrømme, ſom gaae i modſatte Retninger. Intet hindrer os i at antage ſaadanne Strømme i de høiere Luftegne. De maae ofte finde Sted der, medens Luften er rolig nedenfor; men vi maae tilſtaae, at vi ikke have noget Beviis for, at der virkelig findes ſaadanne Luftſtrømme *der* paa den Tid, hvor en Lufthvirvel dannes. En meget ſandſynlig Formodning bliver

Digitized by Google

det dog, naar vi betænke, at de maae være hyppige, og at de formaae at frembringe den omhandlede Virkning.

Erfaring viser, at saadanne modsatte Strømme ofte kæmpe mod hinanden i de øvre Luftegne, medens der herster en stor Roligheb i de lavere Luftlag. Vi vide ogsaa, at de modsatte Strømninger, som frembringes ved de ulige Varmetilstande over Land og Hav, tit strække sig til en betydelig Høide og der endnu ere i stor Bevægelse, medens en Stilstand er indtraadt herneden.

At Vindstrømme, som gaae over hinanden, ogsaa maae kunne frembringe Lufthvirveler, hvis Midlinie da nærmer sig mere eller mindre til at være parallel med Jorden, forstaaer sig selv. Ogsaa disse maae frembringe store Blandinger mellem høiere og lavere Luftlag og give Anledning til Regn og undertiden Hagel. Dette synes at passe meget vel til mange af vore Tordenveir; men endnu har jeg ikke nøie nok gjennemtænkt, hvorvidt dette kan udstrækkes.

Digitized by Google

Digitized by Google

Tale

i Anledning af

det kongelige danske Videnskabernes Selskabs Jubilæum.

Digitized by Google

Digitized by Google

Tale i Anledning af det kongelige danske Videnskabernes Selskabs Jubilæum

den 25de November 1842.

Vi høitideligholde idag Mindet om vort Videnskabernes Selskabs Stiftelse for eet Aarhundrede siden. Idet jeg opfylder den ærefulde Pligt ved denne Leilighed at fremtræde som dets Ordfører, føler jeg dybt, hvorlangt jeg vil være fra at svare til alle de Fordringer, som herved vækkes. Jeg maa derfor henskyde mig under den velvillige Overbærelse, som høiere Indsigter og Dannelse under saadanne Forhold pleie at bevillige.

Det syntes mig først, at Intet kunde være mere passende for denne Dags Høitid end at give et Overblik over vort Selskabs Virksomhed i det henrundne Tidsrum; men der fandtes mere end een Grund, som bestemte mig til at opgive denne Tanke. Mangfoldigheden af de Gjenstande, hvormed et Videnskabernes Selskab sysselsætter sig i et saa langt Tidsløb, er altfor stor til at lade sig fremstille paa en nogenlunde overskuelig Maade indenfor en Tales snævre Grændser. En anden, neppe ringere Vanskelighed er den, at den største Deel af Selskabets nulevende Medlemmer have været virksomme Deeltagere i det Tidsrum, som skulde omhandles; ja, der gives dem deriblandt, hvis Deeltagelse gaaer en Fjerdedeel eller endog en

Digitized by Google

Trediedeel af Aarhundredet tilbage. Men en Sammenstilling af disses Arbeider vilde være umulig, uden at nogen Bedømmelse derved antydedes, om end ikke aabenbart udtaltes; og hvorledes vilde det være mig muligt at undgaae Skin af Partisthed, om jeg end med den samvittighedsfuldeste Omhu stræbte at undgaae den i Virkeligheden?

Havde jeg efter alt dette endnu kunnet havt nogen Betænkelighed, maatte den forsvinde derved, at Selskabet overdrog et Medlem, som ikke blot er berømt ved sine historiske og litteraire Arbeider, men ogsaa ved den Kunst, hvormed han behandler Sproget, at skrive dets udførlige Historie.

Derimod synes det mig vel værd her at henvende Opmærksomheden paa Videnskabsselskabernes Væsen ialmindelighed. Disse Selskaber, som i en tidligere Tid udøvede en saa mægtig Indflydelse paa hele Videnskabelighedens Tilstand, have nu, da saa talrige Kundskabskilder flyde, og enhver ny Tanke udbredes med en i de henfarne Tider exempellös Hurtighed, ingen saadan afgjort Overvægt. Man kunde derfor let fristes til at opstille det Spørgsmaal, om ikke Videnskabsselskaberne ganske maatte tilegnes en forbigangen Tid og uden Skade nu kunde ophøre. Det synes mig, at Intet vil være mere skikket til at hæve denne Tvivl, end at foreholde sig et tro Billed af deres Væsen og Virken.

Disse Selskabers eneste væsentlige Øiemed er, at fremme Videnskaberne. De udmærke sig derved fra alle beslægtede Indretninger, selv fra Universiteterne, som vistnok skulle bidrage og kraftigt have bidraget til Videnskabernes Fremme; men hvis Hovedøiemed dog er at meddele Undervisning.

Det ligger dybt begrundet i disse Selskabers Væsen, at de især have de Videnskaber til Gjenstand, som ikke umiddelbart gribe ind i det borgerlige Liv. De afhandle f. Ex. Religionsphilosophi, men ikke Kirkelære, Lovgivningsvidenskab, men ikke Fortolkningen af Landets Love, Chemi, Anatomi, Physiologi,

Digitized by Google

men ordentligviis ikke den praktiske Lægekunst. Selv naar Opdagelserne i hine Dele af Naturvidenskaben til en vis Tid kaste et nyt Lys paa en og anden Deel af Lægekunsten, nøies man med at henvise til Anvendelsen. Man tænder et veiledende Fyr, men overlader Praktikeren at styre derefter med al den Forsigtighed, hans Kundskab om Skjær og Udyb medfører. Paa lignende Maade forholder Videnskabsselskabet sig med Hensyn paa alle andre praktiske Gjenstande; det indgriber ikke deri, uden forsaavidt Praxis trænger til nyt Lys af den egentlig videnskabelige Undersøgelse. Det forstaaer sig, at der gives mange Tilfælde, hvor Grændsen ikke med nogen Nøiagtighed kan trækkes, og det lader sig ikke nægte, at den nu og da overtrædes; men dette ophæver dog ikke den almindelige Grændse, som ved Tingenes Væsen er beteguet.

Jeg behøver vel neppe at sige, at denne Bortfjernelse fra det Praktiske ingenlunde har sit Udspring i nogen Ringeagt for de Menneskehedsinteresser, som Videnskaben formaaer at fremme. Medens Tænkeren overlader sig til de fra Mængdens Synskreds allermest fjernede Grandskninger, er han sig vel bevidst, at de omsider føre til store Virkninger i Menneskesamfundet. For ham staaer det klart, at den, som først undergrov den Fordom, at Jorden skulde være flad, eller viste dens Kugelskikkelse, gjorde Begyndelsen til en Tankerække, som efter mangfoldige Aarhundreders Forløb, førte til Amerikas Opdagelse og Jordens Omseiling. Den, som først forsøgte at maale Varmen, viste Veien til en Mangfoldighed af andre Undersøgelser, der gjorde to saa fjernt fra hinanden liggende Opfindelser, som Dampmaskinen og Søuhret, mulige. Den, som, med sin hele Videbegjærlighed henvendt paa Livsytringerne, i sin Tid efterspurede Virkningen af berørende Metaller paa en Frø, opstillede det første Led i en Række, som fortsattes ved Voltas Støtte, ved et nyt Blik ind i de chemiske Kræfters Hemmelighed, ved Opdagelsen af en heel, forhen ukjendt Klasse af Metaller, ved Indsigten i Magne-

Digitized by Google

tismens Sammenhæng med de andre Naturkræfter, hvoraf atter udsprang aldeles nye Bevægelsesmidler, og endnu nylig ved den Kunst at udskille det i en Opløsning uendeligt fordeelte Metal saaledes, at deraf fremstaae hele færdige Arbeider, som synes at røbe den mest øvede Kunstnerhaand.

Men imedens han føler en glad Overbeviisning, om at hans Tænkning nedlægger Spiren til Fremtids Frugter, giver det, at han ikke umiddelbart berører det borgerlige Samfund, ham en høi Grad af aandelig Frihed og Fred. Vel kunde hans Grandskninger føre til Vildfarelser; men disse virke først igjennem mange Mellemled paa Samfundet, og førend det skadelige Indgreb kan skee, har Vildfarelsen let allerede fundet sin Modvægt.

Af denne Aarsag ere Videnskabsselskaberne næsten aldrig enten komne i Strid med Regjeringerne eller faldne under Folkehad. De have Øiet henvendt paa en høiere Verden og udrette derved Noget, hvis gavnlige Følger erkjendes med lige Tilfredshed i enhver Stat, uden Hensyn paa dens Regjeringsform. Kun ene den Statsmagt, som tilegner sig Ret til at bestemme, hvad Menneskene skulle troe, har næsten altid været fjendtligt sindet mod Videnskabsselskaberne; men lykkeligviis har den ikke kunnet iværksætte sine Anslag uden i et snævert Omraade.

Sit Øiemed stræber Selskabet at opnaae ved en stor Forening af aandelige Kræfter. Vel maa hver Videnskabsmand for sig avle og nære sine nye Tanker i sit eget Selv; men dette udelukker ikke den gjensidige Meddelelses Nytte. Under den fremkomme Indvendinger, som snart tjene til at berigtige Vildfarelser, snart til at fremkalde en dybere Begrundelse eller en klarere Fremstilling af Sandheden. Ofte skeer det ogsaa, at der under disse Meddelelser fremkomme Vink, som give Tankerne en ny Retning, og ikke sjeldent komme saadanne Vink fra Mænd, som tilhøre andre Fag end det, hvorom der nærmest er Talen.

Digitized by Google

Det kan vel ikke nægtes, at den Formelighed, som let indsniger sig i store, af mange ansete Medlemmer dannede Selskaber, ofte gjør de gjensidige Meddelelser mindre frie; men jeg tør paastaae, at dette langt fra ikke skeer saa almindeligt, som Mange forestille sig. Jeg har havt Leilighed til at overvære saadanne Selskabers Forhandlinger i forskjellige Lande og kan derfor tale af Erfaring. Det er sandt, at der i ethvert Land og i ethvert Selskab gives Mænd, som føle sig krænkede, ved Indvendinger, især naar de ikke kunne gjendrive dem — og vil man tage Hensyn paa saadanne Følelser, maa al sand Meddelelse forstumme — men hvor Fleerheden har gjort sig den videnskabelige Uforbeholdenhed til Grundsætning, og lade deres Indvendinger og Bemærkninger bære Udtrykket af den Velvillie, som hører til Videnskabernes sande Aand, der vil Striden, om Strid det skal kaldes, være ei blot uanskødelig, men frugtbringende. I ethvert betydeligt Selskab gives der Mænd af mere end almindelig Aandskraft, fra hvem mange Lysglimt under de mundtlige Forhandlinger udspringe. Vel veed jeg, at dette ikke paaskjønnes af dem, som hellere ville have Alting skriftligt; men det er andre Gnister, Geniet giver ved det personlige Sammenstød end ved Skriverbordet, og det Personlige i Forhandlingerne har sin Eiendommelighed, som Skrift og Prænt ikke erstatte. Endog i Selskaber, som, lig det franske Institut, tilstæde endeel Tilhørere Adgang og derved have en vis Offentlighed, har jeg fundet, at den gjensidige Meddelelse ikke i nogen høi Grad hemmedes. Hvad man unægteligt paa den ene Side taber i en aldeles tvangløs Fortrolighed, vinder man paa den anden ved den større Kræfternes Anspændelse, som vækkes ved den talrige Nærværelse, ved den Flid, man gjør sig for at give sit Udtryk al mulig Bestemthed og Klarhed, ved den Selvbevogtelse og Selvbeherskelse, man maa iagttage. At fortroligere videnskabelige Cirkler som de, der ofte have fundet Sted hos det Londonner Videnskabernes Selskabs Præsidenter og hist og her

Digitized by Google

hos andre rige Venner af Videnskaben, ogsaa have deres eiendommelige Nytte, ligesom deres eiendommelige Ynde, kan ikke benægtes. Selv de tilfældige fortrolige Sammenkomster blandt Videnskabsmænd have deres egen uvurdeerlige Nytte og have lykkeligvis hjemme overalt.

En vigtig Indflydelse have ogsaa Videnskabsselskaberne ved at prøve de nye Opdagelser, saavel dem, som skee ved Medlemmerne, som dem, der frembydes andetsteds fra. Med Hensyn paa den første af disse Klasser være det mig tilladt noget nærmere at udvikle og anvende, hvad jeg for nogle Øieblikke siden sagde. Ofte skeer det, at den, som troer at have opdaget en ny Sandhed, af Glæde over det Fundne forsømmer den alsidige Drøftelse. Blandt sine Medbrødre vil han i de fleste Tilfælde finde den velgjørende Modstand, hvortil han trænger, og den ny Skabelse gaaer siden sundere og stærkere ud i Verden. Men der gives atter Andre, som altfor vanskeligt fatte Tillid til deres egne Tanker, for dem er Selskabet maaskee endnu vigtigere; dets prøvende Medvirkning er i høi Grad skikket til at give den altfor Ængstlige det fornødne Mod. Selv Videnskabsdyrkere udenfor Selskabet have Adgang til at benytte disse Fordele; saaat den tilbageholdende Virkning, som det sætter imod det Overilede, saavel som den Bestyrkelse og Opmuntring, det skjænker den beskedne Fremtræden, strække sig langt ud over dets egne Grændser. Jeg kan ikke noksom anbefale unge Videnskabsdyrkere at vælge denne Vei til deres Arbeiders foreløbige Prøvelse. Selv i det ugunstigste Tilfælde kunne de da modtage Advarsler uden Ydmygelse og i et lykkeligere vinde et hædrende Bifald.

Jeg frygter ingen Modsigelse, naar jeg paastaaer, at Videnskabsselskaberne have ligesom fostret og uddannet mange vigtige Opdagelser, og at de, som gjennem dem ere førte ud i Verden, forholdsvis langt almindeligere have staaet deres Prøve, end de, som paa andre Maader ere blevne bekjendtgjorte.

Digitized by Google

Ethvert oplyst Folk har i vore Tider sit nationale Videnskabernes Selskab, som Regjeringen anerkjender og i de fleste Tilfælde understøtter. Disse Selskaber komme derved til i visse Henseender at danne et Mellemled mellem Regjeringerne og Videnskabernes Dyrkere. Naar Staten vil have en Betænkning over nogen Gjenstand, som enten hører til de egentlige Videnskaber eller staaer i en meget nær Sammenhæng dermed, henvender den sig ordentligviis til Landets Videnskabernes Selskab. Med Hensyn paa Folket er et saadant Selskabs Virkning fordetmeste kun middelbar; dog mangler denne ikke sin nationale Charakteer. Det ligger i Tingenes Væsen, at Selskabet ikke blot dyrker Videnskaberne ialmindelighed, men tillige med stor Iver stræber at oplyse sit Lands Sprog, Historie, Natur og Naturstilling. Ingen vil kunne nægte, at de Oplysninger, som først ikkun lade sig fremlægge for de Lærde, om enkelte Punkter af Fædrelandets Sprog og Historie, efterhaanden have bidraget til at danne en Sum af Indsigter, som siden have udbredt nyt Lys over Landets Historie, og hvo føler ikke, at denne, ved at fremstille Folkets eget Billed for dets Bestuelse, giver dets Selvbevidsthed en forhøiet Klarhed og Styrke. De Skatte, som Grammer, Langebekker, Suhmer, Schjønninger, Rasker møisommeligt have opgravet af det Skjul, hvorunder Aarhundreders Muld holdt dem bedækket, straale nu ofte som Ædelstene i Folkets Billed.

De store materielle Fordele, som tilflyde et Folk, derved at dets Lands Natur og Naturskatte blive bedre bekjendte, ere saa indlysende, at det vilde være overflødigt her at udvikle dem. Men denne Nytte har ogsaa sin aandelige Side; thi jo flere Velgjerninger Mennesket føler sig at modtage af sit Land, desto mere opvækkes Agtelses- og Kjærlighedsfølelsen for det, som for en gavmild Moder. Dog hertil indskrænker det aandelige Indhold, Folket kan uddrage af sine Naturgrandskeres Arbeider, sig ikke: at have et tro Billede af de Naturbegivenheder, ved

Digitized by Google

hvilke Landet har faaet sin Skikkelse, af den Aand, hvori dets Natur fortsat udvikler sig, og af dets deri begrundede physiske Charakteer og Verdensstilling, maa have sin store Betydning. Lad mig tage Exemplet af vort eget Land. Skulde den Danske ikke glæde sig ved aandelig at bestue den Verdensudvikling, ved hvilken hans milde, frugtbare, havombæltede Land blev det, som det er, og mon han længer skulde undsee sig ved sit eget Lands Natur, hvis Nogen foreholder ham, at man deri savner Klippelandenes store Naturscener, naar han veed, at disse ere den gamle uorganiske Naturs Jettefrembringelser, men at Dannelsen af hans Land var forbeholdt til den Jordudviklingsperiode, da Naturen frembragte sine ædleste Værker.

De fleste Videnskabsselskaber have ogsaa vist sig nationale ved at udgive deres Skrifter i Landets eget Sprog paa en Tid, da det latinske endnu betragtedes som det mest egnede for lærde Arbeider. Denne Ære kan ogsaa vort Selskab tilegne sig. Paa den Tid da det stiftedes, var det danske Sprog kun lidet kjendt udenfor Rigets Grændser, saa at der maatte være megen Fristelse til at vælge Latinen, og denne Fristelse maatte være saa meget stærkere for Stifterne, som de Fornemste blandt dem havde en stor Styrke i dette Sprog; destomere maa man rose den rigtige Følelse, som bragte dem til at vælge Modersmaalet og holde strengt over dets udelukkende Brug i Skrifterne. Jo ringere Antallet er af *dem*, som tale og skrive et Sprog, desto vigtigere er det, at alle Kræfter samles for at uddanne det. Den sædvanlige Jagttager vil neppe under de mægtige Fremskridt, vor hele Litteratur har gjort, blive Indskydelsen af Selskabets Iver for Sproget var; men en nærmere upartisk Undersøgelse vil ikke miskjende den.

Men idet Videnskabsselskaberne virke hvert i sit Land for Folkets Selverkjendelse og Selvagtelse, gaae de ingenlunde ud paa at nære den Eensidighed, som har Nationernes indbyrdes Adskillelse i sit Følge; tvertimod, Videnskabsselskaberne have

Digitized by Google

stedse virket forenende. Gaae vi to eller tre Aarhundreder tilbage i Tiden, henhørte Videnskabsselskaberne til de faa og sjeldne Forbindelsesled. Deres Brevvexel var det fornemste Middel til at udbrede videnskabelige Opdagelser over Europa. Det er glædeligt, at de talløse Udbredelsesmidler, som den ene Tidsalder efter den anden siden har skabt, gjøre Selskabernes Mellemkomst mindre betydningsfuld. De videnskabelige Tidsskrifter udgjøre nu den bedste Brevvexel. Selskaberne selv have heri hyldet Tidens Aand, saaat de fleste af dem nu søge i hurtigt paa hverandre følgende Bekjendtgjørelser at udbrede Kundskaben om deres Forhandlinger; men til alle Tider ville Selskabernes fælles Bestræbelser til samme Maal danne et stort Foreningsmiddel, hvortil kommer, at den gjensidige Agtelse, Selskaberne vise hverandre, og den Ære, som den ene Nations berømte Selskaber vise det andet Lands Videnskabsmænd, ved at optage dem til Medlemmer, er et skjønt Baand imellem saa mange Ligesindede. Selv under politiske Spændinger mellem Staterne har man ikke savnet Beviser paa denne indbyrdes Velvillie.

Endskjøndt alle videnskabelige Bestræbelser udspringe af Aandens Kilde, ere dog udvortes Midler ofte nødvendige til at indføre Tanken i Virkelighedens Rige; ogsaa i denne Henseende staae Selskaberne i et gunstigt Forhold. Ved de i nogle Selskaber brugelige Indskud og aarlige Bidrag saavel som ved Regjeringernes og Privates Gavmildhed have de fleste store Selskaber opnaaet en vis Rigdom, hvorved de kunne udrette Meget, som den enkelte Videnskabsmand ei letteligt formaaer. Det er ved saadanne Midler, at Selskaberne kunne offentliggjøre gamle Haandskrifter og lærde Værker, hvis Natur medfører, at Boghandelen ikke ene kunde fremme dem. Endog de Skrifter, som Selskaberne udgive i en sammenhængende Række af Bind, henhøre hertil; thi disse indeholde ofte Undersøgelser, som fordre kostbare Afbildninger enten til antiquariske eller naturvidenskabelige Gjenstandes Oplysning, og som desuagtet ikke tør

Digitized by Google

vente mange Læsere. Selskaberne bringe dem ikke blot for Dagens Lys, men kunne opoffre saameget derpaa, at de ikke blive Videnskabsmændene altfor kostbare. Ved deres Pengemidler lette vore Selskaber ogsaa mange Undersøgelser. Skal der gjøres store og vidtomfattende Uddrag af gamle historiske Documenter, paatage de dem ofte Udgiften til de Arbeider, som kunne ventes udførte for Betaling. Skulle Reiser foretages i fjerne Lande, det være sig for Sprog eller Oldtidsminder eller Naturvidenskab, have de Evner til at medvirke dertil, snart ved egne Midler, snart ved deres formaaende Anbefaling. Fatter man Planen til en over mange Punkter paa Jordens Overflade udbredt Række af Jagttagelser, som de magnetiske og meteorologiske, saa formaae Selskaberne at tilveiebringe et Antal af gode og sammenstemmende Jagttagelsesredskaber, som kunne hensendes, hvor der er Brug for dem. Jeg tør vel nævne, at vort Selskab, som ogsaa i de øvrige Henseender har været virksomt, ved saadanne meteorologiske Foretagender og disses Benyttelse har bragt Videnskaben en ikke ringe Vinding. Naar det gjælder om at anstille nye Forsøg, ere den Privates Midler ligeledes mangen Gang utilstrækkelige; atter her komme Selskaberne til Hjælp.

Jeg kan heller ikke her forbigaae de Præmier, Selskaberne udsætte. Det er sandt, at disse nu ikke mere have den Tillokkelse som fordum. I det Hele taget har deres Pengeværdi nu ikke den samme Betydning som i tidligere Tider; dog turde hverken dette eller endog Usikkerheden om at vinde Prisen være den stærkeste Bestemmelsesgrund; men under Videnskabernes raske Udviklingsgang er Friheden til at vælge sit Stof, til at begrændse det efter eget Skjøn, til at bekjendtgjøre det Fundne, efterhaanden som man troer at være sikker paa dets Rigtighed, denne Frihed, siger jeg, er hver Dag blevet og bliver endnu fremdeles Grandskeren mere og mere kjær, og han opoffrer for den let Udsigten til den fjerne Belønning. Hertil kommer den i sig selv gavnlige lette Adgang, som Forfattere have, til at faae

Digitized by Google

Arbeider, for hvilke ingen Priser vare udsatte, bedømte af Selskaberne og derved ofte belønnede med hædrende Bifald, undertiden endog med andre Fordele. Imidlertid have dog Præmierne ogsaa i den sidste Menneskealder fremkaldt vigtige Arbeider. Vi behøve ikke at hente Exemplerne fra andre Lande. Hansteens berømte Værk over Jordklodens Magnetisme, Rasks høivigtige Skrift over de nordiske Sprogs Oprindelse, Schouws indholdsrige Danmarks Meteorologi, Magnussens grundlærde Undersøgelser over Eddalærens Oprindelse, Gauss's dybsindige Afhandling om Afbildningers Overførelse fra Overflader af een Natur til dem af en anden, Fallmerayers ypperlige Undersøgelser over det trapezuntiske Keiserdoms Historie ere fremkaldte ved vort Selskabs Priisopgaver. Lader os end tilslaae, at disse Mænd ogsaa uden saadan Opfordring vilde have frembragt beslægtede Arbeider, saa er det dog en Kjendsgjerning, at de have fulgt Selskabets Opfordring og ifølge den beriget Videnskaben med herlige Værker.

Jeg har nu stræbt at fremstille Videnskabsselskaberne efter deres Væsen og naturlige Udvikling og har derved samvittighedsfuldt flyet enhver Udsmykkelse som Sagen uværdig; men det behøver vel neppe at siges, at det gaaer med Videnskabsselskaberne som med alle menneskelige Ting, at de aldrig fuldkomment svare til Ideen, undertiden endog forfalde til betydelige Afvigelser derfra. Der gives neppe noget gammelt Selskab, hvis Historie ikke frembyder Exempler herpaa, en Gang ved en Uvirksomhedsperiode, en anden Gang ved en længe fortsat Modstand mod det Ny, vel ogsaa til andre Tider ved en ei nokſom begrundet Forkjærlighed for en Nyhed. Men jeg haaber, at Enhver, som vil tage samtlige Forhold i upartisk Overveielse, skal tilstaae, at jeg har antydet de rette Grundtræk.

Man vil maaskee sige, at Videnskabsselskaberne nu ikke mere gjennemtrænges af den althenrivende Begeistring, som beherskede dem i de tidligere Tider. Dette maa tilstaaes; men det maa

Digitized by Google

paa den anden Side indrømmes, at hiin Tidsalder maatte fremkalde en Begeistring, saa mægtig, at den ikke til enhver Tid kan finde sin Mage. Det var Videnskabernes Gjenfødelsestid, der udgjorde vore Selskabers Fødselsperiode; thi Alexandriens Museum og Karl den Stores Akademi vare kun eneståaende Forsøg, uden varige Følger. Paa hiin Tid, da efter lang Forberedelse saa mange store Tanker, som forhen kun havde været nogle Høierebegavedes Eiendom, begyndte at udbrede sig i større og større Kredse, og en almindelig Følelse sagde, at en ny Dag var oprunden, flokkedes man for at hilse den og øse nyt Liv af dens Straaler. Det fortroligere Bekjendtskab, som man nylig, tildeels ved Hjælp af indvandrede Græker, havde gjort med den herlige Oldtid, den Aandsudvidelse, man maatte føle ved det store Overblik, som de exempelløse Opdagelser gave over vor Jordklode, den uberegnelige Tilstrømning fra alle Kundskabskilder, som Bogtrykkerkunsten aabnede, vare den vakte Aands kraftige Næringsmidler. Man havde afrystet Auctoritetstroens Aag og følte Mod til at bygge paa egen Undersøgelse. Det var i den Tid, Italien ligesom opfyldtes af Videnskabsselskaber. Det er ingen Overdrivelse, naar man siger, at de avledes i hundredevis; men det maa dog bemærkes, at de allerfleste af dem forsvandt med samme Hurtighed, som de vare dannede, og kun Faa iblandt dem efterlod sig noget varigt Spor. Imidlertid var Begeistringen umiskjendelig, og de mange deraf fremdrevne Forsøg til at udrette noget Stort have sikkert havt deres hemmelige Eftervirkninger, selv naar de bleve uden synlige Frugter. Aldrig er maaskee en saa stor Overgang fra Mørke til Lyset blevet gjennemløbet i saa faa Menneskealdere. Saa stærke Morgenfølelser i Aandernes Rige kunne ikke jevnligt komme igjen; men ligesom den hele videnskabelige Verden kommer i en ny og glædelig Bevægelse, naar nogen stor Opdagelse tænder et nyt Lys, saaledes skeer det ogsaa i Videnskabsselskaberne; hver ny følgerig Opdagelse er dem en Fest og en velkommen

Digitized by Google

Anledning til Forhandlinger og Arbeider. Saaledes verle i vore Selskaber, som i det enkelte Menneskes Liv, Begeistringens og den stille Virksomheds Timer, og daarligt vilde det være, om man vovede at nægte, at Selskaberne deeltage i det almindelige menneskelige Vilkaar, at deres heldigste indre Tilstande verle med mindre heldige.

Vende vi nu vort Blik til Festens egentlige Gjenstand, Stiftelsen af vort Videnskabernes Selskab, saa paatrænger sig strax den Bemærkning, at den er kommen langt senere i Tiden, end en fædrelandsk Ærefølelse kunde ønske. Men overveie vi, at Italien i Stiftelsen af saadanne Selskaber næsten ilede et Aarhundrede foran Frankrig og England, ligesom disse Lande atter gik omtrent ligesaa langt foran for os, saa føler man allerede, at dette mere laae i hele Samfundsudviklingens Gang end i nogen Omstændighed, som kunde regnes os til Skam. Hos det Folk, som tidligere havde sin Tyge Brahe og i den sidste Halvdeel af det syttende Aarhundrede sin Ole Borch, sin Steno, sine Bartholiner, sin Ole Rømer, manglede man ikke de fornødne Kræfter til at danne et agtet Videnskabernes Selskab. Endskjøndt det kunde synes nok at have nævnet saadanne Mænd, behøver jeg dog ikke at blive staaende derved. Paa en vis Maade kan jeg sige, at Prøven er gjort, vel ikke ved Stiftelsen af et Selskab, men ved Udgivelsen af en Skriftsamling, som kunde maale sig med de bedste Selskabsskrifter fra et lige Tidsrum. Man gjætter let, at jeg sigter til de „acta medica et physica Havniensia“, som Thomas Bartholin udgav i 5 Bind fra 1671 til 1679. Det er ikke blot Landsmænd, som sætte dem saa høit; deres lige Værd med de bedste Selskabsskrifter er saa almindeligt erkjendt, at det vilde være overflødigt her at føre Beviser derfor. Det lader sig ikke nægte, at der paa denne Hæderstid fulgte et halvt Aarhundrede, hvori det videnskabelige Liv syntes slappet hos os, uagtet enkelte udmærkede Aander og navnlig Holberg deri først fremtraadte.

Digitized by Google

Under Christian den Sjette begyndte atter en større videnskabelig Virksomhed. At denne selvtænkende og fromme Konge understøttede den, maa den upartiske Historie erkjende. Ham, som gav Religionsunderviisningen, de lærde Skoler og Universitetet saa store og omfattende Forbedringer, ham skylde vi ogsaa Stiftelsen af vort Videnskabernes Selskab. Vi ville naturligviis hermed ikke nægte, at Gram var Selskabets egentlige Stifter, og at det skylder hans Aandskraft, at det strax traadte saa hæderligt frem; men at det ikke snart efter, da ingen saa kraftig Personlighed beskjælede det, atter ganske faldt sammen, men bevarede Spiren til en fremtidig større Udvikling, det maae vi taknemmeligt erkjende, at vi skylde den videnskabselskende Konge, som sikkrede dets Tilværelse ved at indpode det i Statslegemet selv. Havde Thomas Bartholin og de Mænd, som virkede med ham, dannet et Videnskabernes Selskab, som var blevet anerkjendt og understøttet af Staten, vilde det sikkert have vedligeholdt sin Tilværelse gjennem det mindre gunstige Tidsrum, og om Selskabet imidlertid ikke havde bragt saa herlige Frugter som under hine Mænd, vilde det dog ikke have undladt at gavne Videnskaben og blandt Andet at opfatte og bevare Meget, Landets Historie og Naturbegivenheder vedkommende, som siden maaskee aldeles er unddraget vort Blik. Og hvormeget vilde der ikke have været udrettet ved det Opvækkende, som den Enes Virksomhed har for den Anden!

Dog vi ville ikke længere dvæle ved denne Mulighed, saa megen Sandsynlighed den og kan have. Vi vende tilbage til vort Selskabs Historie. Under hver af Christian den Sjettes Efterfølgere nød det Kongernes Gunst. Med Forbigaaelse af mindre vigtige Ting vil jeg nævne, at det i Aarene 1774 og 1776 fik nye Beviser paa Regjeringens Interesse for det, og at det i Forbindelse med det større Opsving, det tog, bestemte sig til at sætte sig visse Love. Dette var et vigtigt Fremskridt; thi vel er det sandt, at det er høist fordærveligt for et Viden-

Digitized by Google

skabsselskab ængstligt at afgrændse hvert et Skridt ved Love; men Mangel af Lovbestemmelser over Stemmegivningen ialmindelighed, over Optagelsesmaaden af nye Medlemmer, over Pengemidlernes Bestyrelse gjør en ordnet Virksomhed næsten umulig. Fra den Tid af Selskabet fik disse sine første, saa, men til Tid og Forhold passende Love, viste det en langt stadigere Fremgang, som vistnok hidrørte fra flere samvirkende Aarsager; men hvori Udelukkelsen af den Enkeltes Vilkaarlighed upaatvivleligt har sin væsentlige Deel.

Vor sidste afdøde, almeenelskede Konge, som saa gavmild udstrakte sin Haand til alle videnskabelige Indretninger, viste ved flere Leiligheder ogsaa vort Selskab sin kongelige Gavmildhed, eengang endog ved en betydelig Forøgelse af dets Kapital.

Men større Interesse kunde ikke let nogen Konge vise et Selskab end den, vort har modtaget af ham, som nu pryder den danske Throne. Allerede som Kronarving paatog han sig efter Selskabets Andragende at være dets Præsident og ledede Forhandlingerne med den indsigtsfulde Sikkerhed, som vi ere vante til at beundre. Ved sin Thronbestigelse gav Hans Majestæt det allernaadigste Tilsagn, ikke at ville træde ud af sin Forbindelse med Selskabet; siedse har han siden ladet sig Beretning forelægge om ethvert Mødes Forhandlinger, og ved det aarlige Møde, hvor Selskabets vigtigste Bestyrelsessager afgjøres, nyder det den Lykke at samles om ham og see ham indtage sit Forsæde der. Medens Selskabet har stræbt at udvikle en Kraft, værdig Folkets Fremskridt, har det da den Lykke at nyde den skjønneste Begunstigelse af Statens Overhoved. Det glæder mig saaledes at slutte Betragtningen af Selskabets forløbne Aarhundrede med de mest lovende Udsigter i det ny.

Digitized by Google

Digitized by Google

Tale

ved

Professor Jacobsons Ligfærd den 3die September 1843.

Digitized by Google

Digitized by Google

Tale ved Professor Jacobsons Ligfærd

den 3die September 1843.

Vi ere her samlede ved det affjælede Legeme af en Mand, som vi havde haabet endnu at beholde længe iblandt os. I den dybe Sorg, hvoraf vi her føle os grebne, vil det være en Trøst at kaste et Blik paa den Hedengangnes hæderlige Virksomhed, ved hvilken han har efterladt sig Minder, som ville bevare hans Navn, ikke blot iblandt hans Venner, ikke blot indenfor Fædrelandets Grændser, men endog i den hele videnskabelige Verden.

Allerede ved Begyndelsen af sin videnskabelige Bane udmærkede han sig ved et dybere Studium af Anatomi, Physiologi og Chemi, end ellers var sædvanligt blandt unge Læger, og han tiltrak sig derved Galls Opmærksomhed, da denne aandrige Mand i Aaret 1805 besøgte Kjøbenhavn.

Medens vor Jacobson paa en videnskabelig Reise, endeel Aar derefter, opholdt sig i Paris, vandt han ikke blot den store Naturforskers Cuviers Yndest, men endog hans Venskab. Der hørte ikke lidet til, at den unge Mand, som Fremmed og det i Frankrigs af saa mange Fremmede besøgte og selv saa folkerige Hovedstad, kunde komme i et saadant Forhold til den

Digitized by Google

høiberømte ældre Mand, som ikke blot indtog den øverste Rang i sit eget Fag; men som tillige ved sin Aand og sine vidtomfattende Kundskaber udøvede den mægtigste Indflydelse paa sit Lands Videnskabelighed og derfra ud over den øvrige Verden.

Det er dog langt fra, at vor Ven under sit Ophold i Paris skulde have indskrænket sit Studium til de Videnskaber, som især banede ham Adgang til Cuvier. Han stræbte med største Iver efter at benytte Stadens Hospitaler og andre lægevidenskabelige Indretninger. Jeg kan her tale som Vidne, da jeg paa samme Tid opholdt mig i Paris. Han havde ogsaa opvakt en saadan Tillid til sin Lægedueligheb, at han endnu førend sin Hjemkomst havde den Ære, at den daværende hannoverske Regjering under Befrielseskrigen betroede ham et betydeligt militairt-chirurgisk Embede. Under sine Bestræbelser for at hjælpe de mange Lidende i Feldtlazarethet grebes han selv af den herskende Smitte og kastedes paa et farligt Sygeleie, som var nærved at bortrive ham fra Fædreland og Videnskab.

Efter sin Hjemkomst vedblev han at forbinde anatomiske og physiologiske Undersøgelser med sin Lægevirksomheb. Det vilde her ikke være Stedet til at indgaae i en Udvikling af anatomiske Opdagelser, som blot kunne finde Deeltagelse hos Mænd af Faget; men jeg maa dog nævne, at der blandt disse Opdagelser var een, som viste et heelt eiendommeligt Blodkarsystem i Fugle, Krybdyr og Fiske. Denne Opdagelse var Frugten af en gjennem mange Aar fortsat Undersøgelse, som han efterhaanden meddeelte i vort Videnskabernes Selskab, og som ikke havde ladet sig tilendebringe, uden et saa vedholdende og omfattende Arbeide, udført med øvet Haand i Forskerøiets Tjeneste.

Det er kun ugjerne, at jeg afholder mig fra at fremføre for dem den hele Række af vigtige anatomiske og physiologiske Opdagelser, hvormed han berigede Videnskaben; men vise bør jeg dog, at han i Tidens Løb ikke trættedes. Endnu i det

Digitized by Google

sidste Par Aar skjenkede han os sine mærkelige Undersøgelser over Primordialcraniet, en Undersøgelse, ved hvilken han udbredte nyt Lys over Hovedets tidligste Udvikling i Fosteret. Videnskabens Venner ville beklage, at det ikke blev ham givet endnu at forfølge denne Undersøgelse videre. Imidlertid vil det Værk, han saa heldigt har begyndt, ikke mangle Fortsættere.

I Chirurgien optraadte han blandt Andet som Forbedrer af en vigtig Opfindelse. Den lykkelige Tanke, at hjælpe Mange, som lide af den rædsomme Steensmerte, uden at bruge det altid farlige Steensnit, men ved mechaniske Midler at sønderbryde Stenen indeni den Lidende, var allerede bleven udført af Civiale. Imidlertid var der i denne unge Kunst meget tilbage at ønske. Vor Jacobson berigede den med et nyt Redskab, som under en til Øiemedet passende Skikkelse besad en stor knusende Kraft. Det blev ikke blot anvendt af ham selv; men det fandt i Frankrig en omhyggelig Prøvelse og hædredes med en stor Belønning, som vidnede om det Værd, man tillagde det.

Hans chemiske Kundskaber førte ham til et nyt Lægemiddel, det chromsure Kali. Han selv anvendte det hyppigt og med Held. Endnu synes det ikke at have fundet almindeligt Bifald; men, skuffer jeg mig ikke, vil det dog i Fremtiden hævde sig en Plads blandt vigtige Lægemidler.

Det er vel værd i en Videnskabsmands Virksomhed at lægge mærke til den Charakteer, som den aabenbarer. Saavidt jeg skjønner var en fast Villie, en stærk Sandhedskjærlighed og en Stræben efter det Store og Omfattende, for saavidt det kun tillige syntes ham fast og sikkert, Hovedtrækkene i vor Jacobsons videnskabelige Charakteer. Man saae ham derfor i en Række af Aar hyppigt komme tilbage til de Gjenstande, han engang havde bearbeidet, dog ingenlunde for at gjentage det Gamle, men stedse for at bestyrke, udvide og fremdeles uddanne det allerede Fundne. Han vilde udbringe Sandheden

Digitized by Google

saa klar og reen og fuldstændig som muligt. De Gjenstande, han valgte sig for sine Undersøgelser, vare næsten altid af en vidtomfattende Betydning og fordrede derfor en saadan fortsat Bestræbelse, naar de nogenlunde skulde udtømmes.

I alle hans Arbeider spordes en Kunstsands, som er mere betydningsfuld i Videnskaben, end Mange forestille sig det. Den beroede paa en lykkelig Anskuelsesevne, som stræber at forene et klart Billede med den rigtige Tanke. Hos ham yttrede den sig ikke blot i et skjønt Talent for Tegning, som ogsaa kom ham til største Nytte i hans anatomiske Undersøgelser, men tillige ved en Evne til i de undersøgte Gjenstande at see det, hvorpaa det kommer an, og at tage, om jeg saa maa sige, kunstnerisk fat derpaa. Den samme Sands var ogsaa kjendelig i Alt, hvad han ellers foretog, og er for den praktiske Chirurg af stor Betydenhed.

Som Læge indtog han strax ved et Udvortes, som røbede Charakteersfasthed og Tænksomhed. Han var dybt gjennemtrængt af den Sandhed, at det især er Lægens Kald at understøtte Naturen og at bortrydde Hindringerne for dens egen veldædige Virksomhed; han foreskrev derfor ikke Lægemidler, hvor han saae, at Naturen i sin uforstyrrede Virksomhed kunde afhjælpe det Onde; men i mere truende Tilfælde, var han ogsaa beredt til kraftigere Fremgangsmaader.

Det er bekjendt nok, at hans Dygtighed forskaffede ham den naturlige Belønning, en ligesaa ærefuld som indbringende Praxis, der ikke blot indskrænkede sig til hans nærmeste Omgivelse, men ogsaa førte Syge til ham fra Naborigerne.

Hans Fortjenester fandt ogsaa andre Paaskjønnelser. Ikke blot i Fædrelandet erholdt han borgerlige Udmærkelser, men ogsaa fra Naboriget. Af videnskabelige Æresbevisninger modtog han ligeledes ikke faa; men jeg vil blandt disse blot nævne, at han tidligt blev Medlem af vort Videnskabernes Selskab, hvoraf han nu var et af de ældste Medlemmer, og at han for nogle Aar

Digitized by Google

siden blev valgt til Correspondent af det franske Instituts Videnskabernes Akademi. De ville sikkert ikke tiltroe mig den Tanke, at saadanne Udmærkelser skulde give en høiere Mening om Mandens Fortjenester; men at Fortjenesten ogsaa har vundet sine Krandse, er tilfredsstillende at mindes.

Dog, jeg tør ikke længere hengive mig til alle hine Betragtninger, saa stikkede til at mildne Tabet; Følelsen af dets Størrelse og Smerte vil atter gjøre sig gjældende. Døden har opløst et skjønt Familiebaand. En dybtsørgende Enke begræder en trofast og kjærlig Ægtefælle: umyndige Børn have mistet en Fader, hvis fortsatte Omsorg vilde have været dem saa velgjørende: de Fleste af os have mistet en Læge, som bragte Beroligelse og Tillid ind i vor Kreds, naar nogen af vore Kjæreste svævede i Fare: ikke Faa iblandt os tabte tillige i ham en retskaffen og trofast Ven. Jeg selv føler mig rammet af disse to Tab; næsten tredive Aar var han min og Mines omhyggelige Læge, og i Løbet af denne Tid knyttede det fortsatte Bekjendtskab et, alt mere og mere fortroligt Venskabsbaand imellem os.

De Følelser, jeg her har berørt, fordre med Rette, at Fremstillingen af hans Værd ikke indskrænker sig til hans Eiendommelighed som Videnskabsmand og Læge; men jeg overlader det, som de her vilde savne, til en Mand, som ved et mere i den Afdødes huslige og andre Livsforhold indtrængende Venskab, forenet med en lykkelig Evne til at udtrykke dette, fuldkommere vil tilfredsstille deres Fordringer. Mig har det været en Trøst at bidrage min Skjærv til at hædre hans Bortgang. Dyrebart vil hans Minde være os.

Digitized by Google

Digitized by Google

Mindeskrift

over

Hans Excellence Geheimestatsminister

Johan Sigismund von Møsting.

Digitized by Google

Digitized by Google

Mindeskrift over Hans Excellence Geheimestatsminister Johan Sigismund von Mosting.

(Forelæst i det kongelige danske Videnskabernes Selskab 1844).

Geheime-Statsminister v. Mosting blev født den 2den November 1759 paa Møen, hvor hans Fader, Geheimeraad Frederik Christian v. Mosting, var Amtmand. Hans Familie har sin Oprindelse fra Tydskland, men har næsten i 200 Aar staaet i dansk Tjeneste. Han studerede ved Kjøbenhavns Universitet, blev 1782 Kammerjunker, senere Auscultant i Rentekammeret, og 1789 beskikkedes han til Amtmand over Hadersleb østre Amt. 1803 blev han Storkors af Dannebrogen.

I 1804 kaldtes han til at være Præsident i det daværende tydske Cancelli. I Aarene 1805 til 1811 var han tillige første Medlem af Feldtcommissariatet, som fulgte Hovedqvarteret. 1808 blev han Ordensskatmester.

I en Deel af Aarene 1810 og 1811 forestod han Præsidentposten i det danske Cancelli, medens dets Præsident Kaas som Medlem af den norske Regjeringscommission var fraværende.

Ved Rigsbankens Stiftelse blev han Overdirecteur for

Digitized by Google

samme; men endnu i Slutningen af 1813 blev han udnævnt til Finantsminister og Præsident for Rentekammeret, og ikke længe efter udnævntes han ogsaa til Geheime-Statsminister. De to første Embeder nedlagde han allerede 1831 for sin fremrykkede Alders Skyld.

1815 udnævntes han til Ridder af Elephanten og 1816 til Præsident for Statsgjældsvæsenet og den synkende Fond. 1826 til Vicecantsler for de kongelige Ordener, 1828 til Ordenscantsler. 1838 blev han Chef for det store kgl. Bibliothek, for Museet for Naturvidenskaben, for Bestyrelsen af den kgl. Kobberstikksamling og Præsident for Commissionen til Oldsagers Opbevaring; 1840 blev han Overkammerherre.

I Forbindelse med disse høie Embeder og Æresposter var han endnu Præses eller Medlem af mangfoldige vigtige Directioner og Commissioner.

1842 fik han i Overeensstemmelse med sit eget Ønske, efterat have tjent i 60 Aar, under 3 Konger, Afsked fra sine allerfleste Embeder, med Bevidnelse af Hs. Maj. Kongens allerhøieste Bifald for hans lange og tro Tjeneste, hvorhos Hs. Majestæt forbeholdt sig endnu at høre hans Raad over vigtige Sager. Han vedblev endnu kun at beholde de tre Embeder som Ordenscantsler, Overkammerherre og Chef for det store kongelige Bibliothek.

Hans høie Dannelse, skjønne Humanitet og Kjærlighed til Videnskaberne vare almindeligt bekjendte. Han saae gjerne Videnskabsmænd hos sig og viste en sand Iver for at udfinde de nødvendige Hjælpemidler til videnskabelige Foretagenders Fremme og til Videnskabsmænds Understøttelse og Reiser. Han yttrede tit, at han betragtede Videnskab, Kunst og Oplysning som det vigtigste Middel til Statens Magt og Anseelse.

Vort Selskab viste sin Anerkjendelse af hans Værd ved den 12te Januar 1810 at vælge ham til sit Æresmedlem. I

Digitized by Google

Aaret 1815 blev han Æresmedlem af det kgl. Akademi for de skjønne Kunster. Det nordiske Oldskriftselskab valgte ham 1839 til sin Præsident. Han blev desuden valgt til Æresmedlem af mange inden- og udenlandske patriotisk-videnskabelige Selskaber, som derved gave ham et velfortjent Bevis paa deres Anerkjendelse.

En beslægtet Æresbevisning, men af en langt sjeldnere Art, var det, at Mädler i sit fortræffelige Maanekort, hvor faa mange Egne af Maaneoverfladen ere blevne nærmere oplyste og betegnede med Navn, har givet en af disse Egne Navnet Møsting.

I sine vigtige og høie Embeder har han stedse udmærket sig ved sin Retsindighed, Velvillie, Klogskab og Fasthed. Han har i mere end et halvt Aarhundrede bestyret omfattende Forretninger, hvorunder han har havt en stor Indflydelse paa mangfoldige enkelte Menneskers Velfærd, og uhyre Pengeforretninger for Statens Regning ere gaaede igjennem hans Hænder, uden at han har beriget sig. Hans beskedne Formue har han, langt fra at forøge, efterladt ringere, end han havde modtaget den. Jeg siger dette ingenlunde for at ophøie Manden; med Glæde og Stolthed kunne vi sige, at det samme er Tilfældet med vore Embedsmænd ialmindelighed og de høie isærdeleshed; men forbigaaes bør dette Træk dog ikke. Den Berømmelse, man giver en Mand for et velvilligt Sindelag, vilde have en mislig Anseelse, dersom den skulde grundes paa enkelte Exempler: den maa være bekræftet ved den almindelige Mening saaledes som i nærværende Tilfælde. Sin Klogskab og Fasthed lagde han for Dagen i alle sine Forretninger, navnligt i Finantsvæsenet, hvor den største Leilighed dertil gaves. Idet jeg søger at belyse disse hæderlige Træk ved Exempler af denne Bestyrelse, er det dog langtfra min Hensigt at fælde nogen Dom over denne Bestyrelse selv. Den samme Sømmelighedsfølelse,

Digitized by Google

som vilde forbyde en skarp Dadel i de Mindeskrifter, som et Selskabs Medlemmer bekjendtgjøre over dets Hedengangne, opfordrer paa den anden Side til ikke at fremsætte et afgjørende Bifald i Sager, hvorom Meningerne ere deelte, og hvor man kunde synes at ville benytte en ubillig Leilighedsfordeel over dem, som troe at burde forsægte den mindre gunstige Mening. Jeg vil derfor henholde mig til Charakteertræk og Forhold, som, jeg troer, man ikke vil finde Grund til at nægte, uden at indlade mig paa den Dom, der skulde fældes over enhver greben Forholdsregel. Det er bekjendt, at han modtog dette Embede paa en Tid, da Rigets hele Pengevæsen, ja hele Velfærd, efter en lang og ulykkelig Krig befandt sig i det yderste Forfald. Under hans Ministerium hævede Landet sig ud af disse sørgelige Forhold og gjorde betydelige Fremskridt. Det vilde vistnok være en stor Overdrivelse, om man betragtede dette ene eller dog fornemmeligen som hans Værk. De ulykkelige Aar, som vare gaaede nærmest foran, havde været er stor Skole for næsten hele Europa og navnligt for os. Kongen selv saae Nødvendigheden af store Forandringer: den kloge og høierfarne Grev Godske Moltke medvirkede en Tid lang til Forholdenes Ordning og især til det, som vedkom Statsgjældens Afbetaling: alle Finantsministerens Medarbeidere og underordnede Medhjælpere vare gjennemtrængte af Overbeviisningen om Forbedringernes Nødvendighed. Hertil kommer den uskatteerlige Fordeel, som flød af den stadige Fred, under hvilken vort frugtbare Land maatte gjøre lykkelige Fremskridt. Men naar man har tilstaaet alt dette og hertil endnu føiet, at der ved Rigsbankanordningen var lagt Grund til den gode Tilstand, vort Pengevæsen siden har opnaaet, kan man ogsaa med Rette fordre indrømmet, at den Mand, under hvis Ledning Statscrediten ikke blot hævede sig, men blev fuldkommen befæstet, og Papirpengene, som baade havde staaet i en yderst lav og dertil

Digitized by Google

vaklende Priis, bragtes til lige Gangbarhed med Sølvet, ikke havde arbeidet uden Nytte.

Det, som allermeſt udmærkede hans Finantsbeſtyrelſe, var hans Omhu for Landets Credit, bygget paa den punktligſte Nøiagtighed i at opfylde enhver Forpligtelſe og overholde enhver Lov, hvorpaa disſe vare grundede. Denne hans Tænkemaade blev, umiddelbart efter at han havde tiltraadt Finantsbeſtyrelſen, ſat paa den alvorligſte Prøve. Alle Hjælpemidler, hvorved Finantſerne under den byrdefulde, alle Landets Kræfter lammende Krig havde beſtridt de dets Indtægter langt overſtigende Udgifter, vare forſvundne; paa Udſtedelſe af nye Repræſentativer havde Regjeringen i Begyndelſen af 1813 høitideligt givet Slip; det Reſervefond af 15 Millioner i Rigsbankſedler, der var beſtemt til at erſtatte det ſaaledes opgivne Hjælpemiddel, blev under den truende Stilling, ſom Danmarks Fjender antoge lidt efter Rigsbankens Stiftelſe, og den derpaa grundede dybe Nedſættelſe af det ny Betalingsmiddel, udtømt i faa Maaneder. Alle Kaſſer vare tomme: paa Laan var der i det Øieblik ikke at tænke, og dog vare betydelige Udgifter uundgaaelige. Det eneſte Hjælpemiddel, ſom fra den foregaaende Finantsbeſtyrelſe endnu ſtod til hans Raadighed, var Stiftelſen af rentebærende ſaakaldte Committeeſedler, ſom efter en tidligere Beſlutning bleve ſatte i Omløb allerede 3 Uger efter, at vor Møſting havde tiltraadt ſit ny Embede. Disſe ſkulde ifølge den derom under 8de Januar 1814 udgangne Placat alene modtages i de kongelige Kaſſer ved de paa Contracter grundede Betalinger, videre kunde man ikke gaae uden at gjøre Brud paa de i Rigsbankens Fundation givne Tilſagn. Imidlertid blev der af de Mangfoldige, der havde taget disſe Sedler i Betaling, gjort Forſøg paa at benytte dem i Skattebetalingen, og det fremkaldte mange hittre Bemærkninger, at Finantſerne ikke vilde tage deres egne Sedler i Skatte. Velhavende Folk lode være at betale for

Digitized by Google

under Executionen at frembyde Committeesedler i Betaling. Men Intet af alt dette bøiede Møsting, der netop i den af saa mange Aarsager besværlige Begyndelse af sit Ministerium maatte døie megen Utilfredshed formedelst sin Ubøielighed i denne Henseende, som de Fleste saae fra et falst Synspunkt. Denne Fasthed i at holde over Bankens Fundation bidrog ikke lidet til at hæve de saa dybt sunkne Bankosedler og under den nu tilbagevendende Fred, uagtet dens uheldige Vilkaar og de vanskelige Forhold, at gjenerhverve nogen Tillid til Finantserne. Til den paafølgende Termin bleve alle Renter af Statspapirerne rigtigt erlagte, ligesom der heller ikke siden nogensinde var Spørgsmaal om, at jo Renter saavelsom Gager og alt Andet, som Finantserne havde at udrede, nøiagtigt bleve betalte, og det til den bestemte Tid. Af Omhu for Crediten gjorde Finantserne under Møstings Bestyrelse Alt for at grundfæste Banken, der nogle Aar efter hans Tiltrædelse til Ministeriet fik Navn af Nationalbank. Der blev givet Slip paa Finantsernes i Forordningen af 5te Januar 1813 grundede Ret til det mulige Overskud. Finantserne paatoge sig at erstatte Banken Alt, hvad Seddelindløsningen kostede, og da desuagtet Coursen i 1819—1820 tog en høist uheldig Vending, opoffrede Finantserne flere Millioner ved at paatage sig det Tab, som var forbundet med et stort Banklaan, der blev aabnet 1820, og ved hvis Hjælp der først kom nogen Fasthed i Landets Pengevæsen.

De mange heftige Opfordringer, som 1818 og 1819 flete af betrængte Eiendomsbesiddere om en ny Reduction eller en Forlængelse af det ved Forordningen af 5te Januar 1813 tilstaaede Moratorium til Lettelse for de Mange, der under den slette Seddelpriis havde paadraget sig Gjæld, som siden var meget trykkende, fandt heller ingen Indgang hos Møsting, derimod søgte han ved Laan fra Statskassen at afhjælpe en Deel af disse Forlegenheder; men Vanskeligheden i at anvende dette

Digitized by Google

Middel paa de rette Steder, de skadelige Følger, som Pengevæsenets Forbedring medførte for Laantagerne, og den Omstændighed, at Staten selv paa samme Tid maatte gjøre Laan paa byrdefulde Vilkaar, have givet Anledning til stærke Indvendinger mod denne Fremgangsmaade. Dog vil man nu neppe mere kunne paastaae, at dette Foretagende endte med Tab for Statskassen.

I Skattevæsenet skete under Møstings Ministerium betydelige Forbedringer. Ved Forordningen af 18de April 1818 indførtes en billigere og jevnere Fordeling af Afgifterne, og en bedre Orden bragtes i Communernes Afgifter. Da lave Kornpriser trykkede Landmanden, blev ikke alene en Deel af disse for det første eftergivet, men dertil endnu føiet en Tilladelse til at betale det Øvrige med Korn til Priser, som vare Øyderne gunstige. Desuden blev denne Afgiftsmaade benyttet til at tilveiebringe en bedre Behandling, en omhyggeligere Rensning og Tørring af Kornet, idet man ikke modtog slet Korn i Betaling og satte Prisen paa det øvrige efter Godhed og Vægt. Dette har upaatvivleligt bidraget meget til de Forbedringer i vort Landbrug, som have givet vore Varer en betydelig større Anseelse i Udlandet end forhen. Desuden gaves saavel Kongeriget som Hertugdømmerne adskillige Lettelser i de under Krigen paabudne Skatter, og den 1810 paa 8 Aar paabudne Indkomstskat ophævedes allerede 1815.

I hans Hjem herskede den skjønneste huslige Tone ved Siden af den Fiinhed, det høiere Selskabsliv giver. Hans Klogskab, som vel vidste at skjule, hvad der ikke maatte bekjendtgjøres, udelukkede ikke en aabenhjertig Meddeelsomhed over den langt større Mængde af Gjenstande, som ingen Hemmelighed fordrede. Medens Statsmanden, ja endog den egentlige Hofmand røbede sig i hans Underholdnings Tone, bragte hiin tillidsfulde Meddeelsomhed En let til at glemme begge og at indbilde sig, at man talte med en velunderrettet og fortrolig Omgangsven.

Digitized by Google

Han var tidligt, Aar 1785 den 22de Juli, indgaaet i Ægteskab med Frøken Cæcilie Christiane v. Krogh, med hvem han levede i et lykkeligt Ægteskab over 57 Aar. Ægteskabet var uden Børn, men saa inderlig kjærligt, at det ikke blot var et Mønster, men endog kunde kaldes et sjeldent skjønt Mønster.

Digitized by Google

Mindeskrift

over

Capitain Carl Ludvig Bendz.

Digitized by Google

Digitized by Google

Mindeskrift over Capitain Carl Ludvig Bendz.

(Forelæst i det kongelige danske Videnskabernes Selskab 1844).

Carl Ludvig Bendz blev født i Odense den 4de Januar 1797. Hans Forældre vare Etatsraad Laurits Martin Bendz, Borgemester i Odense, og Regine Christence født Bang, Datter af Justitsraad, Amtsforvalter Bang i Odense.

Han nød Undervisning i Odense Cathedralskole, indtil han den 1ste August 1809 blev antaget som Artillericadet; der gjorde han en saadan Fremgang, at han den 1ste August 1813 blev Officeer med to Aars Anciennetet. Fra December s. A. commanderede han en kjørende Division paa Fyen, med hvilken en Overskibning til Als forgjæves prøvedes; i Aaret 1814 ansattes han ved Parken, som hørte til det ifølge Kieler Tractaten afgivne Contingent; med dette rykkede han ind i Tydskland og vendte i Sommeren samme Aar tilbage til Rendsborg efter endt Feldttog. Vinteren 1814—1815 tilbragte han derpaa i Kjøbenhavn for at deeltage i de yngre Officerers Øvelser og Undervisning. I Foraaret 1815 vendte han tilbage til Rendsborg og ansattes ved det Contingent, der rykkede ind i Tydskland i Anledning af Napoleons Tilbagekomst, men som efter Slaget ved Waterloo snart vendte tilbage, hvorpaa det Batteri,

Digitized by Google

hvortil han hørte, sattes paa Fredsfod. Fra 1815 til 1827 var han ansat ved Artilleriet, der laae i Garnison i Rendsborg, og benyttede den Ro, han her kunde nyde, til at udvide sine mathematiske Kundskaber, hvori han allerede som Cadet havde gjort mere end almindelig Fremgang. Jeg behøver neppe at udpege, hvormegen selvstændig Kjærlighed til Videnskaben et saaledes anvendt Garnisonsliv lægger for Dagen. Han blev ved sin Stilling som Officeer særlig kaldet til at sysselsætte sig med Brovæsenet; som Commandeur for dettes Rendsborger-Afdeling havde han Leilighed til i Aaret 1826 at slaae en Bro over en Arm af Eideren i Hans Majestæt Kongens Nærværelse, hvilken lykkedes saa godt, at Kongen ifølge General v. Haffners Anbefaling lod ham reise til Frankrig for at gjøre sig bekjendt med Brovæsenet i den franske Armee. Han tiltraadte denne Reise i Foraaret 1827 og opholdt sig et halvt Aar i Strasburg og et halvt Aar i Paris. Ved sine Indberetninger og Forslag gav han det væsentligste Stød til de Forbedringer, det danske Pontonvæsen har modtaget. — Neppe vendt tilbage i Foraaret 1828, reiste han strax ifølge directe kongelig Ordre tilbage til Paris for at udvide sine mathematiske Kundskaber og gjøre sig bekjendt med den polytechniske Skoles Indretning. I Foraaret 1829 kom han tilbage og blev ansat til Tjeneste i Kjøbenhavn, hvor han deels beskjæftigede sig med Forbedringer ved Brovæsenet, deels gik daværende Oberstlieutenant, nu Kammerherre og Generalkrigscommissair v. Abrahamson tilhaande ved de forberedende Arbeider til en Reorganisation af det militaire Skolevæsen, især Oprettelsen af en fælles Skole for Stabs-, Ingenieur-, Artilleri- og Veivæsen. Dette Hverv fortsatte han siden, da Abrahamson paa nogen Tid bortkaldtes til Forretninger udenfor Landet, directe under General v. Bülow, der som fungerende Chef for Generalqvarteermesterstaben havde af Kongen faaet Befaling til at indkomme med Forslag til Oprettelse af en militair Høiskole. Bendz fik derved

Digitized by Google

en betydelig Indflydelse paa de forberedende Arbeider, ved hvilke det første Udkast til en militair Høiskole gjordes, og han blev siden et meget virksomt Medlem af den Commission, som sattes til Udarbeidelsen af det endelige Forslag. — For at skaffe Skolen den første Adgang blev det nødvendigt at oprette en Forberedelses-Classe, hvorved Bendz overtog den mathematiske Undervisning, og fra nu af ophørte han at gjøre Tjeneste ved Artillericorpset. Da Høiskolen traadte i Virksomhed, blev Bendz ansat som Lærer i Mathematik og den rationelle Mechanik. — Samtidig hermed blev en Commission nedsat under General v. Bülows Præsidium til Landcadet-Academiets Reorganisation. Af denne Commission blev Bendz Medlem og bidrog væsentlig til at forskaffe den mathematiske Undervisning ved denne Skole et fastere Grundlag. — Som Følge af de for Høiskolen fastsatte Bestemmelser udarbeidede han en Ledetraad, der trykkes til Brug ved hans Forelæsninger. Da han ved Adgangseramen til Høiskolen blev opmærksom paa, hvor lidet almindeligt udbredte de mathematiske Studier vare, understøttede han af alle Kræfter Oprettelsen af en privat Forberedelses-Skole, ved hvilken han selv optraadte som Lærer i Mathematik. Denne Skole bestaaer endnu i fuld Virksomhed under dens Stifters, Professor Mariboes, Bestyrelse.

Forskjellige indtraadte Forhold medførte, at Capitainerne Bendz og Kellner i de senere Aar bleve de eneste tilbage ved Høiskolen af de Mænd, der havde været Medlemmer af Organisations-Committeen, hvorved han fik en betydelig Indflydelse paa Skolens øvrige Udvikling.

Som Lærer erhvervede han sig, ved sit ypperlige Foredrag og sin Evne til at vække Interesse for Mathematiken hos sine Tilhørere, store Fortjenester.

Bendz blev den 2den Mai 1834 optaget som Medlem af det kongelige danske Videnskabernes Selskab og var heri Medlem af Landmaalingscommissionen og Revisor.

Digitized by Google

Som et Beviis paa den Anseelse, hvori han stod for sine Indsigter, kan ogsaa nævnes, at han blev Medcensor for de Prøveforelæsninger, som holdtes ved Universitetet for den mathematiske Lærepost, efter hvilke Ramus blev udnævnt til Professor.

Efter et langvarigt Sygeleie døde han den 7de October 1843, efter at have levet i 14 Aar i ægteskabelig Forbindelse med Augusta Wilhelmine, født Jacobsen, Datter af afdøde Skibsmægler Jacobsen her i Byen, efterladende hende med 4 Børn.

Digitized by Google

Mindeskrift

over

Professor Henrik Steffens.

Digitized by Google

Digitized by Google

Mindeskrift over Professor Henrik Steffens,

forelæst i det kongelige danske Videnskabernes Selskab 1846.

Vor berømte Landsmand Henrik Steffens har i Løbet af forrige Aar endt sin jordiske Bane. Som Lærer ved et fremmed Lands Universiteter havde han i mere end 40 Aar været fjernet fra den umiddelbare Virksomhed for Fødelandet og maatte derfor staae blandt vore udenlandske Medlemmer; men han tilhørte os dog med sit fulde Hjerte. Man saae i ham et lysende Exempel paa Foreningen af en uudslettelig Fødelandskjærlighed med en sand og varm Hengivenhed for det Land, hvorhen Forsynet havde kaldet ham. Uagtet dette er bekjendt nok, være det mig dog tilladt at fyldestgjøre mine Følelser ved her at beraabe mig paa egen Erfaring; thi jeg har mangfoldige Gange været Vidne til de mest levende Yttringer baade af hans danske og tydske Sindelag, som let hos ham fik det mest veltalende Udtryk og aldrig kom i Modsigelse, det ene med det andet.

Det er hændet Steffens, hvad der er hændet saa mange andre udmærkede Mænd, at de ere blevne eensidigt ophøiede af Nogle og ligesaa eensidigt nedsatte af Andre. Naar jeg nu strax fra Begyndelsen af henvender Opmærksomheden herpaa, saa skeer dette, fordi jeg ifølge de særdeles store Meningsforskjelligheder over denne ualmindelige Mand maa vente Mis-

Digitized by Google

billigelse fra de to modsatte Sider, i det jeg stræber at holde mig fra begge Yderligheder. Jeg ønsker herom ikke at forstaaes saaledes, som om jeg meente at træffe det Rette ved at søge en Middelvei mellem disse; nei, det er Sandheden jeg vil søge: jeg vil redeligt stræbe at betegne og fremhæve det, hvorved han med Rette erhvervede sig Beundring. Den tro Udførelse af denne Hensigt vil lede til at vise de Grændser, indenfor hvilke han glimrede, og derved tillige antyde, hvad der laae udenfor disse; Sandheden vil da, som den pleier, træffe Middelveien.

Steffens blev født 1773 d. 2den Mai. Han bemærker selv, at hans Fødsel faldt paa samme Dag som Novalis's (Hardenberg) og 3 Uger før Ludvig Tiecks, med hvilke han kom i saa nøie aandelig Samstemning. Hans Fødested var Stavanger, hvor hans Fader, en Regimentschirurg, dengang var bosat. Han tilbragte dog kun sine første 6 Barndomsaar i Norge; thi hans Fader forsattes allerede 1779 til Helsingør. Imidlertid havde vor Steffens, i Anledning af hans Faders mellemkomne Forflyttelse fra Stavanger til Throndhjem og de derved foraarsagede Reiser, seet en Deel af Norge og derfra beholdt nogle Barndomsindtryk; men i Helsingør, Roeskilde og Kjøbenhavn foregik hans egentlige Opdragelse. Hans Fader var en Tydsker, hans Moder var derimod Dansk, en født Bang, af en Slægt, som har frembragt mange dygtige Mænd og kan regne sin Oprindelse fra Esben Snare. Han tilhørte saaledes ved Moder og ved Opdragelse Danmark, ved Faderen og ved en stor Deel af hans senere Liv derimod Tydskland. Vil man lægge megen Vægt paa Fødestedet, maa man endnu indrømme Norge en egen Fordring paa ham; men hellere maatte dog dette Land grunde sin Fordring paa den Kjærlighed, han havde til det, og det Venskab, som forbandt ham med mange af dets Sønner. Man seer saaledes, at han strax fra først af tilhørte flere Lande og droges i forskjellige Retninger,

Digitized by Google

dog stedse indenfor den store Folkestammes Grændser, som omfatter baade Skandinaver og Tydskere.

Vor Steffens's Ynglingsalder faldt i Begyndelsen af den store Gjæringstid, som dannede Overgangen fra det attende til det nittende Aarhundrede. Han var 16 Aar, da den franske Revolution udbrød, som skulde virkeliggjøre saa mange af det 18de Aarhundredes lykkelige Tanker, men ogsaa ved skrækkende Exempler advare mod dets Vildfarelser. Dog var denne Tid ikke blot en politisk Gjæringstid; der gik igjennem den en Mangfoldighed af aandelige Bevægelser, som Betragtningen af Steffens's Liv vil opfordre os til at stille os nærmere for Øine. Men først vil det være nødvendigt at kaste et, om ogsaa flygtigt Blik over hans Ynglingsaars udvortes Begivenheder. Han blev Student med Ære 1790 og tiltrak sig strax den almindelige Opmærksomhed baade ved sine Aandsgaver og sin Personlighed. At han kom i Venskab med sin Tids mest begavede unge Mænd, f. Ex. de ham fra Moderens Side beslægtede Brødre Mynster, at han blev yndet af berømte Lærere, som Wahl, at han allerede vandt Bifald ved Ungdomsarbeider, vilde være en Udmærkelse for de Fleste; med Hensyn paa ham hørte det til Tingenes Orden.

Som bekjendt sendtes han, da han nylig havde fyldt sit 21de Aar, af det naturhistoriske Selskab til Bergen. Vi lære af ham selv, at han i denne Tid mere fortsatte den unge Aands mægtige Gjæring end gjorde betydeligt Udbytte for Naturvidenskaben. Et vigtigt Udbytte beholdt han dog deraf i sin Anskuelse af en stor Natur, som han først mange Aar senere førte os for Øie. Hvad han af Naturfrembringelser dog havde samlet, tilintetgjordes ved et Skibbrud, som henkastede ham i en meget forladt Tilstand paa Elbens Bredder. Vi ville her ikke opholde os ved de Gjenvordigheder, han nu en Tid lang havde at bestaae; det er nok, at han kæmpede sig igjennem dem, kom til Kiel, hvor han vandt Yndest hos Mænd som Fabricius

Digitized by Google

og Hensler, erhvervede den philosophiske Doctorgrad 1797, holdt Forelæsninger og skred frem i sin Udvikling baade ved Aandsarbeider og Omgang. Hensler anbefalede ham nu til Bernstorff og Schimmelmann for at skaffe ham et Reisestipendium, hvilket ogsaa lykkedes.

Steffens besøgte i denne Anledning Kjøbenhavn og kom derved i nøie Bekjendtskab med Schimmelmann. Denne aandrige, for alt Stort og Skjønt hurtigt følende Mand behandlede ham med en fortrolig Velvillie, som langt overgik det, vor Steffens havde turdet vente i sin Alder og Stilling; men som ganske stod i Overeensstemmelse med denne Stormands velbekjendte Tænkemaade og det Liv, der herskede i den Kreds, som han og hans aandrige Hustru besjælede.

Vi henvende nu vor Opmærksomhed paa den litterariske Skueplads, som Steffens ved sin Udenlandsreise kom til at betræde. Det var Tydskland. Overgangen mellem det attende og nittende Aarhundrede havde i Frankrig taget en praktisk Retning: i Tydskland derimod en theoretisk. De nyere Aarhundreders virksomme Undersøgelsesaand, som havde styrtet saamange Fordomme, adspredt saameget Mørke, havde i sine Udartninger paa mange Maader indskrænket Menneskeaanden, som den i saa mange andre havde udvidet. Den havde angrebet Religion og Poesi og selv i Videnskaben indført et Hang til at afvise det, som havde noget Skin af Overnaturlighed, f. Ex. Steenregn. Men de Udskeielser, hvortil Aandens Virksomhed en Tid lang havde ført, fandt deres Lægedom i den Kilde, hvorfra de udsprang. Nye Retninger begyndte overalt at gjøre sig gjældende i Religion, i Digtning, i Videnskab: der dannede sig en stor aandelig Gjæringstid.

Jena og det nærliggende Weimar udgjorde paa en vis Maade Foreningspunktet for de nye Bestræbelser. I Jena vare Fichte, Schelling, A. W. Schlegel Professorer, F. Schlegel Docent. J. W. Ritter, som 1797 havde bekjendtgjort

Digitized by Google

sin Beweiß daß ein beständiger Galvanismus den Lebensproceß begleitet, og i Løbet af de nærmest paafølgende Aar gjorde sig end ydermere berømt, udøvede en ikke ringe Virkning. I Weimar levede Göthe og Schiller. Novalis, Tieck, Schleiermacher besøgte jevnligt disse Egne eller stode i Brevvexel med deres berømte Mænd.

Det var her, hvor Steffens opholdt sig fra Efteraaret 1798 til Foraaret 1799 og kom i Omgang med hine mærkværdige Mænd. Med Schelling traadte han dog i den mest inderlige Forbindelse og var den første Dyrker af Naturvidenskaben, der traadte over til ham, men ikke som en blot Discipel; han blev næsten strax Schellings Ven og virksomme Medarbeider.

Gjennemtrængt af den ny Philosophi gik han til Freiberg, hvor han vandt Werners Ydest og udarbeidede sine Beiträge zur innern Naturgeschichte der Erde. Denne Bog gav en stjøn, i den ny Naturphilosophies Charakteer dannet Opfatning af den Tids Geologi og var skreven med den Aand og Veltalenhed, som stedse udmærkede Steffens. Den indeholder mange dristige og skarpsindige Tanker, som vakte megen Opmærksomhed og heller ikke have været uden Virkning hos hans talrige Læsere; men i det vi nu, efter næsten et halvt Aarhundredes Forløb skue tilbage derpaa, maae vi tilstaae os, at den ikke har beriget Videnskaben med noget saadant reent Udbytte, som her kunde fortjene at fremhæves. Det være mig tilladt, ved denne Leilighed at henvende Betragtningen paa det Misforhold, som i hiin Tid fandt Sted mellem Philosopher og Naturforskere, og som endnu jevnligt fornyer sig. I den Stemning, hvori man forsattes, ved at hæve sig til det høieste Standpunkt, lod man sig henrive til en forskrækkelig Ringeagt mod Erfaringsvidenskaberne, deels bestemt dertil ved disses virkelige Mangler, deels ved den Mangel paa philosophisk Dannelse, som ofte fandtes hos de Mænd, der dyrkede dem; men man

Digitized by Google

vogtede sig ikke nok for at vildledes ved de fra Tidens Philosophi og Anskuelser afvigende Udtryk, hvori de gængse Theorier foredroges. Man meente, at man i Erfaringsvidenskaberne ikkun havde med det opsamlede Stof at gjøre, og at man kunde betragte Theorierne som betydningsløse; men man overssaae, at det, som man i Erfaringsvidenskaberne kalder Theori, egentlig er den ved tænkende Beskuelse i det Erfarede fundne Sammenhæng, med andre Ord: Fremstillingen af de Verdenslove, som aabenbare sig i en given Erfaringskreds. Det Udtryk, man giver disse Theorier, vil vistnok aldrig være frit for Præget af de Vildfarelser og Indskrænkninger, som beherskede den Tid, hvori de dannedes, og den Tvang, Sproget paalægger Tankens Fremstilling, en Tvang, som kun den bestandigt fremskridende Dannelse efterhaanden hæver; men man vil stedse misforstaae disse Theorier, naar man skiller dem fra de Erfaringer, de skulle fremstille, og man vil ikke mindre opfatte de i Videnskaben opstillede Erfaringer i et falsk Lys, naar man betragter dem uden Hensyn paa den Theori, som har ledet deres Sammenstilling. Vil man ikke hente Stoffet i Naturen selv, men hos Naturfortolkerne, maa man aldrig glemme, at disse have benyttet den valgte Sammenstilling med, til at udtrykke deres Opfatning af Gjenstandene. Overseer man dette, saa tager man Farvepletter for et Billed.

Man gjetter let, at dette kun tildeels kan anvendes paa vor Steffens, som allerede havde hengivet sig til Erfaringsnaturvidenskaben, førend han indlemmedes i den ny philosophiske Skole; men det er dog hændet ham og flere udmærkede Hoveder, som havde lignende Forberedelse, at de ere blevne henrevne af et høiere Opsving, førend de ganske havde gjennemskuet Erfaringsnaturvidenskabens Betydning eller erhvervet sig en sand Selvstændighed i den sandselige Naturopfatning. Hvad der har vildledet saamange ualmindelige Aander, bør fremhæves til Advarsel; der gives til enhver Tid Nok, som trænge dertil. Jeg

Digitized by Google

vover derfor endnu at henvise til det Vidnesbyrd, Videnskabens Historie har aflagt i Sagen. Hine dristige Aander, som med saa stor Tillid troede at have fundet det Standpunkt, hvorfra Sandheden skulde opdages, have næsten intet Nyt lagt til Massen af vor Naturkundskab; men hvor mange og hvor omfattende ere ikke de Opdagelser, som imidlertid ere gjorte paa Erfaringsnaturvidenskabens Vei! Geologien har siden den Tid lidt en stor og meget betydningsfuld Omdannelse: Chemien er ikke blot bleven udvidet ved en mageløs Mængde af Opdagelser, men har faaet en Mathematik, som vel endnu er i sin Barndom, men dog allerede har udrettet meget: Opdagelsen af Lysets Interferents og dets Polarisation har givet vor Kundskab om dette en forhen ukjendt Dybde: Over Straalevarmen har en stor og indtrængende Lære dannet sig: Over Sammenhængen mellem Magnetismen og de øvrige Naturkræfter er et nyt Lys bleven udbredt: Angaaende Nervesystemet har man gjort høist betydningsfulde, forhen uanede Opdagelser. Denne dog saa ufuldstændige Opregnelse viser nokſom, hvormeget man skuffede sig selv ved at tilsidesætte Erfaringsnaturvidenskabens Fremgangsmaade.

Men ved at opfylde den Pligt, ikke at lade dette forbigaae uomtalt, har jeg paadraget mig to andre: jeg maa først erklære, at Steffens selv, som aldrig kunde være ganske hildet i hine Tiders Vildfarelse, senere vidste kraftigt at hæve sig derover, dernæst bør jeg sige og lægge en betydelig Vægt derpaa, at den store Bevægelse, hine Tiders aandrige Mænd fremkaldte i Henseende til den videnskabelige Opfatning, har havt en vigtig Indflydelse paa Tydskland og Nordens Naturforskere og heller ikke været uden Indflydelse paa den videnskabelige Aand i den øvrige Verden. Deres vækkende Tale har udøvet en vidtudbredt Virkning hos mangfoldige gode Hoveder. Man kan ikke let føre denne Indflydelse til Bogs; men den er derfor dog ikke

Digitized by Google

mindre virkelig. Sporene deraf lade sig eftervise i de sidste 40 Aars bedste Værker.

Dog jeg maa vende tilbage til Steffens's Liv i Tydskland. Den Berømmelse, han her erhvervede sig, var overordentlig. Det var langtfra ikke hans Skrifter alene, hvorved dette opnaaedes; nei, det var meget mere ved den personlige Indflydelse, han udøvede. De, som havde hørt ham tale, især de Unge, vare henrevne af Begeistring for ham. Hans Tankeglimt fløi fra Mund til Mund, ofte langt ud over Landet, ja skinnede endog frem i adskillige unge Mænds Skrifter. Hvor han kom til en Universitetsstad, var det en Fest, og man gav ham endog undertiden de mest udmærkede Æresbevisninger. Min første Udenlandsreise førte mig i Aarene 1801 og 1802 til mange af de Steder, som han eet eller to Aar tidligere havde forladt, og jeg havde mangfoldige Leiligheder til at høre Tale om den Opsigt, Steffens havde vakt.

Vi komme nu til den for os mærkelige Tid af hans Liv, da han vendte tilbage til Fædrelandet og holdt Forelæsninger her ved Universitetet. Disse begyndte i October 1802, fortsattes ikke i Sommeren 1803, da han først var paa en geognotisk Reise og siden besøgte Halle, hvor han holdt Bryllup med sin skjønne Forlovede, den berømte Capelmester Reichardts Datter, som han nu bragte til Kjøbenhavn. I Vinterhalvaaret 1803—1804 holdt han derimod atter Forelæsninger; men i Foraaret 1804 fik han en Kaldelse til Halle, som han fulgte. Det var altsaa kun to Halvaar, hvori han her holdt Forelæsninger; men han virkede derved overordentligt. Det er bekjendt, med hvilken Iver disse Forelæsninger besøgtes, hvorledes de henrevne, og hvilken Indflydelse de havde paa mange Tilhøreres Aandsretning. Paa Modstandere manglede det ham heller ikke. Han har selv paa flere Steder i sin Bog, Was ich erlebte, tilkjendegivet, at han maatte tilskrive sin egen Heftighed og Trods meget af det Fjendskab, han mødte; men selv om hans

Digitized by Google

Fremfærd havde udmærket ſig ved en Ro og Beſkedenhed, ſom vanſkeligt lode ſig forene med hans ſprudlende Begeiſtring, maatte han, ſom den første afgjorte Talsmand, der optraadte her for de nye Retninger, møde talrige Modſtandere. Men al Modſtand var kun ſvag imod den Kraft, hvormed han henrev Fleerheden. Atter her hos os hidrørte den ſtore Virkning, han frembragte, ikke ſaameget fra den Lære, han meddeelte, ſom fra den aandelige Bevægelſe, han fremkaldte. Det er ikke blot den Kundſkab, en Forelæsning meddeler, hvorved den gavner; den kan virke meget, ved at ſige det, hvorom man allerede havde nogen Kundſkab, naar den kun vækker denne Kundſkab til høiere Liv og Klarhed. Hans Veltalenhed glimrede ikke mindre hos os end baade før og ſildigere i Tydſkland. Den tændte Aandens Lue hos Mange og var for dem, ſom medbragte det behørige Anlæg, et lyſende Exempel. Ogſaa her virkede han, ikke blot ved ſine Forelæsninger, men ogſaa ved ſin Omgang. Det Liv, der ſprudlede i hans Samtaler, de herlige Fremſtillinger, de ofte meddeelte, blandt Andet af ſtore Mænds Liv og Tanker, den elſkværdige Meddeelſomhed i hele hans Adfærd frembragte en overordentlig Virkning. Jeg har tildeels ſelv været Vidne til alt dette. Vel var jeg udenlands i den største Deel af den Tid, da han virkede hos os, og kom ikke hjem førend i Begyndelſen af 1804; men vort Bekjendtſkab var ſnart fornyet. Jeg havde allerede ſeet ham her 1797 og ved et kort Sammentræf i Tydſkland kommet ham nærmere; men her ſaae jeg ham ved min Ankomſt allerede indlemmet i min gamle Kreds. Min Broder, Oehlenſchläger og hans Søſter (min Broders Kone) vare hans fortroligſte Venner, og overalt var næſten Ingen af hans Venner mig ganſke fremmed. Det, ſom vore Beſtræbelſer havde fælles, førte os til en beſtandigt fortſat Tankeverel, ſom endnu formeredes derved, at vi gjenſidigen hørte hverandres Forelæsninger. Uagtet vi langtfra ikke over

Digitized by Google

alle Gjenstande havde lige Mening, forstyrrede dette dog aldrig vort Venskab, som vedblev uafbrudt gjennem vort hele Liv.

At den Glands, hvormed han fremtraadte, fordunklede Andre, var i Tingenes Orden; men beklage maa man, at denne Glands blændede Mange saaledes, at de ikke kunde see, hvad de havde modtaget af deres gamle Lærere, og derfor omtalte disse med Ringeagt. Det maa have undgaaet deres Opmærksomhed, at alle høiere stigende Betragtninger, dersom de ikke skulle blive svævende i en ubestemt Tomhed, forudsætte den Viden, som øses af Erfaringen, hvad enten nu denne Viden omfatter Sprog eller Historie eller Naturen. Den, som ikke har vidst at sammensmelte dette vor Videns Erfaringsstof med det høiere Opsving, vil ved sine aandelige Bestræbelser kun ledes til en taaget Tilfredshed med sig selv og Utilfredshed med al videnskabelig Viden.

Steffens var langt fra selv at begunstige en saadan Retning; men han kunde ikke forhindre, at Adstillige ved hans Forelæsninger førtes til den.

Mærkværdig er den lille Bog, han i dette Tidsrum udgav hos os som Indledning til Philosophien. Baade Hovedtanken og Fremstillingen deri udmærke sig ved en Enkelthed og Klarhed, som maasee Intet af hans tydske Skrifter i lige Grad har opnaaet. Han erklærede selv, under sit Besøg i 1824, i en Samtale med endeel Venner, som han lovede at skrive en naturphilosophisk Bog paa Dansk, at han følte forud, at han derved vilde finde sig nødt til at give sit Arbeide en større Klarhed.

Jeg har allerede nævnet, at han i Foraaret 1804 fik en Kaldelse til Halle. Hans Stilling her hos os var ikke fast, hans Indtægter ikkun ringe; Kaldelsen, som sikkrede ham et godt Udkomme, var tillige meget ærefuld og burde altsaa ikke forkastes. Vi saae med Sorg hans Bortgang, men fandt dog

Digitized by Google

en Trøst i den Tanke, at denne Skilsmisse i Rummet ikke hindrede Aandernes Samqvem.

Det Haab, han havde om at finde en sikker videnskabelig Stilling i sit ny Hjem, skulde dog først i en fjern Fremtid opfyldes. Han mødte i Begyndelsen Vanskeligheder fra flere Sider og neppe havde disse ordnet sig, førend de store Verdensbegivenheder forstyrrede hans Ro. Han havde ikke været over 2 Aar i Halle, da de Franske efter Slaget ved Jena besatte Staden. Han omtumledes nu i en lang Række af Aar, under Forhold, som maatte være hans videnskabelige Virksomhed yderst ugunstige. Fra 1806 til 1811 var Halle endnu hans Hjemstavn, men sygnende under den westphalske Regjerings Tryk, lidet besøgt, og i en uophørlig politisk Spænding, hvori Steffens selv var een af Drivefjedrene, saa at der ikke var at tænke paa den rolige videnskabelige Virksomhed, han havde ventet. Han deeltog med den største Varme i sit ny Fædrelands politiske Forhold og gav sig ind i hemmelige, men farlige Forbindelser, sigtende til at afkaste det franske Aag. Selv hans Ansættelse ved Universitetet i Breslau, 1811, som førte ham længere bort fra det franske Herredømmes Enemærker, løste ham ikke fra Forbindelsen med de hemmelige Foretagender, som knyttede ham til Datidens store Verdensbegivenheder. Da Preussen i 1813 vilde træde op mod Frankrig, bidrog han med alle sine Kræfter til at vække Begeistring for Krigen. I et offentligt Foredrag erklærede han sine Tilhørere, at han nu ikke mere ventede at see dem i Læresalen, men paa Kampladsen, og at han selv gik hen at lade sig indskrive til Krigstjenesten. Man tænker sig let den Begeistring, han vakte. Jeg opholdt mig den Tid, dette foregik, under min anden Udenlandsreise i Paris og fortalte en fransk Ven Begivenheden. Den gjorde et dybt Indtryk paa ham. „O! nu blive vi slagne", sagde han: „thi nu seer jeg hist den samme Begeistring, som vi følte i vore Frihedskrige". Steffens deeltog

Digitized by Google

vel med al sin Sjæls Varme i Krigen; men det var ikke som praktisk Krigs, at han skulde tjene Tydsklands Sag: dertil vare mange tusinde Andre mere skikkede; men hans Ord og Tale havde gjort Tjeneste for Hundrede.

Selv efter Freden kom han ikke til Ro. De ved Krigen vakte Kræfter vedbleve at frembringe allehaande Gjæringer, og Steffens kunde ikke undlade at deeltage deri, maaskee saameget mindre, som Breslau frembød en altfor lille Tumleplads for hans Lærervirksomhed. De politiske Omdrev og blandt andet Turnvæsenet mishagede ham, og han optraadte mod dem med den Iver, som altid besjælede ham. Det er vanskeligt, midt under saa heftige Partikampe, at træffe det Rette og endnu vanskeligere derved at undgaae Spændinger med gamle Venner. Steffens undgik heller ikke dette og oplevede mangen Sorg deraf. Senere indviklede Kirkeunionen ham i nye, levende Stridigheder. Alle disse Forhold vilde det vistnok være lærerigt at betragte nøiere, især Gangen i hans religiøse Overbevisninger; men enhver Yttring herover, billigende eller misbilligende, fremsat uden en omstændelig Udførelse, vilde kun lede til Misforstaaelser, som allermindst burde fremkaldes fra dette Selskab.

Under al den Livets Uro, som vi her have seet, fandt han dog Tid til at berige Litteraturen med betydelige Skrifter, tidligere naturphilosophiske og mineralogiske, senere politiske og religiøse. Maaskee maa man dog til hans vigtigste Arbeider henregne de omfattende Romaner, vi have fra hans Haand. De have aabenbart den Hensigt, at udtale og tillige at klare Tidsalderens Tankeretninger; men derhos finder man deri de herligste Fremstillinger af Natur og Menneskeforhold, saa at disse Digtninger ere ligesaa tillokkende, som lærerige. Af naturvidenskabelige Skrifter have vi fra hans senere Tid blot polemische Blätter, hvoraf kun to Hefter udkom; men hvis Afbrydelse vi meget maae beklage, deels ved at see hen til de

Digitized by Google

aandrige Bemærkninger, disse to første Hefter indeholdt, deels for de Udsigter, de aabnede, til en Forstaaelse mellem Naturphilosopherne og de øvrige Naturforskere.

Spørge vi nu om den Uro, hvori han gjennem den største Deel af sit Liv omtumledes, ene maa tilskrives Begivenhedernes Gang, er Svaret ei vanskeligt at finde. Disse Begivenheder, saa store og indholdsrige de end vare, kunde dog ikke indeholde Hovedsagen. De Bevægelser, som henreve ham, vare ikke snartforbigaaende Virkninger af enkelte Begivenheder, men Følger af hans hele Personlighed. Med al hans Sands for den ydre Verden, fordybede han sig dog ofte saaledes i den indre Verden, han skabte sig selv, at han kom til at overse de fleersidige Forhold, som maae opfattes, i det man vil gribe ind i Omgivelsen. Han lededes herved ofte til at fatte mindre heldige Beslutninger, og hans store Fyrighed lod ham skride strax fra Tanke til Udførelse, saa at han indvikledes i Strid, snart med sine Venner, snart med sine Colleger, snart med Universitetets Bestyrelse og deriblandt med Ministeriet for Undervisningen. Men de Spændinger, hvori han kom, vare sjeldent uopløselige: han var ligesaa forsonlig som fyrig, saa at han baade selv var rede til at hæve de fjendtlige Forhold og blandt velsindede Modstandere let fandt Aander, som paany kom ham imøde. Det blev ham derfor givet at tilbringe sine sidste Dage under meget tilfredsstillende Forhold. Han havde som Professor i Breslau allerede 1818 havt den Lykke at blive bekjendt med Preussens aandrige Kronprinds, den nuværende Konge, som fattede en siden altid bevaret Godhed for ham. Ved denne Fyrstes Gunst blev han i Aaret 1832 kaldet til det Berliner Universitet, hvor han, efter nogle af de Kampe, han saa vanskeligt undgik, opnaaede et mere fredeligt Forhold til Omgivelsen, end han i en lang Række af Aar havde kunnet erhverve. Han fandt i Berlin Mange af sin Kones nærmeste Slægtskab og adskillige af sine ældste Venner, som Schleiermacher, hvem

Digitized by Google

dog Døden snart fratev ham, Tieck og i de sidste Aar Schelling. Hans huslige Stilling var ved hans Konges Gunst bleven sorgfri og var ved hans elskværdige Kone og Datter ligesom altid før lykkelig, hvortil kom, at den her forskjønnedes ved den hos ham sig ofte samlende betydelige Vennekreds. Sit Fødeland, som han i Mellemtiden adskillige Gange havde besøgt, og som altid havde modtaget ham med Kjærlighed, besøgte han atter 1840 og var tilstede ved Kroningen, hvortil Kongens Naade havde skjænket ham en Indbydelse, ligeledes deeltog han samme Aar i de skandinaviske Naturforskeres Forsamling, hvor man to Gange havde den Glæde at høre hans veltalende Røst. Dette var hans sidste Ophold blandt os; men i Fraværelsen vedligeholdt han, som man kunde vente af ham, sin Kjærlighed til det gamle Fædreneland og sin Interesse for Alt, hvad der vedkom dette. Endnu i sine sidste Dage gav han nye Beviser herpaa ved et skriftligt Arbeide over Undervisningsvæsenet, navnligt om Sorø Akademi, som han tilstillede Hans Majestæt Kongen. Han erkjendte i sine sidste Aar med Taknemmelighed sin Lykke og yttrer i sit Levnetsløb paa flere Steder sin Glæde over, at de to ved Aand og Dannelse udmærkede Konger, som staae i Spidsen for de to Lande, som hans Hjerte omfattede med den største Kjærlighed, hædrede ham med en saa smigrende Bevaagenhed og derved flettede en ny Blomst i den Krands, som raktes ham af begge Landes Borgere.

Digitized by Google

Mindeskrift

over

Conferentsraad Joachim Dietrich Brandis.

Digitized by Google

Digitized by Google

Mindeskrift over Conferentsraad Joachim Dietrich Brandis,

forelæst i det kongelige danske Videnskabernes Selskab 1846.

Joachim Dietrich Brandis var født i Hildesheim 1762, den 12te Marts, af en anseet patricisk Familie. Han studerede ved det Göttinger Universitet i den første Halvdeel af Firesindstyveaarene i forrige Aarhundrede, paa en Tid da dette Universitet nød den høieste Anseelse i Tydskland og talte Mænd, som Blumenbach, A. G. Richter, Lichtenberg, Heyne, Käftner blandt sine Professorer. Brandis udmærkede sig tidligt og vandt ved et Priisskrift over de fede Oliers Natur en Præmie ved den første Priisuddeling, som fandt Sted ved det Göttinger Universitet, nemlig den 4de Juni 1785. Aaret efter, 1786, blev han Doctor i Medicinen. Endnu i samme Aar holdt han Forelæsninger som Privatdocent. Han blev dog nu ikke længere ved Universitetet; men den aandrige og lærde unge Mand havde under sit Ophold vundet Yndest og Venskab hos sine berømteste Lærere; blandt Andet havde Blumenbach foreslaaet ham til at deeltage som Naturforsker i den Jordomseiling, paa hvilken Georg Forster gjorde sig berømt, og Käftner lod ham deeltage i den Oversættelse, han udgav af det svenske Vetenskapsacademiens Skrifter. Allerede 1787

Digitized by Google

blev han Landphysicus i det hildesheimske Amt Steuerwald, 1788 Sanitetsraad i Hildesheim, 1790 brunsvigsk Hofraad, Læge i Holzminden og Badelæge i Drieburg, hvor han opholdt sig om Sommeren. Saa mange Forfremmelser havde han allerede opnaaet, da han var 28 Aar gammel; men han retfærdiggjorde de Forventninger, man havde om ham. Drieburger Badet hævedes ved ham til en stor Anseelse, som endnu forøgedes ved hans 1792 udgivne Bog over Brugen af dette Vand. 1795 udgav han sin Bog, „über die Lebenskraft", som blev optaget med udmærket Bifald. Sin utrættelige Flid viste han ved endnu samme Aar at udgive en Oversættelse af Abernethys physiologiske og chirurgiske Forsøg og begynde Oversættelsen af Darwins berømte Zoonomi, som i de nærmeste Aar derefter fuldendtes. Den bestaaer, som bekjendt, af 3 Dele.

Han udgav videre 1798 sin Bog over Metastaserne og 1802 Erfaringer om Jernmidlerne ialmindelighed og Drieburger-Vandet isærdeleshed.

I Aaret 1803 blev han kaldet til Professor i Kiel, med Titel af Archiater. Han underviste her med meget Held i Medicinens Theori og Praxis, bevirkede Stiftelsen af et Hospital og havde stor Deel i Stiftelsen af Sanitetscollegiet i Kiel, hvis Directeur han blev. Han vedblev imidlertid, ligesom stedse forhen og siden, at virke som Skribent. Han udgav blandt Andet i dette Tidsrum 1808 sin Pathologi.

Han forblev kun i Kiel indtil Efteraaret 1809, da han forflyttedes til Kjøbenhavn, fornemmelig som Læge for Hendes Majestæt den daværende Dronning, nuværende Enkedronning. I denne Anledning blev han i Aaret 1810 udnævnt til kongelig Livlæge.

Fra denne Ansættelse blev Danmark hans stadige Opholdssted. Han vedblev, som man kunde vente, sin Skribentvirksomhed. Vi ville ligesaalidet her, som med Hensyn paa de

Digitized by Google

øvrige Tidsrum, forsøge en Opregning af alle hans Skrifter og Afhandlinger, men nævne blot følgende: Ueber psychische Heilmittel und Magnetismus 1817. Ueber humanes Leben 1825. Ueber den Unterschied zwischen epidemischen und ansteckenden Fiebern 1831. Nosologie und Therapie der Kacherien 1ster B. 1834, 2ter B. 1839. Ueber Leben und Polarität 1836.

I Aarene 1812—1814 holdt han efter Opfordring medicinske Forelæsninger her, som erindres med varm Taknemmelighed af hans dygtigste Tilhørere.

Som praktisk Læge nød han ligesaavel her som paa sine tidligere Opholdssteder stor Anseelse. Hans Lægepraxis var ikke udbredt, men meget vigtig. Han holdt ikke af at raadspørges om Smaating, med mindre disse angik Personer, for hvem han havde Interesse; men i vanskelige Tilfælde var han beredt til Hjælp. Hans vidunderlig skarpe Blik lod ham i Bedømmelsen af en Sygdom hurtigt opdage, hvorpaa det kom an, og i Farens Øieblik træffe sit Valg med snarraadig Driftighed. Han havde derfor den Glæde at redde mangt et Liv, hvorom man havde opgivet Haabet. Hans kraftige Personlighed udøvede en stor Indflydelse paa de Syge, deels ved at indgive dem Tillid, deels endog ved at udøve et Slags aandelig Tvang over dem. Han mindes og vil endnu længe mindes i mange Familier, hvor hans Nærværelse bragte enten Hjælp eller Trøst.

Den samme kraftfulde Personlighed, som han viste i Udøvelsen af Lægekunsten, yttrede sig i hans Omgangsliv. Han viste sig *der* ildfuld, underholdende, rig paa allehaande Minder, lærd og erfaren i mange Retninger, hurtig til vittige Svar.

Det manglede ikke hans Fortjenester paa behørig Paaskjønnelse. I Aaret 1809 blev han Ridder af Dannebrogen, 1811 Etatsraad, 1826 fik han Dannebrogsmændenes Hæderstegn, 1828 blev han Conferentsraad, 1836 Commandeur af Dannebrogen.

Digitized by Google

Da han 1836 havde tilbagelagt 50 Aar, siden han blev Doctor i Medicinen, erholdt han fra det Göttinger Universitet et Jubeldiplom, og fra vort Universitet baade Jubeldiplom som Doctor i Medicinen og Æresdiplom som Doctor i Philosophien. Det Kieler Universitet sendte ham en udmærket stiøn Lykønskningsskrivelse. Fra Sundhedscollegiet i Kiel tilstilledes der ham ligeledes en Lykønskningsskrivelse. Fra det kongelige Huus modtog han kostbare Foræringer. En Forening af Medborgere, som paaskjønnede hans Værd, sendte ham ogsaa en udmærket Foræring bestaaende i en Bordopsats af Sølv, forfærdiget efter Bissens Tegning ved Dahlhoff. Dette Kunstværk skal efter hans Ønske bevares som Familieeiendom.

Han havde været 3 Gange gift, nemlig: Første Gang 1788—1790 med Juliane Link, Søster til den berømte Botaniker Link og Enke efter Dr. Schnekker, som havde havt megen Indflydelse paa hans videnskabelige Dannelse. Af dette Ægteskab havde han sin berømte Søn, Christian August Brandis, Professor i Bonn, og en Datter, som blev gift med hans Broder. Hans andet Ægteskab var med Henriette Wilhelmine Vorthmann (død 1817), med hende havde han 4 Sønner og 1 Datter, af hvilke to Sønner bortreves, medens Faderen levede. Det tredie Ægteskab var med Jane Markoe (1818), som værdigt forskjønnede de sidste 27 Aar af hans Liv og nu tilligemed en Søn og en Datter beklager hans Død.

Den 29de April 1845 endte han sit lange, hæderlige Liv.

Digitized by Google

Folket og dets Videnskabsmænd,

en Samtale.

Digitized by Google

Digitized by Google

Folket og dets Videnskabsmænd,

en Samtale mellem en Student og en Bonde.

(Trykkes her første Gang).

Mængden seer i hver en Himlens Stjerne
Kun en Lysprik paa det hvalte Blaa;
Store Navnes Glands fra Tider fjerne
Den paa lige Viis for Øiet staae.

Dog har Ret den Ringe til at flue
Op mod Stjernen med den rene Glands;
Dog har Ret hans Hjerte til at lue,
Ved et Høidermindes fjerne Krands.

Danmark blandt din Fortids Navne straaler
Tyge Brahes for den hele Jord,
Paa dens Kreds, hvor Nogen Himlen maaler,
Seer han Navnet lysende fra Nord.

Skal dit Folk da stedse kun fornemme,
Gjennem dunkle Sagn hans gamle Ry?
Skal hans Minde det tilsidst forglemme,
Som et virkningsløst hensvundet Gny?

Tør til Menigmand vi frit ei sige:
Stjernen, som Du seer paa Himlen staae,
Er en Sol, som spreder Straaler rige
Over Kloder, der omkring den gaae?

Digitized by Google

Lad kun Ord om Tyge Brahe lyde
Frit og aabent til den ringe Mand.
Stol derpaa, Alt vil hans Hjerte fryde,
Som har Ære bragt hans Fødeland.

Bonden. Velkommen herud til os i vor Afkrog. Jeg glæder mig mere, end De let tænker, hvergang jeg seer Dem her; thi De taler saa jevnt med os Bønder, som om De var vor Ligemand, og dertil lærer man altid saa meget af Dem. Jeg mindes endnu, hvor mange Oplysninger De gav mig sidst om Alt, hvad jeg spurgte Dem om; jeg tænker, at De vil være ligesaa god dennegang.

Studenten. Min kjære Ven! De giver mig formegen Ros; men hvad jeg kan gjøre for at fortjene den, det vil jeg gjerne.

Bonden. Jeg har læst Adskilligt om, at man vil opreise et prægtigt Æreminde for Tyge Brahe. Det synes jeg nu ganske vel om; thi jeg har altid hørt, at han var en Mand, som havde gjort sine Landsmænd stor Ære. Men nu har jeg siden læst endeel derom i adskillige Blade, og det har været mig saa høilærdt, at jeg ikke ret vidste, hvad jeg skulde tænke derom; saameget har jeg dog kunnet mærke, at den Sag skulde være for høi for Menigmand. Det kan jeg nu ikke troe, at De vil holde med; thi jeg har altid mærket, at De ikke anseer Menigmand for at være saa dum endda, og at De godt har seet, at der findes Mange blandt os, som baade vil og kan troe Noget, naar man kun vil tale saaledes til os, at vi kan forstaae det.

Studenten. Jeg tænker, at de Forfattere, som De sigter til, ikke have meent de oplysteste Almuesmænd, men den ganske raa og uvidende Mængde.

Bonden. Ja, det tænkte jeg ogsaa først; men saa tykke-

Digitized by Google

des mig dog ikke rimeligt, at man kunde forlange, at intet offentligt Hædersminde skulde sættes for Nogen, uden at Enhver, om han ogsaa var nok saa uvidende, skulde kjende ham. Men det være nu som det vil; nu har al det kløgtige Snak forvirret mig, og jeg vilde gjerne vide saa godt Besked med denne Sag, som min Fatteevne tillader, saaat jeg ogsaa kunde sige et fornuftigt Ord til mine Venner derom. Forleden hørte jeg Nogen sige: det var jo kun en Stjernekiger; er det værd at gjøre saameget Væsen af saadan En? Mig synes vel, at de godt Folk talte høit om Noget, som de ikke forstod, og jeg havde havt Lyst til at svare dem; men jeg mærkede nok, at jeg selv var altfor ukyndig dertil.

Studenten. Nu velan, skal vi lade, som om vi havde saadanne overmodige Karle for os, og give os i Snak med dem. Paa denne Maade vil det allerletteſt give sig, hvad der kan være at svare paa saadan Tale.

Bonden. Ja, det synes mig overmaade godt om.

Studenten. Nu lader jeg da, som vi tale med disse Andre; men vi vil ikke gjøre Talen langtrukken med at sige saadanne Ord som: nu sige vi, saa sige de; men vi vil for Nemheds Skyld sige Vi, De foran hver Tiltale og Svar.

Bonden. Det er godt; det kunde jeg ogsaa mangen Gang bruge, naar jeg fortæller, hvad der er bleven talt om. Men mig synes, at De ikke skulde sige Vi, men Jeg, i deres eget Navn; thi den anden Jeg har her ikke Noget at sige.

Studenten. De staaer dog paa min Side. Desuden kan jeg saa ogsaa tænke, at jeg taler tildeels i de Mænds Navn, af hvem jeg har lært det meste af det, jeg siger. Jeg begynder da.

Vi. Veed i godt Folk vel, hvad en Stjernekiger har at bestille?

De. Ja, han skriver Almanakker.

Digitized by Google

Vi. Hvordan tænker I vel, at det gik til, førend Menneskene havde Almanakker?

De. Det har man vel altid havt.

Vi. Nei, deri tage I storligen Feil. Jeg vil ikke tale om, at det kun er fire hundrede Aar siden, man fandt paa at trykke Bøger, hvorved det siden blev muligt, at hver Mand, som vilde koste nogle Skilling derpaa, kunde have sin Almanak i Huset; men gaae vi nogle tusinde Aar længere tilbage i Tiden, havde man heller ingen skreven Almanak, fordi den Kunst at skrive ikke var opfunden.

De. Ja, det have vi aldrig tænkt paa. Saa havde man vel dengang heller ingen Stjernekigere?

Vi. Jo; der fandtes ogsaa dengang Mænd, som med stor Opmærksomhed betragtede Himmelens Løb, og I kan troe, at de blev søgte og høit agtede af Alle.

De. Ja, Folk var vel sagtens nysgjærrige, ligesom de er endnu.

Vi. Sikkert. Men det var dog vel ikke den bare Nysgjærrighed, som drev dem her til at spørge: naar har vi Jevndøgn, naar den længste Dag, naar har vi den korteste? Betænker dog, at naar Ingen lægger Mærke til Himlens Løb, kan man ikke vide forud, hvorlænge der er til hver Aarstid, og at man skal have ondt ved at iagttage den rette Tid til at saae eller foretage noget Andet, som hører til at dyrke Jorden. Nutilbags kan vistnok en Mand, som ingen Almanak har, see efter, hvad Tid Andre begynde deres Markarbeider; men naar Ingen veed det, har de ikke denne Hjælp.

De. Men saa maa det ogsaa have staaet slemt til, da man ingen trykte Almanakker havde; thi saa var der maaskee mangent Sogn, hvor man ikke engang havde en skreven.

Vi. Det er sandt. Men have I vel Lyst til at vide, hvordan det da gik til?

De. Ja, det gad vi vel vide.

Digitized by Google

Vi. I gamle Dage, da vi vare katholske og tilbade Helgene, havde man langt flere Høitidsdage, der holdtes paa bestemte Dage af Aaret, end vi nu have, som Helligtrekonger, Mariæ Bebudelse, St. Hans Dag, Michels Dag og mange andre. Om disse Festdage udgik der Anordninger fra Paven gjennem Erkebisper, Biskopper og andre høie Geistlige til Præsterne. Der blev dem sagt, hvormange Maaneskifter der skulde forløbe fra een Fest til den anden, undertiden gav man dem vel ogsaa andre Himmelmærker. Landmændene toge saa disse Festdage til Mærkedage. De saakaldte bevægelige Festdage, som ikke falde paa nogen bestemt Maanedsdag, f. Ex. Paaske, Christi Himmelfart, Pintse, kunde ikke bruges paa samme Maade; men de bestemmes ligeledes efter Himmelmærker.

De. Men hvordan gik det til hermed, førend Christus blev født.

Vi. Da havde de ogsaa Festdage, som deres Præster og Øvrigheder fastsatte efter Himlens Løb. Men gaae vi langt tilbage i Tiden, til Menneskenes ældste Tilstand, da de Intet vidste om Himlens Løb, da levede de af Jagt og Fiskeri og af de vildtvorende Træers og andre Planters enten Frugter eller Rødder.

De. Deraf skulde der da ikke Mange leve paa en lille Plads. Om der ogsaa kun var ti Mænd i vort hele Sogn, vilde de ikke finde nok til Føde, og endnu mindre forliges derom.

Vi. Det er sandt. Der levede ogsaa i den Tid kun faa Mennesker paa Jorden, og disse forligtes vistnok slet.

De. Hvordan kom de da til at dyrke Jorden?

Vi. Først lærte de paa deres Jagter at kjende saadanne Dyr, som let lode sig tæmme og føre til Nytte, især alleslags Hornqvæg; dem samlede de og opdrættede Yngel af dem. De drev dem vidt omkring i Landet, hvor der var Føde for dem at finde. Saaledes kunde de leve for en stor Deel af disse Dyrs Mælk og klæde sig med deres Skind. Ved at

Digitized by Google

agte paa alt det, der vorede omkring dem, kom de omsider til at udfinde Kornavlen. Det gik langsomt; men tilsidst søgte hver Mand en Strækning, som han kunde dyrke, og oprettede derpaa en Bolig efter de Tiders Leilighed.

De. Og nu behøvede man Stjernekigere?

Vi. Allerede længe før havde de klogeste Mænd givet Agt paa Himlens Løb og fattet Noget deraf. Tro ikke, at man gav dem et saa underligt Navn som Stjernekigere; det er et slet Ord, som Ukyndige have opfundet. Man kaldte dem dengang Vise; fordi de for det meste havde større Indsigter i alle Ting end Mængden; men nu kalder man dem Stjernekyndige eller med et Ord, som er hentet af Græsken, Astronomer. Dog Navnet er det mindste: Hovedsagen er, at man behøvede Stjernekyndigheden, for at indrette Jordens Dyrkning, for at anordne Festdage og alle Slags offentlige Sammenkomster, kort, at man ogsaa i verdslig Betydning maa see op til Himlen for at indrette Sagerne vel paa Jorden.

De. Vi havde aldrig tænkt, at Verden skyldte de Stjernekyndige saameget.

Vi. Den skylder dem endnu langt mere.

De. Hvad kan det vel være?

Vi. Vi kan ikke nævne Alt paa eengang. Lad Søfarten være det første.

De. Da veed vi dog, at Matroserne ikke ere Stjernekyndige.

Vi. Ikke mere end I, som dog nu have indseet, at Stjernekyndigheden er kommen eders hele Stand til stor Nytte.

De. Det er sandt; men forklar os da Sagen.

Vi. Til at seile saa nær ved Land, at man enten seer Land den hele Tid eller dog veed, hvordan man skal styre for snart at finde Land igjen, dertil behøves ingen Hjælp af Stjernekyndigheden; men naar man skal seile over store Havstrækninger, hvor man i hele Uger ikke seer Land, saa kan man ikke

Digitized by Google

undvære den. Allerede i meget gamle Tider lode Sømændene sig lede af Stjernerne. Lidt efter lidt er man kommen videre, og nu har man Bøger og Regningsforskrifter og Redskaber til at maale Buer paa Himlen, som de Stjernekyndige have lært Sømændene at bruge, og som ingen Styrmand, der skal tjene paa lange Søreiser, tør være ubekjendt med.

De. Det er sandt; vi have hørt Sømænd tale om saadant Noget.

Vi. Men de Stjernekyndige have endnu gjort baade Sømandskabet og saa at sige alle Jordens Beboere en stor Tjeneste ved at vise, at Jorden er en Kugle og ved at udmaale dens Størrelse.

De. Vi have vel hørt i Skolen, at Jorden er en Kugle; men kunne vi ogsaa stole derpaa?

Vi. Intet er visere. Vi ville ikke tale vidtløftigt herom; det kan allerede give Eder Vished nok, at man har gjort Kugler, hvorpaa alle Lande ere tegnede som paa Landkort, og at man kan reise Jorden rundt derefter. Alle Landkort ere ogsaa tegnede efter saadanne Beregninger. I har sikkert ogsaa hørt, at Jorden ofte er bleven omseilet. Kunde man vel have vovet paa saadant, naar ikke Stjernekyndigheden havde vist Veien?

De. Ja, det er sandt. Det havde vi aldrig tænkt paa. Men vi skulde jo høre flere Ting.

Vi. I har vel erfaret, at de Stjernekyndige kunne sige Sol- og Maaneformørkelser forud og det mange Aar, førend de skulle indtræffe.

De. Ja, men dette er da ikke til stor Nytte.

Vi. I skal faae at see, at det her endda ikke kommer saameget an paa Nytten; men Nytte er der dog. Veed I, hvad Folk tænkte i Menneskeslægtens Barndom, naar de saae en Solformørkelse?

Digitized by Google

De. Ja, hvad skulde de vel tænke Andet, end at det vel gik snart forbi?

Vi. Ja, det tænke I nu, fordi det er bleven Eder sagt; men i hine Dage kom der en stor Skræk over Folk. De vidste ikke, hvad det var, der gik for sig, og ængstedes ved den Tanke, at Solen skulde gaae under, og hele Jorden synke ned i Mørke og Kulde.

De. Men nu ere vi klogere.

Vi. Ja vist, fordi det er sagt Eder. I have det ikke af Eder selv; men hvorfra I saa have det, kommer det dog fra først af fra de Stjernekyndige. Uden saadan Underretning skulde I ikke være klogere end de Vilde, som gjestedes af Amerikas Opdager Christopher Columbus. Da de viste sig gienstridige mod ham, truede han dem med en Solformørkelse, som han havde forudberegnet. Disse Folk, som slet ikke begreb dette, bleve meget forskrækkede, da de saae Formørkelsen komme; de fik de høieste Tanker om hans Indsigt og Magt og bønfaldt ham om at lade Formørkelsen ophøre. I gjetter let, at han lovede det, imod at de maatte love ham Lydighed.

De. Ja, ja; vi vil da ikke sige, at denne Kundskab er til ingen Nytte.

Vi. Deri gjør I vel. Men lægge I ikke Mærke til, at der er noget langt Høiere i saadanne Forudsigelser, end den Nytte, vi talte om?

De. Nei, sig os det.

Vi. Hvordan kan det vel gaae til, at Mennesker kunne sige saadanne Ting saa nøie forud, at de ikke engang feile et Minut i Klokkeslettet.

De. Vi begribe det ikke, det er forunderligt.

Vi. Men I forundrer Eder dog ikke over, at I selv kan sige, at Solen vil gaae ned iaften og staae op imorgen.

De. Nei; det veed vi.

Vi. Men det er dog en Forudsigelse.

Digitized by Google

De. Ja, men vi have seet, at det hver Dag skeer saaledes.

Vi. Det er da, at I have mærket, at Naturen følger ligesom en vis Forskrift, en vis Lov. Gud har indrettet det saa, at Dag og Nat følge paa hinanden.

De. Ja, paa denne Maade kunne vi sige Meget forud; f. Ex. at Dagene længes fra Juletiden til St. Hans Dag; at Maanen staaer sildigere og sildigere op hver Aften, naar den er i Aftagende; at der vil komme Frugt paa Træerne efter Blomstertiden.

Vi. Nu vel; vi kunne Alle sige noget forud om Tingene, naar vi kjende den Orden, som Skaberens Viisdom har foreskrevet dem.

De. Ja, saadan er det.

Vi. Men nu maae de Stjernekyndige da have lært langt Mere om denne guddommelige Orden, end I nogensinde ville komme til at begribe.

De. Ja, de maae da være meget kløgtige.

Vi. Men der er endnu noget langt Mere deri og det Noget, som vi ret maa glæde os ved!

De. Hvad er det?

Vi. At Gud har givet Mennesket Evner til at see saa Meget af de vise Love, hvorefter han har indrettet Alt.

De. Ja, det kan dog ikke hjælpe os Ulærde stort.

Vi. Har I da ikke af vor hele Samtale mærket, at Meget deraf kommer Eder til Gode, og værer forvisede om, at en stor Deel af det, som de Stjernekyndige have lært andre oplyste Mennester om Verdens Storhed og den guddommelige Lovgivning i Naturen, har bidraget til eders egen Dannelse; fordi det i al Stilhed er blevet optaget i de Mænds Kundskabsmasse, der ved Skrifter eller Tale oplyse de Stænder, der ikke anvende saa megen Tid til at lære Videnskaberne som dem, der ene leve for disse.

Digitized by Google

De. Paa denne Maade maae vi da troe, at de Stjernekyndige ere de vigtigste Mænd i hele Verden.

Vi. Nei, det vilde være en stor Overdrivelse; de Stjernekyndige ere vistnok ganske nødvendige Led i Videnskabsmændenes store, over al Verden udbredte Samfund: Verdens Oplysning og Menneskesamfundets Udvikling kunne aldeles ikke undvære dem; men de ere paa ingen Maade de eneste nødvendige Videnskabsmænd. For det første have alle de Mænd, som have anvendt deres Liv til at undersøge Naturen, paa utallige Maader bidraget saavel til Menneskenes Oplysning om den Storhed og Viisdom, Gud har aabenbaret i Verden, som til at opdage og udbrede usigeligt mange nyttige Ting, hvoraf vi nyde Godt i det daglige Liv. Men det er ikke blot Naturens Grandskere, som paa denne Maade have været eders Læreres Lærere og derved eders Velgjørere; alle de Mænd, som have lært Verden Noget i Videnskaberne, have ligeledes gjort sig fortjente af Eder. I tænke maaskee mindst paa, at de, som have erhvervet sig store Kundskaber i lærde, længst uddøde Sprog eller i de Sprog, som endnu tales i fremmede Lande, ikke blot have virket til Bedste for dem, som forstode at lære af dem; men ogsaa for de utallige Andre, som have godt af de Kundskaber og den Forstandens Forædling, som hine Mænds Bestræbelser have indført i Verden. Det samme gjælder om alle rette Videnskaber; de udbrede deres hemmelige Virkninger fra Kongeborg til Hytte: og, for kun at nævne Eet endnu blandt Mange, alle Videnskaber have hjulpet de Lærde til bedre at forstaae Bibelen, som jo er kommet til os fra fjerne Lande og er affattet i det hæbraiske og græske Sprog. Men hvad de Lærde selv have lært, deraf lader man Eder nyde Frugterne, for saa vidt som I kunne modtage dem.

De. Alt det have vi ikke tænkt paa. Det klinger smukt nok. Vi kan endelig ikke sige Noget derimod.

Vi. Saa ganske have I vel neppe Ret, naar I sige, at I aldrig før have tænkt derpaa. I have tit mærket noget

Digitized by Google

Saadant; men ikke gjort Eder Rede derfor og endnu mindre overskuet Sagen i sin store Sammenhæng, og derfor svæve I endnu i et Slags Uvished og vide ikke ret, hvad I skulle sige derom.

De. Ja, saaledes er det.

Vi. Lader os da besee Sagen lidt nærmere med hverandre. Ville I gjøre en Tankereise med os igjennem Tiden herfra og til de ældste Tider og tilbage igjen.

De. Det forstaae vi ikke ret; men kunne vi følge med, saa ville vi gjerne besee denne Sag nøiere.

Vi. O! Reisen er let; vi ville strax begynde den. Vi ville først nogle Øieblikke besee vor egen Tid. I have Alle oplevet store Forbedringer deri: I Agerdyrkningen have I jo selv ret været Vidner dertil; Haandværksarbeider gjøres for det meste bedre; Fabrikvarer forfærdiges lettere og faaes følgelig for langt billigere Priser; man reiser bedre og hurtigere; Undervisningsvæsenet er gaaet fremad; mange Love og Indretninger ere blevne forbedrede.

De. Alt dette er sandt.

Vi. Altsaa have I det bedre og vide mere end eders Fædre.

De. Det maa vel være saa.

Vi. Men i eders Fædres Tid skete der ogsaa Forbedringer; saa at ogsaa de havde Fortrin for deres Fædre.

De. Det kan vel ikke nægtes.

Vi. Og atter maae vi sige om dem, at de vidste Mere og nøde flere af Livets Goder end deres Fædre.

De. Man skulde jo troe det; men vi have dog hørt, at det en Tid lang gik meget tilbage med vore Forfædre.

Vi. Nu og da er det skeet, undertiden er endog de fleste oplyste Riger i lange Tider gaaede tilbage; men naar Menneskene saa atter begyndte at gaae fremad, benyttede de al den

Digitized by Google

Kundskab, som de fandt nedlagt i Fortidens Bøger, og saa gjorde de store Skridt fremad.

De. Ja, det er da troligt nok.

Vi. Veed I da nu, hvad der endelig kommer ud af alt dette?

De. Ikke saa lige. Sig os det.

Vi. I den Tid, som vi kalde den gamle, var Menneskeslægten ung, og i den allerældste var den i sin Barndom. Hensætte vi os nu med Tankerne i denne Menneskeslægtens Barndom, saa indsee vi let, at der dengang, som til enhver Tid, var Nogle, som vare snildere end de fleste Andre, og saadanne Mænd fandt paa nyttige eller fornøielige Ting, som de Andre lærte af dem.

De. Det forstaaer sig.

Vi. Men af de Mennesker, som havde lært disse Ting, lærte deres Børn dem.

De. Det giver Fornuften.

Vi. Og da disse Børn vare blevne til Mænd, fandtes der atter snilde Hoveder, som gjorde nye Paafund, og saaledes vedblev Verden bestandigt at gaae fremad, naar ikke nu og da visse ulykkelige Tider indtraf, hvor man gik tilbage; men hvorefter man siden igjen indhentede det Forsømte.

De. Vel da. Verden gaaer i det Hele fremad. Det er begribeligt nok, at saadan er den gode Guds Huusholdning.

Vi. Men hvem var det nu, som hjalp Menneskeslægten saaledes fremad?

De. Det var jo de Snildeste, de Eftertænksomste, de bedst Oplærte.

Vi. Og de, som havde lært mest af Fortiden, maae vi vel kalde de Lærde, og forsaavidt de havde en grundig Videnskab i deres Fag, Videnskabsmændene.

De. Ja, saa er det.

Digitized by Google

Vi. Saa at de Lærde og Videnskabsmændene ere Menneskeslægtens Lærere og Velgjørere.

De. Naar vi ret betænker det, er det begribeligt nok. Medens vi arbeide for dem med at saae og høste og stove i vor Ansigtes Sved, arbeide de igjen for os.

Vi. Og give Eder langt mere, end I give dem.

De. Ja, det tør vi ikke nægte.

Vi. Deres Løn i Gods og Penge er som oftest kun liden imod det, de udrette; saa at det ikke er ubilligt, at vi lønne dem med nogen Ære.

De. Det gjøre vi ogsaa gjerne.

Vi. Og mon vi ikke have Grund til at glæde os, naar Nogen af vore Landsmænd kan sættes blandt disse Menneskeslægtens Lærere?

De. Sikkert. Ligesom hver af os er glad og stolt, naar der er Nogen af hans Slægt, som agtes og æres af Alle, saaledes maa ogsaa det hele Folk, ellers maatte man jo sige, at det ingen Følelse havde for Ære og Skam.

Vi. See! saaledes ere vi enige.

De. Men var Tyge Brahe en saadan Menneskeslægtens Lærer?

Vi. Ja, derom er hele Verden enig.

De. Men der har Nogen sagt os, at de Danske kun troer det, fordi de Fremmede sige det.

Vi. Lader Eder ikke Saadant binde paa Ærmet. Hans Konge, Frederik den Anden, der havde et ægte dansk Sind, understøttede ham i Sandhed kongeligt. Blandt Andet forlenede han ham med Øen Hveen og adskillige Godser, som indbragte betydeligt. Der byggede Tyge Brahe ved Hjælp af de store Indtægter, Kongen tilstod ham, sit Uranienborg og sit Stjerneborg, der bleve forsynede med alle de kostbareste Redskaber, som udfordredes til Himlens Jagttagelse. De fleste af disse Redskaber havde han selv udtænkt og bestyret deres For-

Digitized by Google

færdigelse. Der gik snart Ry af Hveen i alle Lande. Videlystne unge Mænd strømmede dertil fra alle Kanter, Konger og Fyrster besøgte ham. Det er sandt, at han efter denne Konges Tid blev forfulgt af nogle fornemme Ærindsmænd. Den ny Konge, vor Christian den Fjerde, som dengang var meget ung, lod sig, trods al sin Snildhed, besnære af dem. De udmalede paa det stærkeste for ham Alt, hvad der kunde sætte Tyge Brahe i et ufordeelagtigt Lys, især hans Stolthed og den kostbare Maade, hvorpaa han lod alt det, der hørte til hans Videnskab udføre, og det lykkedes dem at faae Kongen til at overse hans høie Fortjenester og ene at tænke paa Feil, som i Anklagerne vare hadefuldt overdrevne. Da den store Mand saae sig misfjendt og forfulgt, blev han vred og forlod sit Fødeland; men han ophørte derfor ikke at elske det. Der har heller aldrig hos os manglet paa Mænd, som af egen Indsigt kunde paaskjønne hans Værd. Vi kunne ogsaa med Stolthed sige, at han ikke er den eneste store Stjernekyndige vi have havt. Blandt disse har især Ole Rømer opsvunget sig til en høi Berømmelse. Han lærte de andre Stjernekyndige at maale Lysets Hastighed. I ville maaskee finde disse Ord ubegribelige; men naar I høre, at det var en stor og dybtskjult Sandhed, han opdagede, og at alle Sagkyndige i hele Verden ere enige herom, maa dette være Eder nok. Det var en Dansk, en Landsmand, hvis Navn skal nævnes saalænge Stjernevidenskaben har Dyrkere. Men have vi havt saadanne Mænd som disse to og desuden andre Stjernekyndige, som fortjene at nævnes med Ros, skulde det dog være sært, om vi skulde behøve at lade os sige af Fremmede, at Tyge Brahe var en stor Stjernekyndig.

De. Ja; og det glæder os at høre, at vi have havt saadanne Mænd.

Vi. Og hvad det angaaer, at vi skulde tage saa meget Hensyn paa Udlandets Vidnesbyrd, saa lader os betragte Sagen lidt nøiere. Naar vi høiligen agte og beundre Een af Vores,

Digitized by Google

mon det da ikke skulde glæde os, at hele Verden stemmer i med, og vilde det være urimeligt, om vi følte os styrkede og mere forvisede om, at vor Beundring ikke var overdreven, naar saamange store Vidnesbyrd kom til?

De. Nei, saa overmodige kunne vi ikke være.

Vi. Mon vi da ikke ære os selv, naar vi oprette et Minde for ham.

De. Jo, det kan Enhver skjønne. Men er han nu den, som allerbedst fortjener et saadant.

Vi. Det ville vi ingenlunde paastaae. Vi vedgaae gjerne, at Danmark i Forhold til sin Størrelse har havt mange høitfortjente Mænd. Men det er os her nok, at han er blandt de høitfortjente. Lader os, saasnart vi kan, tænke paa flere.

Bonden. Tak for al denne Oplysning. Jeg har indbildt mig at staae ved deres Side, imedens De gav den, og endskjøndt jeg ikke kunde sige det, som De sagde, ønskede jeg bestandigt at have kunnet sige det samme. Men tillad mig endnu et Spørgsmaal.

Studenten. Kom med saamange, som de vil, og forsaavidt som jeg formaaer, skal der ikke mangle Dem paa Svar.

Bonden. Jeg begriber ikke, hvorfor man gjør dette Hædersminde for Tyge Brahe saa kostbart. Jeg har tit seet det, som er oprettet for Bernstorff; det har vist ikke kostet Tiendedelen, maaskee ikke Tyvendedelen af det, som vi her tale om.

Studenten. Deri har De Ret. Et smukt og værdigt Minde for Tyge Brahe vilde kunne haves for en langt ringere Sum, end det paatænkte kræver.

Bonden. Er det da for at gjøre desto større Ære af Tyge Brahe, at Mindet skal være saa kostbart?

Studenten. Det troer jeg ikke er Hovedtanken; men man vil hermed skaffe Staden en Prydelse og en ypperlig

Digitized by Google

Kunstner et vigtigt Arbeide, hvori hans udmærkede Dygtighed ret kan have Leilighed til at vise sig.

Bonden. Stikker der ikke heri en stor Forfængelighed? Tyve tusinde Rigsbankdaler for en Prydelse synes mig altfor meget.

Studenten. Naar Prydelsen er et Kunstværk, har det en høiere Betydning og Virkning; det gjælder her ikke om Brask og Bram.

Bonden. Det synes mig vel, at der er nogen Mening heri; men jeg kan dog ikke gjøre mig Rede derfor.

Studenten. Sagen kunde vel trænge til vidtløftige Oplysninger; men jeg vil forsøge, hvad jeg i Korthed kan udrette for at sætte Dem Sagen i noget Lys.

Bonden. Ja, derom beder jeg Dem.

Studenten. Ikke sandt, naar De seer en Stue, hvor Alt staaer i god Orden, saa føler De en Tilfredshed, endog uden at tænke videre derpaa, og hvor De seer Uorden, foraarsager det Dem en Utilfredshed.

Bonden. Ja, det forstaaer sig; og ligesaa hvis det er en Have, en Skov eller deslige. Man gider langt hellere seet noget Ordentligt end noget Uordentligt.

Studenten. Men hører der ikke Forstand og Eftertanke til at bringe Ting i god Orden?

Bonden. Det kan Ingen tvivle om.

Studenten. Det er ligesom en hemmelig Fornuft, som taler til os igjennem god Orden, og naar man eftertænker Sagen nærmere, bliver denne Fornuft ikke længer hemmelig for os; men vi føle dog allerede Fornøielsen derved uden at gjøre os Rede derfor.

Bonden. Det er sandt.

Studenten. Vore Sandser og Følelser maae da være saaledes skabte, at det Fornuftige i Tingene gjør et behageligt Indtryk paa dem, uden at vi selv vide, hvordan det gaaer til.

Digitized by Google

Bonden. Og saa sige vi om det, at det er smukt?

Studenten. Ja, og naar det opvækker en høi og dyb Følelse hos os, sige vi, at det er skjønt. Saaledes gaaer det os jo, naar vi see en ret herlig Kirke eller et fortræffeligt bygget Slot.

Bonden. Naar jeg nu tænker mig om, mindes jeg meget vel, at jeg har havt en usædvanlig Følelse ved saadanne Ting; det var mig, ligesom jeg paa eengang følte Tilfredshed og Ærbødighed derved.

Studenten. Har De aldrig undret Dem over, at Bygmesteren har kunnet finde paa at indrette det Altsammen saa smukt?

Bonden. Det mindes jeg vel ikke; men nu da De bringer mig paa Tanke derom, mærker jeg nok, at jeg burde undre mig derover. Saadant maa have kostet megen Eftertanke og Overlæg; men jeg kan tænke, at meget kan ogsaa beroe paa en egen Naturgave.

Studenten. Der træffer De ret. Ligesom vi have en Evne til at glæde os ved det Fornuftige i Tingen uden at gjøre os omstændeligt Rede derfor, saaledes have vi ogsaa en Evne til at frembringe dette Fornuftige, uden at vi udtænke det Stykke for Stykke.

Bonden. Det har jeg mærket selv ved det, som jeg pleier at foretage i mit daglige Liv. Men Nogle maae da have saadanne Evner i et langt større Maal.

Studenten. Saaledes er det i Sandhed; og om de Mænd, som have en ganske sjelden Gave til ligesom af sig selv at udfinde noget Fortræffeligt, sige vi, at de have Geni.

Bonden. Men der er dog meget Skjønt, som Menneskene ikke have frembragt, f. Ex. Regnbuen, den klare Stjernehimmel, den grønne Skov.

Studenten. Ganske vist. I alt det Skjønne, Naturen viser os, er det den evige Fornuft, som paa en egen Maade

Digitized by Google

aabenbarer sig for os. Men uagtet al den Pragt og Herlighed vi see i Naturen, er der dog maaskee Intet, der gjør et større Indtryk paa os end den Skjønhed, vi see hos Mennesket. Vi føle os henrevne deraf, enten vi saa see den hos Barnet, hos Manden eller Qvinden.

Bonden. Det er vel, fordi vi selv ere Mennesker.

Studenten. Dette er vist ikke uden sin store Betydning; men i Mennesket ligger det mest levende Udtryk for det Aandelige. Snart udtrykker den menneskelige Skjønhed Godheden, snart Klogskaben, snart Modet, snart det til at udføre Aandens Befalinger fortrinligt skikkede Legeme; kort jeg kan ikke opregne alle de aandelige Egenskaber, som aabenbare sig i Menneskeskabningen, jeg gjør mig heller ikke Rede derfor, naar jeg glæder mig over noget Skjønt deri.

Bonden. Jeg har ikke glemt, hvad De før sagde, at det ligger i vor hele Natur, at vi maae glæde os derover uden lang Grublen.

Studenten. Det er derfor Menneskeskjønheden, som de største Kunstnere allerofteste have gjort til Gjenstand for deres Arbeide.

Bonden. Bliv ikke vred, om jeg maaskee spørger ret eenfoldigt. Skjønne Mennesker kunne vi jo see for Intet, hvorfor skal man da betale Kunstnerne store Summer for Billeder af dem?

Studenten. Har De nogensinde seet en skjøn Mand eller Qvinde, som frembragte et ganske reent Skjønhedsindtryk paa Dem; et Indtryk mener jeg, hvori intet Fremmedt, Skjønheden uvedkommende, indblandede sig?

Bonden. Jeg veed ei ret, hvad jeg skal svare.

Studenten. For det første finde vi aldrig alt det, som hører til en fuldendt Skjønhed, forenet i een Skabning. Tænk Dem, at hertil hører, at enhver Deel af Ansigtet ikke blot skal

Digitized by Google

være smuk, men ogsaa passe den ene til den anden; ja, alle Legemets Dele maae være skjønne og passe til hverandre.

Bonden. Ja, men altfor nøieseende maa man ikke være.

Studenten. Det er sandt; man kan glæde sig over det Skjønne, man seer, uden at opholde Tanken altfor længe ved det Ufuldkomne; men selv hos den, der hjerteligst, om jeg saa maa sige mest ustyldigt, overlader sig til Indtrykket, svækkes dette dog, ham ubevidst, ved enhver Mangel.

Bonden. Det maa være sandt.

Studenten. Nu maae vi for det andet betænke, at det Skjønne hos et levende Væsen ikke altid viser sig i sin Fylde. Snart kan et Træk af Legemets eller Sjælens Lidelser frembringe en forbigaaende Forandring deri, snart kan et Alvorstræk formindske den Ynde, som bedst passede sig til et Smil, snart et muntert Udtryk hindre os i at hengive os til Virkningen af et Ansigts eiendommelige Alvorspræg. Kort, Legemets og Sjælens Tilstand maa paa det fuldkommeste passe til Ansigtets Charakteer, hvis Skjønheden skal gjøre sit hele fulde Indtryk.

Bonden. Er der endnu mere?

Studenten. Ja, for det tredie forstyrres det Indtryk, skjønne Mennesker skulde gjøre paa os, ved vort personlige Bekjendtskab med dem. Det hænder sig ofte, at vi have en eller anden velgrundet eller ugrundet ugunstig Følelse mod dem. Denne behøver ikke at overveie de venligere Følelser for dog at udrette saameget, at vi ikke modtage Indtrykket af det Skjønne hos dem med aabent, uhildet Sind. Men om vi end ganske ville vende vor Tanke herfra, er det dog vist, at alle de Smaating, som indblande sig i vort Samliv med Mennesker, om ogsaa disse Ting slet ingen uvenlige Følelser vække, men tvertimod velvillige, ved utallige Sideindtryk hindre os fra at henvende Sind og Sands fuldkomment paa det Skjønne hos dem.

Bonden. Jeg troer De har Ret; nu falder det mig ind, at vor Opmærksomhed ikke fæster sig ret meget paa vel-

Digitized by Google

bekjendte Menneskers enten Skjønhed eller Hæsligbed, men desto mere, naar de ere os som allermest fremmede.

Studenten. See da nu, hvilke Fordele Kunstneren og Kunstværket har. For det første kan Kunstneren danne sit Værk saaledes, at intet Usjønt, endnu mindre noget Hæsligt kommer deri.

Bonden. Jeg kan tænke, at han tager den sjønneste Pande af Een, den sjønneste Næse af en Anden, og atter af en Tredie den sjønneste Mund; saa bliver det Alt sjønt.

Studenten. Nei, dersom han saaledes forsøgte at samle det Stykke for Stykke, vilde han intet heelt aandeligt Indtryk frembringe; men hans Sjæl maa baade fra først af have en lykkelig Evne til at fatte det Skjønne, og derhos maa den ved lang Øvelse være opfyldt med Forestillinger om sjønne Gjenstande. Han vil da, om jeg saa maa sige, opdigte en sjøn og betydningsfuld Menneskeskabning, ligesom en Mand med ædle Naturgaver, som kjender Verden og Mennesker, kan opdigte en sjøn og lærerig Fortælling. Begge Dele er en indvortes Skabelse.

Bonden. Ja, saa kan jeg tænke, at der hører meget til et saadant Arbeide.

Studenten. Og saa maa Haanden endda være saa øvet, at den lystrer Tanken, for at han kan frembringe et Værk, der viser for Andres Øine, hvad han har seet og skabt i sin egen Aand.

Bonden. De gav mig før høie Tanker om de Stjernekyndige og om alle Videnskabsmænd; nu nøder De mig til ogsaa at fatte høie Tanker om Kunstnerne.

Studenten. Det er mig kjært. Hvad nu det andet Punkt angaaer, kan jeg være kort; de gjetter let selv, at Kunstneren ikke giver sit Billede noget Træk af en Charakteren fremmed Stemning eller Sygdomsfølelse eller Slappelse. Værket staaer der reent og sundt og kraftigt.

Bonden. Og alle de Smaating, som pleie at bort-

Digitized by Google

lede vor Opmærksomhed fra at føle det Skjønne, dem vil den rette Kunstner vistnok holde borte.

Studenten. Det er sandt, det er kun slette Kunstnere, som forvirres af saadanne Ting. Men betænk nu ret, at naar vi staae og betragte Kunstværket, ere ogsaa vi befriede fra alle de forstyrrende Indvirkninger, hvorom vi talte, og vi kunne ganske overlade os til det rene Skjønhedsindtryk. Medens vi glæde os derover, blander sig ingen Egennytte, ingen Begjærlighed, intet Had deri.

Bonden. Jeg føler meget vel, at det er en skjøn Sindsstemning. De har fuldkomment bragt mig fra den falske Mening, jeg før havde om Kunstværker; men fortryd ikke, at jeg vedbliver at trætte Dem med Spørgsmaal. Det synes mig med alt dette, at Kunstværkerne ikke kunne virke ret meget til Menneskenes Forædling; udretter ikke en god Prædiken langt mere?

Studenten. Dette Spørgsmaal forudsætter en Sammenligning, som ikke bør forsøges. Religionen er en aandelig Livsfornødenhed for Mennesket, og Prædiken er et af Hovedmidlerne til dens Forkyndelse: Kunsten er en Livets Blomst. Men det vilde føre os for langt bort fra vor Samtales Hensigt at gaae til Bunds i denne Sag; det kan være os nok her at betænke, om ikke den ene gode Bestræbelse i Menneskelivet understøtter den anden, naar man kun gaaer saaledes til Værks, at den ene ikke drives saaledes, at den forstyrrer den anden. Saaledes tør jeg sikkert sige, at De vil give mig Ret i, at Virkningen af Gudstjenesten i Kirken understøttes af gode Samtaler, selv naar de ikke handle om Religion, af gode Bøgers Læsning og af Alt, hvad der bortdrager Menneskets Tanker fra det Slette eller Ubetydelige. Jeg forudsætter bestandigt, at der Intet skeer, hvorved det ene Indtryk forstyrrer det andet.

Bonden. Det er sandt.

Studenten. Et Kunstværk, som er, hvad det bør være,

Digitized by Google

frembringer da Indtryk, som understøtte det øvrige Gode i Menneſket.

Bonden. Jeg forſtaaer Dem; man ſkal ikke her ſpørge, hvilke Midler til det Gode, der skulde skattes høieſt, men lade dem alle frit gaae frem paa deres Vei, naar kun ikke det ene kom til at hindre det anden.

Studenten. Det er Meningen.

Bonden. Men jeg mærker vel, at jeg aldrig har seet eller dog aldrig ret seet saadanne Kunſtværker som dem, hvorom De taler; jeg hører derom, som om det var Efterretninger fra langtbortliggende Lande og om Dyr og Træer, jeg aldrig havde seet.

Studenten. Men De har dog mærket saameget, at det er værd at see.

Bonden. Deri har De Ret.

Studenten. Nu vel an, saa stræb at faae Noget at see. Naar De kommer til Kjøbenhavn, saa gaae ind i Frue Kirke og betragt de herlige Billedhuggerværker af vor Thorvaldsen. De forestille Chriſtus og Apoſtlerne. Den store Kunſtner har, om jeg saa maa sige, digtet disse Billeder, saaledes at de vise, hvorledes han tænkte sig dem, de skulde forestille. Naar man betragter dem med reent og roligt Sind, uden nogen Tanke om at bedømme dem eller at fortælle om dem, kort uden nogen anden Tanke, som kunde foraarsage Sindsadspredelse, vil man føle sig greben af Andagt og Ærbødighed. Deres Aasyn og Stilling lade os føle, hvad vi have læst i Bibelen og hørt forklare om dem. Det er, som om de traadte os paa en sandselig Maade nærmere, som om vi nogle Øieblikke levede med dem. Tro mig; der er en større Virkning heri, end jeg kan gjøre Dem Rede for, og jo mere man har øvet sin Sands for det Skjønne, jo større er Virkningen.

Bonden. Vil nu et Billede af Tyge Brahe eller en anden ypperlig Mand virke ligesaadan?

Digitized by Google

Studenten. Ja; kun med den Forskjel Sagens Natur medfører. Kunstneren kan ikke ganske frit digte Tyge Brahes Ansigt; thi vi have Portraiter af ham; men naar Hovedtrækkene bevares, bør han lade os see ham med det Udtryk, som han i sine sjælfuldeste og reneste Opløftelser til Stjernehimlens Betragtning eller Udgrundelse maa have havt. Kunstværket maa ledsage denne Hovedafbildning med alle Slags Udsmykkelser, som antyde Mandens Virksomhed.

Bonden. Skal det staae paa et Torv?

Studenten. Det veed jeg endnu ikke saa nøie; men paa en offentlig Plads, hvor Alle kunne komme til at see det, skal det staae. De kan derfor tænke Dem, at Værket maa have en betydelig Størrelse og være støbt af et Metal, som godt modstaaer Luftens Virkninger.

Bonden. Jeg spurgte før, hvorfor det skulde være kostbart; jeg kan nu svare mig selv.

Studenten. Lad os da nu kaste et Blik ud i Fremtiden for at see, hvad Glæde de Mænd, som have gjort Sammenskud til Mindet, kunne have af Udgiften. Tænk Dem, at det nu staaer der. Vi see Folket flokkes om det, og vi høre dem tale. Den ene siger, det var en verdensberømt Mand, og det var vor Landsmand. En Anden siger, see, hvor dybsindig han seer ud og hvor høihjertet. Han var stolt, maaskee for stolt; men maatte han ikke føle, at han var sat til noget Stort i Verden. Han maa have tilbragt mangen vaagen Nat med at betragte Himmelen siger Een. Sikkert, faaer han til Svar, han bestemte nøie Stederne for mere end tusinde Stjerner, og det var maaskee endda ikke hans største Arbeide. Hvad gjorde han da mere? Han lærte os, at Kometerne ikke ere blotte Luftsyn, men Himmellegemer, som vandre omkring Solen. Han fandt Rede i adskillige tilsyneladende Uordener i Maanens Gang, som før havde forvirret de Stjernekyndige. Han lærte dem, hvorledes de ved een Nats Jagttagelse skulde

Digitized by Google

finde det, man kalder Polhøiden, hvoraf man seer, hvorlangt et Sted ligger mod Nord eller Syd. Han viste ligeledes de Stjernekyndige, hvorledes man skal beregne den Afbøining, Stjernernes Lysstraaler lide, medens de gaae til os gjennem Luften. Og hvad betyde alle de mange andre fære Redskaber, som vi see her? spørger atter en Stemme. Det er, svares der, de mange nye og sindrigt udtænkte Redskaber, som han selv anvendte og lærte de Stjernekyndige at bruge. Men iblandt dem seer jeg her en Jordglobus; det var dog ikke hans Opfindelse? Nei, men den antyder, at Jordbeskrivelsen faaer en saa vigtig Hjælp af Himmelkundskaben, at den Mand, som forøger vor Himmelkundskab, saaledes som Tyge Brahe, lægger Grunden til store Forbedringer i Jordbeskrivelsen. Men hvorfor seer man blandt alle disse Redskaber ingen Kikkert? spørges der. Fordi Kikkerten først blev opfunden nogle Aar efter hans Død. See, desto mere Ros fortjener han for at have udrettet saameget, uden dette store Hjælpemiddel, og desto mere Undskyldning for det, hvori han kunde feile. — Hvor herligt, siger en Yngling med straalende Øine, saaledes at gavne hele Verden, og vinde et udødeligt Navn! ja, svarer hans Nabo, og gjøre sit Fædreland Ære. — Ved Siden af dem staaer en tredie Yngling, med et dybsindigt Blik, og tænker, det er vel værd at anstrænge alle sine Kræfter for et saadant Maal og glemme for det tusinde Morskaber, som lokke Mængden. Jeg maa endnu engang see ind i det herlige Aasyn, førend jeg gaaer herfra. Jeg skal ikke glemme Dig. — Nu gaaer en Flok bort, og man hører blandede Stemmer iblandt dem, som dog alle lyde paa, at man kan glæde sig ved at være Dansk, at vi have havt flere herlige Mænd, og at vi maae stræbe snart at faae Minder oprettet for flere. — Det bør vi; men vi burde ikke nøies med at oprette nogle faa store og kostbare Minder for Enkelte af vore verdensberømte Mænd, vi burde vise Iver for at hædre andre høitfortjente Mænd med

Digitized by Google

smukke Minder, hvis Bekostelighed ikke satte altfor snævre Grændser for Udførelsen af vore Ønsker. Hver Stad, hvor en ypperlig Mand blev født eller har virket med Kjærlighed og Frugt, burde være betænkt herpaa. Lad Aarhuus mindes, at den kan tilegne sig Ole Rømer, lad Ribe have Minder for Fasting og Bording, Odense for Kingo, og hvor mange saadanne Exempler kunde jeg ikke nævne. En Stad eller Egn ærer sig selv ved at ære sine Mindeværdige. Mindet kunde snart være en Mindestøtte med kunstneriske Prydelser, snart et Maleri eller Billedhuggerarbeide, som opstilledes paa et Sted, hvor der ofte finder Sammenkomster Sted. Men passende Indskrifter maatte alle saadanne Minder have for at enkelte Mellemtiders Sløvhed ikke skulde have til Følge, at ikkun Enkelte i senere Tider vidste Betydningen. Man skulde desuden ved Opdragelsen sørge for, at Ungdommen lærte at kjende og ære saadanne Minder. Naar man da tillige vogtede sig for Overilelser i at sætte Minder, som især letteligt skeer, naar man beslutter sig til Oprettelsen strax efter en Mands Død, vilde denne Vane til at mindes og ære Landets fortjente Mænd bidrage til at forstærke Fædrelandskjærligheden ved et Træk af ædel Selvfølelse, vække og forstærke Sandsen for det Gode og Store, opmuntre Ungdommen og udbrede Smagen. — Ja, nu skilles vi ad, lader os hver bidrage Vort til, at der lægges Haand paa Værket.

Digitized by Google

Digitized by Google

Mindeskrift

over

Professor William Christopher Zeise.

Digitized by Google

Digitized by Google

Mindeskrift over Professor William Christopher Zeise,

forelæst i det kongelige danske Videnskabernes Selskab 1848.

Henimod Slutningen af forrige Aar berøvedes Selskabet et af sine virksomme Medlemmer, vor berømte Chemiker William Christopher Zeise, Ridder af Dannebrog og Nordstjernen, Professor i Chemien ved Universitetet og den polytechniske Læreanstalt, af hvis Bestyrelse han tillige var Medlem.

Han var født den 15de October 1789 i Slagelse, hvor hans Fader, Frederik Zeise, var Apotheker. Hans Moder var Hanne Ellene Hammond, Datter af en Cancelliraad Hammond, som led af en meget stærk Hypochondri, der gik i Arv paa Mange af hans Stamme, og deriblandt paa vor Zeises Moder og paa ham selv. Han blev allerede i sit ellevte Aar sendt til et daværende Institut i Sorø, hvor han sattes i Huset hos den bekjendte satiriske Historieskriver Riegels. Dette Forhold afbrødes dog tidligt ved denne Mands Død, hvorpaa den unge Zeise, da han omtrent var 13 Aar gammel, kom hjem igjen og sattes i Slagelse lærde Skole, hvor han blev til sit 16de Aar. I sin modnere Alder yttrede han sig lidet tilfreds med den Undervisning, han her havde faaet, og den Fremgang, han derved havde gjort. I Aaret 1805 sattes

Digitized by Google

han som Lærling i Hofapotheket her i Kjøbenhavn; men efter faa Maaneder følte han sin Sundhed angreben og kom efter sit Ønske hjem for at gjenvinde den. Han havde imidlertid begyndt at læse nogle chemiske og andre naturvidenskabelige Bøger, forsøgte efter disse adskillige pharmaceutiske Arbeider og gjorde saadanne Fremskridt, at han kunde udføre den Omordning i hans Faders Apothek, som den da udkomne Pharmakopoe med dens ny Kunstsprog fordrede. Nu kom det til et afgjørende Vendepunkt i hans Liv, hvortil hans egen fremstræbende Aand og kraftige Villie førte ham. Han havde faaet Lyst til at komme til Kjøbenhavn, ikke for atter at indtræde i et Apothek, men for virksommere og friere at lægge sig efter Chemien. Han udvirkede sin Faders Samtykke hertil og fik let hans videre Samtykke til at studere under min Veiledning, hvortil han havde faaet Lyst, ved at læse Nogle af mine Afhandlinger, paa hvilke han blandt Andet fæstede en særdeles Opmærksomhed, fordi han vidste, at jeg, førend jeg blev Student, havde lært Pharmaci og Chemi hos min Fader, som var Apotheker, og var en Ungdomsven af hans. Jeg finder det ikke overflødigt at tilføie, at min Fader var født i Slagelse, hvor min Farfader var Præst, og at jeg ved det heraf flydende gamle Familiebekjendtskab, som nu fornyedes, har i min Kreds ikke blot faaet Efterretninger om vor Zeises Familieforhold, men, om jeg saa tør sige, en Overskuelse deraf. Jeg seer mig da derved og ved den siden fortsatte Forbindelse med ham i Stand til at give en fuldstændigere Fremstilling af hans Liv og Virken, end det let vilde være muligt for nogen Anden.

I Efteraaret 1806 kom han, da 17 Aar gammel, efter eget Ønske i Huset hos mig, for under min Veiledning at fortsætte sine Studier. Han havde indtil den Tid kun følt sig lidet tilfreds, hvor han havde været, hvilket syntes at være en forenet Virkning af en ham eiendommelig Sundhedsbeskaffenhed

Digitized by Google

og af hans Had til enhver Tvang. I sidste Henseende fandt han sig meget lykkelig hos mig. Jeg behandlede ham som en yngre Ven og ikke som en Underhavende og talte hver Dag med ham om Indholdet af de Forelæsninger, han hørte, og om alle Slags andre videnskabelige Gjenstande. Det blev ham nu snart indlysende, at han trængte til at indhente mange forsømte Skolestudier. Jeg gjorde ham ikke paa nogen udtrykkelig Maade opmærksom herpaa, gav ham da heller intet Raad desangaaende — dette vilde sandsynligviis have svækket hans Lyst — men, saasnart han yttrede Tanken om saadanne Studier, roste jeg hans Forsæt og saae nu med Fornøielse den udmærkede Flid, hvormed han i Løbet af 2½ Aar erhvervede sig saadanne Kundskaber, at han i October 1809, efter den behørige Examen, blev Student. Medens han benyttede de til disse Studier fornødne Lærere, vedblev han dog at være under mit Tilsyn. Jeg søgte især at virke paa ham ved videnskabelige og dannende Samtaler og fandt, at jeg lærte ham mest, ved at vogte mig for at lære paa ham, som man kalder det. Min Utilbøielighed til at skolemestre og hans til at lade sig skolemestre stemmede godt med hinanden; saaledes forberedede han sig da til at blive en selvstændig Videnskabsdyrker.

Det Aar, hvori han studerede til den philosophiske Examen, kunde ikke Andet end have en meget fordeelagtig Indflydelse paa hans fortsatte Dannelse, ikke blot ved de Videnskaber, hvori han nu indførtes eller førtes videre, men ogsaa ved den akademiske Omgang. Det første Aar ved Universitetet har denne Virkning paa de Studerende i Almindelighed; men for ham var der i mere end een Henseende større Anledning hertil. Han fandt under de Forelæsninger, som fortsatte de i Skolerne begyndte Studier, Meget at indhente, hvilket han ogsaa med sin kraftige Flid i et betydeligt Omfang virkeligt gjorde. Den akademiske Omgang mellem de unge Studerende, som altid har meget Oplivende og Dannende, havde i dette hans første

Digitized by Google

Aar i høi Grad denne Egenskab, i det at ualmindeligt mange fortrinlige unge Mænd kom til Universitetet. For at erindre derom, vil jeg nævne endeel af dem efter Bogstavorden, haabende, at man af denne Opregning ikke vil fordre Mere, end den tilsigter, og allermindst forlange, at ingen Udeladelsesfeil her skulde være begaaet. Jeg nævner da: Bredsdorff, Clausen, David, Heiberg, Rosenvinge, Lemming (Philologen som døde i Madrid), Lunding (der døde tidligt som Professor i Pharmacologien), Thriege (en udmærket Lærer i Historien ved Roeskilde Skole). Vel laae det ikke i vor Zeises Natur let at modtage Omgivelsens Indtryk: han var hverken meget meddeelsom eller let til at hengive sig til Andres Meddelelser; men hvor han mødte en Tanke, som tiltalte ham, indprægedes den dybt i hans fastholdende Sind. Senere erholdt han en Plads paa Walkendorffs Collegium og traf der sammen med Ingemann, Estrup, Bredsdorff og Lemming, og pleiede Omgang idetmindste med de tre første og med adskillige andre dygtige unge Mænd, som hyppigt mødtes paa dette Collegium.

I Begyndelsen af sin akademiske Bane havde Zeise den Hensigt at studere Medicinen; men han opgav snart denne og overlod sig ganske til Chemien. For ikke at savne enhver nogenlunde sikker Udsigt til en med denne Videnskab stemmende Levevei underkastede han sig 1815 den pharmaceutiske Examen, som hans Kundskaber og hans Dannelse satte ham istand til at bestaae med megen Ære. Efter senere at have underkastet sig Magisterconferentsen erhvervede han sig i October 1818 den philosophiske Doctor- og Magistergrad, hvilke dengang meddeeltes under Eet. Den Afhandling, han forsvarede for Graden, handlede om Æthernes Virkning paa Sukkeret, en Afhandling, hvori man allerede saae den selvtænkende Experimentator.

I Aaret 1818 tiltraadte han en Udenlandsreise og opholdt

Digitized by Google

sig omtrent ½ Aar i Göttingen, hvor han benyttede Strohmeiers Veiledning, og 1 Aar i Paris, hvor han især fandt sig tiltrukken af Thenards Foredrag. Han traf i Paris sammen med Berzelius, som han med Rette beundrede, og som fattede megen Velvillie for den unge danske Chemiker og bestandigt vedblev at bære Agtelse og Venskab for ham. Da Zeise ved Slutningen af 1819 kom hjem, vare hans Udsigter til at opnaae en Ansættelse ved Universitetet lidet gunstige, omendskjøndt det ingen særskilt Lærer havde i Chemien, og han var den eneste af vore unge Videnskabmænd, som udelukkende havde opoffret sig til Faget. Uagtet der endnu ikke ere forløbne mere end 30 Aar siden den Tid, forestille dog de Fleste sig neppe mere, hvorlidet der dengang ved vore Universitetsindretninger var sørget for Naturvidenskaben. For at see denne Deel af vor Videnskabeligheds Historie i den rette Sammenhæng maae vi gaae noget langt tilbage i Tiden. I den sidste Halvdeel af det 17de Aarhundrede stod vort Universitet saavel i Henseende til Naturvidenskab som til andre Videnskaber paa et høit Punkt; men efter dette saa ærefulde Tidsrum fulgte en lang Slappelse. Christian den Sjette gjorde ikke lidet for atter at hæve Universitetet; men Naturvidenskaben blev under denne Bestræbelse sat tilbage. For at give det theologiske Fakultet en Professor mere, som vist ikke var overflødigt, nedlagde man Professorembedet i Physiken, og der anordnedes, at denne Videnskab skulde foredrages enten af en Mediciner eller en Mathematiker. Kratzenstein foredrog Physiken som Medlem af det medicinske Fakultet og efterfulgtes af Aasheim, der hørte til samme Fakultet. I Chemien havde man ingen Professor; Mineralogi og Zoologi havde tilsammentagne ikkun een. I mine første akademiske Aar fik Universitetet vel en Professor i Chemien, men ikke ifølge dets Indretninger. Hofapotheker Becker tilbød sig at holde Forelæsninger over Chemien, hvorfor han vel fik Navn af Professor, men med det udtrykkelige

Digitized by Google

Forbehold, at han derved ingen Ret fik til at rykke op til Embedsløn eller andre Professorerne tilfaldende Fordele. Det var først i 1806, da Becker begjærte og fik sin Afsked, og da man ønskede, at Astronomen Bugge, hvem det efter Aasheims Død var overdraget at holde Forelæsninger over Physiken, skulde afløses, efterdi han, som aldrig havde gjort denne Videnskab til sin Hovedfag, nu viste sig altfor fremmed i de, dengang nye antiphlogistiske og galvaniske Opdagelser, at heri gjordes en Forandring, som dog ikke var fuldstændig. Vel erholdt Physiken nu sin egen Professor, hvortil jeg, som siden 1800 havde været Adjunkt for Pharmacien og tillige havde holdt Forelæsninger over Physik og Chemi, beskikkedes; men man beskikkede ved denne Leilighed ingen egen Professor i Chemien, men paalagde mig ogsaa at foredrage denne. En saadan Forening var vistnok dengang ikke saa utilraadelig som nu, da begge Fagene have faaet et maaskee fordoblet Omfang; men den kunde dog ikke være ønskelig. Jeg maa dog endnu nævne Embedslønnen for dette Dobbeltembede — thi den betegner Tidsforholdene — den var 400 Rdl. Hertil kom endnu, at Universitetet ingen Instrumentsamling havde. Jeg havde erholdt et Par Instrumentsamlinger til Laans, hvortil jeg selv maatte skaffe Huusleilighed. Nogle Aar senere gav Universitetet Huusleie til Instrumenterne; først i Aaret 1824 blev denne Mislighed tildeels hævet. Man vil af alt dette forstaae, at Zeise maatte have vanskeligt ved at finde Ansættelse. Jeg foreslog derfor Finantsbestyrelsen, som i den Tid ofte afhjalp Universitetets Trang, at tilstaae Zeise en aarlig Understøttelse til at holde chemiske Øvelser. De Hjælpemidler, man hertil kunde byde ham, vare ikkun ringe. I den physiske Instumentsamlings leiede Huusrum havde jeg maattet forvandle et Kjøkken til et meget tarveligt chemisk Laboratorium. Brugen af dette deelte jeg nu med ham, saaat vi endog nøiedes med een Opvarter ved vore samtlige Experimenter. Paa de større Laboratoriumsager var denne

Digitized by Google

Indretning fattig, derimod havde Instrumentsamlingen Vægte og Indretninger til at bestemme Vægtfylden, Luftpomper og chemiske Luftapparater, elektriske og galvaniske Apparater, hvoraf jeg ligeledes deelte Brugen med ham. Enhver, som kjender saadan Sammenknyttelse, vil indsee Besværligheden deraf for begge Parter; imidlertid enedes vi meget godt i de 5 Aar, dette varede. Zeise bragte ved sin Virksomhed snart vort lille Laboratorium i en taalelig Stand og benyttede tillige Laboratorium og Samling til at holde Forelæsninger. Det var i dette Laboratorium, han i Foraaret 1822 opdagede Xantogensyren, hvorom han indgav en Afhandling til vort Selskab, som optoges i dets Skrifter og belønnedes med dets Sølvmedaille. Kort efter udvirkedes det, at Chemien fik sin egen Professor ved Universitetet, hvortil Zeise udnævntes. Han vedblev utrætteligt at fortsætte sine chemiske Undersøgelser og at meddele vort Selskab sine Resultater, saavel førend han blev Medlem, som efter at han var optaget iblandt os, hvilket skete 1825. Aaret forud havde han opnaaet nogen Fordeel i Hensende til videnskabelige Hjælpemidler. Forholdene medførte, at vi baade nu og siden med Hensyn paa Midlerne til de experimentale Videnskaber maatte blive i Forbindelse med hinanden, skjøndt ikke indenfor saa snævre Grændser som før. Da jeg ifølge den indførte Orden ved Universitetet fik en Professorgaard, blev der i denne sørget for Plads til de physiske Instrumenter og Laboratoriet. Universitetet gjorde Udlægget for de herved nødvendige Forandringer, imod at der ingen Godtgjørelse gaves for den indrømmede Plads, førend baade Kapital og Renter vare erstattede ved sparet Huusleie. Zeise fik nu et eget Laboratorium, hvortil han vel ikke bekom al den Plads, der kunde ønskes, men dog havde den Fordeel at kunne indrette det efter egen Indsigt. Ved Oprettelsen af den polytechniske Læreanstalt, hvori han selv deeltog, fik han det atter betydeligt udvidet, skjøndt ikke saa meget, som det var ønskeligt.

Digitized by Google

Ifølge sin Stilling i Bestyrelsen havde han Valget imellem den Plads, der indrømmedes til Læreanstaltens andet Laboratorium, og det gamles Udvidelse; men han foretrak dette; jeg troer næsten, at en Forkjærlighed for det Sted, hvor han var saa vant til at virke, havde nogen Deel deri.

Denne Læreanstalt gav ham en meget udvidet Virksomhed. De chemiske Øvelser bleve nu nødvendige for langt Flere og benyttedes med langt større Flid og Alvor. Hans Fordringer paa Nøiagtighed, Orden og Flid i Arbeiderne vare strenge, men naturligviis nyttige for dem, der nøde hans Undervisning. Han søgte at vænne dem til Tænksomhed og selvstændigt Arbeide ved ikke at tillade dem saa hyppigt, som de vilde, at gjøre ham Spørgsmaal; dog formildede han med Rette i de seneste Aar meget Anvendelsen af denne Grundsætning, som let kan affkære mange vigtige Leiligheder til dannende Samtaler med Tilhørerne. I Aaret 1835 begyndte der for ham en lang Række af Sygdomsaar, som gjorde det nødvendigt for ham at lade sine Forretninger ved den polytechniske Læreanstalt udføre ved Andre, hvilket man paa flere Maader indrettede saaledes, at han tildeels slet ingen Udgifter havde deraf, tildeels meget ringe. I lang Tid frygtede han for, at han aldrig skulde blive istand til atter at paatage sig sine Forretninger; men i Aaret 1839 begyndte han at føle sig noget stærkere, saaat han vovede atter at overtage dem, dog med den Indskrænkning, at han imod en Afgift af 200 Rbd. fik endeel af dem, nemlig Forelæsningerne over de organiske Stoffers technische Chemi og Udarbeidelsen af de dermed sammenhængende Betænkninger overdragne til en Anden, vor Collega E. A. Scharling. Fra Læreanstaltens andre Afdelinger indrømmedes der en Plads til nogle herved nødvendiggjorte Laboratoriumsindretninger. Efter dette kunde vor Zeise friere overlade sig til de ham saa kjære chemiske Undersøgelser og nød

Digitized by Google

en sjeldnere afbrudt Sundhed. Kun i Aaret 1842 havde han et Anfald, som fandtes meget farligt.

Uagtet Zeises Arbeider, ligesom andre Chemikeres, adspredte sig over mangfoldige Gjenstande, alt som Videnskabens Gang og den Berøring, hvori visse Opgaver kom med hans Foretagender, medførte det, kan der dog opvises en vis Enhed i den største Deel af hans Undersøgelser. Han havde, om jeg saa maa sige, gjort Svovlet til Midpunkt deri, men ikke Svovlets Forhold i alle Retninger, men den Klasse af Sammensætninger, som det danner med mange Bestanddele tilsammen, og som tillige have den Egenskab med Lethed at lide en chemisk Adskillelse eller Omdannelse. Disse Sammensætninger ere de, som ere nærmest beslægtede med den organiske Naturs Bestanddele, eller endog virkelig ere fælles med dem. Deres Undersøgelse, hvis store Vigtighed let falder i Øinene, har i vor Tidsalder tillige frembudet Spørgsmaal, hvis Besvarelse maa være Hovedgjenstande for Chemiens Theori paa dens nærværende Standpunkt, og derfor i de sidste 30 Aar har sat de fleste Chemikere i Virksomhed. Det var allerede vanskeligt at opspore de Mængdeforhold, som finde Sted mellem de Grundstoffer, der indeholdes i disse Sammensætninger, hvorfor man da ivrigt stræbte at bringe den hidhørende Deel af Undersøgelseskunsten til den størst mulige Fuldkommenhed, og Zeise deeltog heldigt med i disse Bestræbelser; men dog har Videnskaben, naar disse Forhold ere fundne, langt vanskeligere Spørgsmaal at opstille. Af de samme Bestanddele og i samme Mængdeforhold dannes der Sammensætninger af den mest ulige Natur; med Sikkerhed kan man da sige, at deres Forskjel maa beroe paa noget Eiendommeligt i deres Grundstoffers Forbindelsesmaade. Man har, som den indtil videre rimeligste Formodning, antaget, at de chemiske Grunddele, som man ogsaa alder de chemiske Atomer, i saadanne Forbindelser ere sammenordnede paa forskjellige Maader, saaledes at de ikke samtligen

Digitized by Google

ere umiddelbart forenede til et Stof, men først indbyrdes have dannet visse Grupper, der kunne betragtes som egne Sammensætninger, og som saadanne udgjøre Bestanddele af et mere forviklet Hele. Saaledes dannes der af 2 Grunddele Kulstof, 8 Brint, 4 Qvælstof, 2 Ilt to Stoffer, af meget ulige Egenskaber: Urinstoffet og cyansurt Ammoniumilte. For ikke at udbrede mig over alle de Forestillingsmaader, man herom kunde danne sig, vil jeg blot nævne, at man i den ene af disse Forbindelser tænker sig 2 Grunddele Qvælstof, 8 Grunddele Brint og 1 Grunddeel Ilt paa en eiendommelig Maade sammenordnede til Ammoniumilte og 2 Grunddele Kulstof, 2 Qvælstof og 1 Ilt sammenordnede til Cyansyre, hvornæst man af disse tænker sig dannet et Salt. Det maa tilstaaes, at disse Forestillinger om Sammenordningen, dens saakaldte rationelle Formel, kun er grundet paa Gisninger, og at man ofte maa komme til at forandre disse, hvorimod Grundstoffernes Mængdeforhold er det nærmest ved Erfaringen Givne, som udtrykkes ved den saakaldte empiriske Formel; men dog vil den heromhandlede Sammenordning, selv hvor den siden befindes at indeholde nogen Vildfarelse, være et Middel til at sammenstille beslægtede Stoffer, endskjønt man endnu ikke kjender den sande indvortes chemiske Bygning af dem, og være en Veiledning til en fremskridende Indtrængen i deres chemiske Natur; thi Sandhed udspringer, som et bekjendt Udsagn af Bako lyder, lettere af Vildfarelsen end af Forvirringen. I denne Tidsalderens Bestræbelse til at finde Orden i hine forviklede Sammensætninger deeltog nu Zeise med megen Dygtighed. Man førte blandt Andet en lang Strid om Maaden, hvorpaa Ætherarternes Bestanddele ere sammenordnede. De Forbindelseslove, hvorom der her kunde være Spørgsmaal, frembøde sig ogsaa til Afgjørelse ved den Række af Svovelforbindelser, som han undersøgte. Han virkede paa den chemiske Videnskabsverden, som den oftere virkede paa ham, og bidrog ikke lidet til at bringe

Digitized by Google

Lys i Sagen. Som den Foreſtillingsmaade, hvorved han endelig blev ſtaaende, og ſom giver et med de beſlægtede Videnſtabsdele velſtemmende Overblik, er følgende:

Xantogenſyren kan foreſtilles ſom en Forening af 2 Grunddele Svovelkulſtof og 1 Grunddeel Æther.

Merkaptanet ſom ſvovelbrintet Svovelæthyl, Æthylet antaget at beſtaae af 4 Grunddele Kulſtof og 10 Grunddele Brint.

Thialolien kan betragtes ſom Æthyl Tveſvovle.

De ſæregne Navne, han gav disſe Stoffer, findes nu, efter at man, om og hypothetiſk, kan benævne dem efter deres Sammenſætning, mindre nødvendige.

Af andre, tildeels ikke mindre vigtige Stoffer, ſom han fandt i disſe Underſøgelſer, vil jeg endnu nævne;

Urenſvovle, Ammoniumſvovle, tveſvovelbrintet Svovelcyan, Dyvelsdrækolien, ſom ogſaa er en Svovelforbindelſe.

Nogle Platinforbindelſer kom ogſaa paa en eiendommelig Maade ind i disſe Underſøgelſer. Han fandt nemlig Anledning til at anſtille en Underſøgelſe over Viinaandens Virkning paa Chlorplatinet og fandt derved et Stof, hvori Elaylet (4 Grunddele Kulſtof, 8 Grunddele Brint) var forenet med Chlorplatin.

Heraf tog han Anledning til andre Underſøgelſer, ſom førte ham til Opdagelſen af en Forening mellem Acetonet og Chlorplatinet og flere deraf flydende Opdagelſer.

Over Phosphorets Forening med Aceton-Æther og Viinaand anſtillede han mange Underſøgelſer, der ſtode i Forbindelſe med de allerede nævnte, og ſom gave vigtige, endſkjønt ikkun foreløbige Reſultater, hvilke det ikke blev givet ham at fuldende.

Uden for denne ſtørre og mere ſammenhængende Underſøgelſeskreds gav han os en lærerig Afhandling over de Stoffer,

Digitized by Google

som udvikles under Tobakens Destillation, hvoriblandt han opdagede, at der findes Smørsyre.

Ligeledes fremstillede han os Carotinen, et Stof, som findes i Guleroden.

Jeg maa her endnu forbigaae meget Andet, da jeg bør indskrænke mig til et almindeligt Overblik.

Hans Undersøgelser udmærke sig i høi Grad ved den samvittighedsfuldeste Nøiagtighed og have derfor vundet eenstemmig Tillid i den videnskabelige Verden. De optage i alle Lærebøger, hvori derhenhørende Gjenstande afhandles, en hæderlig Plads. Den ham herfor tilkommende Berømmelse er derfor ikke udebleven.

Maaskee fortjener det endnu at anmærkes, at hans Undersøgelser over Svovel- og Phosphorforbindelser medførte en høist modbydelig Lugt og fyldte hans Arbeidsrum med Dunster, som neppe vare uskadelige; men dette afskrækkede ham ikke fra at fortsætte sine Arbeider Dag for Dag i mange paa hverandre følgende Aar.

Hans Forelæsninger fandt ikke almindelig Yndest. Det var ikke ved Stemmens Styrke og Bøielighed eller ved Foredragets klare Anskuelighed, han skulde vinde Bifald; men desto større Ros fortjente han ved Behandlingens Grundighed og Orden og ved den Tydelighed, Foredraget herved erholdt for den tilstrækkeligt Opmærksomme. Den, som ret stræbte at lære Chemien, fandt sig derfor meget forfremmet ved vor Zeises Forelæsninger. Blandt Andet havde han udarbeidet Forelæsningshefter over de organiske Stoffers chemiske Analyse, i hvilke han havde behandlet denne ved sit Indholds Mangfoldighed og ved sin uophørlige Fremskriden saa vanskelige Deel af Videnskaben paa en Maade, som ikke blot fortjente de Studerendes Paaskjønnelse, men omtales med Berømmelse af Mænd, som ellers kunde øse af de bedste Kilder.

Digitized by Google

Hans Lærebøger bære ikke mindre Grundighedens Præg. Det første Bind af hans Chemi, som udkom 1829, og som desværre ikke fortsattes, fortjener allerede denne Ros, og endnu mere maa den ydes hans Lærebog i de organiske Stoffers Chemi, et Værk, som først udkom efter hans Død. Det vil ikke tillokke sædvanlige Læsere; men den, som forsøger at arbeide efter samme, vil finde, at han her har en særdeles erfaren Veileder, der ikke forsømmer at sige Noget af det, som hører til Arbeidernes heldige Udfald. Ved denne eiendommelige Brugbarhed udmærker dette sig fremfor et stort Antal af berømte udenlandske Værker.

Vor Zeises Fortjenester hædredes af Kongen, Frederik den Sjette, i Aaret 1836 med Ridderordenen af Dannebrogen, og af Sverrigs Konge Karl Johan med Nordstjerneordenen, som tildeeltes ham, da han i Stockholm 1842 deeltog i den skandinaviske Naturforskerforsamling.

Han bortkaldtes fra sit virksomme Liv den 12te November 1847 og efterlod sig en Enke, Maren Martine Bjering født Broch, tilligemed en Søn og en Datter, som dybt føle deres Tab.

Digitized by Google

Digitized by Google

Kong Christian den Ottende,

som den ved høi Dannelse udmærkede Mand.

Digitized by Google

Digitized by Google

Kong Christian den Ottende, som den ved høi Dannelse udmærkede Mand.

(Et Mindeskrift, forelæst i det kongelige danske Videnskabernes Selskab 1848).

Vort Selskab har stedse gjort sig det til Pligt at hædre en bortdød Præses med en Mindetale. Det har nu denne Pligt at opfylde med Hensyn paa en hedengangen Styrer, der tillige var vor Konge. Den forevigede Fyrste modtog endnu som Prinds med høi Velvillie Selskabets Indbydelse til at være dets Præses, og ved sin Thronbestigelse viste han os den af hans Kjærlighed til Videnskaberne udspringende Bevaagenhed at beholde sin Stilling til Selskabet, saa at vi undertiden havde den for et Videnskabsselskab sjeldne Ære, at see Landets Konge føre Forsædet ved vore Forhandlinger.

Det ærefulde Embede, som Selskabet i en lang Række af Aar saa velvilligt har betroet mig, giver mig ved denne Leilighed et Hverv, hvis Vanskelighed jeg tilfulde føler; men jeg troer at burde stole paa den Overbærelse, et Arbeide bør finde, som Opfyldelsen af en Pligt paalægger os. Dersom nærværende Mindeskrift skulde omfatte den forevigede Konges hele Virksomhed, vilde Sagens mangfoldige Vanskeligheder uden Tvivl bestemt mig til at bede Selskabet overdrage dette Hverv

Digitized by Google

til en Anden dertil mere skikket; men Sagens egen Natur synes at opstille os et mere begrændset Maal. Det var ikke i hans Egenskab som Fyrste, at vi valgte ham til vor Præses; men fordi vi hos ham fandt den ophøiede Stilling forenet med afgjort Sands for Videnskaberne, en ualmindelig Kundskabsfylde og en omfattende Dannelse. Det er da med Hensyn paa disse Egenskaber, jeg har at fremstille hans Minde. Det er vel sandt, at vi under en saadan Fremstilling ikke kunne glemme, at den ved sin høie Dannelse udmærkede Mand ogsaa var af Kongeæt og omsider selv Konge — Skildringen vilde i flere Henseender blive mangelfuld og eensidig, dersom vi vilde overse dette — men vi have her ikke den Pligt at trænge ind i alle de forviklede Statsforhold, udvortes og indvortes, hvori hans høie Stilling satte ham: vi ville blot af disse Forhold hente Træk til at belyse hans udmærkede Personlighed.

Førend jeg nu gaaer over til min Fremstilling, føler jeg mig opfordret til at møde en hyppigt gjentaget Indvending imod alle de Mindeskrifter, der ere bestemte til at hædre en Afdød, og som her, hvor det gjælder et Mindeskrift om Landets Konge, kommer igjen med mangfoldigt forøget Styrke. Man indvender nemlig, at Forfatteren her ved Æmnet er nødt til kun at vise den skjønne Side af den Hædrede og saaledes maa give et falsk Billede, istedetfor en sand historisk Udfoldning. Det være mig tilladt herimod at bemærke, at det Billede, en Tidsalder overgiver Eftertiden af sine udmærkede Mænd, dannes af mangfoldige, tit ikkun lidet overeensstemmende Beretninger og Domme. Hvor vanskeligt er det ikke for den samtidige Forfatter at gjennemskue en Mands hele Væsen og Virken med fuldendt skeerskidig Upartiskhed! Hvor let skeer det ikke, at Tanken dvæler ved det Ufuldendte og Mislykkede i Mandens Færd, saa at de uvenlige Følelser faae en overveiende Indflydelse paa Opfatningen! Mig synes, at dette ganske i Særdeleshed finder Anvendelse, naar det gjælder om en Konge, fordi

Digitized by Google

man ikke indskrænker sig til at forkaste alt det, der er sagt om ham af Smiger, men endog det, som kan mistænkes derfor. Lad da Mindetalen indtage sit lovlige Sted blandt de historiske Billeder, vi overgive til Efterverdenen; dog kun under den Betingelse, at den holder sig til Sandhed, skjøndt med den vedgaaede Hensigt at fremstille sit Billede i det Lys, hvori alle velvillige Følelser ville have den Afdøde betragtet. Jeg har nogen Tillid til den Overbevisning, jeg her udtaler; thi jeg var fra Ungdommen indtaget mod saadanne Mindetaler, hvorover jeg havde hørt saamange ugunstige Domme, og hvorpaa jeg selv havde seet afskrækkende Prøver nok; men da jeg senere blev fortrolig med Arbeider, hvori det ikke var den usle Smiger, der førte Ordet, men Sandheden i Kjærlighedens Tjeneste, saae jeg klart, at det er muligt, i saadanne Værker at give lærerige Billeder, der have ligesaamegen Værdi for Historien, som lykkelige Afbildninger have for Mindet om Menneskers Udvortes, hvori vi føle Troskaben, endskjøndt ikke hver Vorte, hver Rynke, hver Plet er gjengivet. Det er denne Troskab, jeg her vil søge at bevare, og efter hvilken jeg stedse har stræbt i tidligere Arbeider af lignende Art. Hvilkesomhelst andre Mangler man deri kan finde, haaber jeg, at det ikke skal være Mangel paa Sandhedskjærlighed.

Vi vende naturligvis først vort Blik paa de faa og ufuldkomne Efterretninger, vi have om den Hedengangnes Opdragelse, en Gjenstand, som desto mere fortjener vor Opmærksomhed, jo mere udmærket den Mand var, som udgik derfra. Det er lærerigt at see, hvorledes Barnets og Ynglingens Naturanlæg i forskjellig Grad tiltrak og frastødte de tilbudne Dannelsesmidler. Hans fyrstelige Forældre søgte at forskaffe ham den fortrinligste Underviisning og hørte derover Raad af de Mænd, som hver i sin Kreds syntes dem deres Tillid værdigst. Den lærde Ove Høegh Guldberg anbefalede dem Niels Iversen Schow, der senere døde som Professor i græsk

Digitized by Google

Sprog og Archæologi. Denne Mand havde tilbragt henved 14 Aar, fra 1778 til 1792, udenlands, blandt Andet en lang Tid i Italien, og havde erhvervet sig et Navn i den lærde Verden, fornemmelig ved et Arbeide over Hesychius. Han havde fundet en saadan Tillid blandt Fremmede, at en Fyrst Czartorisski havde betroet ham sine Børns Opdragelse. Under hans philologiske Studier synes han ikke at have forsømt de historiske og philosophiske, hvilket man maa slutte af adskillige Afhandlinger, som han nogle Aar senere bekjendtgjorde, blandt hvilke een, som han i Aaret 1800 læste her i Videnskabernes Selskab, over det Spørgsmaal: hvorledes kan Barbari eller Raahed og Uorden i Samfundet bestaae med Cultur? Om man end ikke kan indrømme denne Afhandling nogen høi videnskabelig Fortjeneste, viser den dog en Forfatter, som havde et Overblik over Menneskeslægtens Historie, var bekjendt med de bedste Skribenter, levende erkjendte Nødvendigheden af den moralske Grundvold i Menneskesamfundets Udvikling og havde en udmærket Frisindethed. Han yttrer sig tillige over de store Vanskeligheder, som Hoflivet lægger i Veien for en ung Fyrstes Opdragelse, paa en Maade, der gjør en Mand i hans Stilling største Ære. Valget skulde efter alt dette synes meget lykkeligt; men dog fandtes der Mange, der ikke tiltroede ham de Egenskaber, som fordres af en Lærer og Opdrager, og da han, efterat have fratraadt sit Opdragerembede, kom i offentlig Virksomhed ved Universitetet, vendte den almindelige Dom sig aldeles imod ham. Imidlertid tør man dog antage, at den unge Prinds ved Schows Underviisning er bleven fortrolig med mange nyttige Sandheder og gode Grundsætninger, og at han med en ædel ungdommelig Naturs Aabenhed for det Skjønne og Gode har tilegnet sig dem og derimod ligesom frastødt Andet, som bødes ham med mindre skjønsomt Valg. Saameget synes vist, at Prindsen i en modnere Alder maa have fundet, at Schows Underviisning ikke havde været

Digitized by Google

ham ufrugtbar, da han vedblev at bære Bevaagenhed for denne Mand og troligt vedligeholdt den, selv da den offentlige Mening havde taget den modsatte Retning. Men om vi end med nogen Grund tør antage, at Schows Virksomhed for Prindsens Opdragelse ikke har været uden Frugt, blev dog et andet, langt mindre glimrende Valg paa det kjendeligste mere frugtbringende. Den aandrige Naturforsker, Peter Abildgaard, i sin Tid en af vort Selskabs Prydelser og Støtter, anbefalede til at være Prindsens Lærer i Naturhistorien en ung Mand af sit Frændskab, Hans Severin Holten. Jeg nærer den Formodning, at Abildgaards Fortjeneste ved dette Raad er større, end man ved første Øiekast troer. Denne Mand, hvis faderlige Raad og Belæringer jeg i min Ynglingsalder havde den Lykke at nyde, forenede med sine udmærkede Evner, sine mangehaande Kundskaber og rige Erfaringsskat en hæderlig Lyst til at meddele deraf og en sjelden Gave til at veilede ved gode Raad. Han nød ogsaa i de høieste Kredse en stor Tillid og glædede sig hjerteligt, naar han derved havde udrettet noget Godt. Det er mig derfor ikke lidet sandsynligt, at han har givet sin unge Frænde mangt velgjørende Raad, om hvorledes han skulde indrette den Undervisning, han gav Prindsen. Det er saaledes, at ædlere Aander umærkeligt virke og med Haab kunne forudsee Frugter deraf igjennem mangfoldige Mellemled. Peter Abildgaard bidrog ved sit Raad til, at en ung Fyrste, som Forsynet omsider kaldte til en Throne, fandt en dannende Undervisning i en Retning, som tiltalte ham, og hvorved han blev istand til at gjøre Fædrelandet Ære og Nytte. Saaledes havde da Abildgaard, som overalt ikke nøiedes med selv at erhverve sig Ære ved sin Videnskab, men virksomt brugte sin Indflydelse til at fremme Videnskabens Blomstring hos os, ogsaa ved hiint Raad udstrøet Sæd for en lang Fremtid. Et fortrinligt Mindeskrift, som skyldes et andet Medlem af dette Samfund, beretter, hvorledes Holten, uagtet Undervisningstimerne i

Digitized by Google

Begyndelsen kun vare faa, vidste at vække sin fyrstelige Lærlings Videbegjærlighed ved at anlægge for ham et lidet Museum og ved selv at føre ham ud i det Fri for at opsøge Naturgjenstande. Herved erholdt han en nyttig Øvelse i at see med egne Øine, og ved Ordningen og Opstillingen af alt dette vandt hans Natursands baade i Liv og i Skarphed. Et herligt Maleri af Juul, som forestiller Prindsens Forældre med deres Børn, minder yndigt herom, idet Prindsen er malet med en Sommerfugl, som han kommer og viser sine Forældre. Ved Thomas Bugge blev han gjort bekjendt med den experimentale Naturlære. Bugges livlige og klare Foredrag kunde ikke andet end være ham tiltrækkende og frugtbart, og at han virkelig havde høstet Gavn deraf, derom kan jeg selv være Vidne; jeg mindes endnu levende, med hvilken Tænksomhed den unge Prinds opfattede de nye Forsøg, jeg i Aaret 1805 kunde vise ham, da han ledsaget af Holten besøgte den lille physiske Instrumentsamling, som dengang stod til min Raadighed.

Blandt Prindsens Lærere bør ogsaa nævnes vor udmærkede Mathematiker Carl Ferdinand Degen, som egentlig var ansat til Lærer for Prinds Ferdinand, men tillige af Bugge anbefaledes til at veilede Prinds Christian i Mathematiken. Degens mathematiske Indsigter, hans udbredte Kundskaber i de gamle og nyere Sprog, hans øvrige Lærdom i mange andre Fag mindes endnu iblandt os; men det er paa den anden Side bekjendt, at han var langt mindre skikket til at føre de Unge ind i Videnskaben end til at være Raadgiver og Veileder for dem, som allerede havde overvundet de første Vanskeligheder. Det synes heller ikke, at det var lykket for ham at føre Prinds Christian ind i denne Videnskab, til hvilken han dog syntes at have Anlæg, som man kan slutte af den udmærkede Lethed, hvormed han satte sig ind i det mest forviklede Regnskabsvæsen, og den Klarhed, hvormed han

Digitized by Google

opfattede Maskinindretninger. Jeg haaber, at Ingen vil tyde dette som en Nedsættelse af vor høit skattede afdøde Selskabsfælle, men som et tjenligt Exempel paa, at man, ved at vælge Lærere for Børn og Ynglinger af de høieste Stænder, ikke saa meget skal see paa et berømt Navn, men meget mere skal stræbe at vælge de dueligste og for Øiemedet bedst skikkede blandt de Lærere, som ere bekjendte for at virke gavnligt paa Ungdommen.

Efter alt dette kunde man let fristes til den Tanke, at den unge Prinds paa en vis Maade var bleven opdraget til Naturforsker; men dette vilde ikke stemme med Sandheden. Han blev ført til at kjende Naturen saaledes, som man med Hensyn paa den almindelige Dannelse maatte ønske, at det omtrent sker for ethvert Menneske. Hovedsagen i Fremgangsmaaden var nemlig, at han øvedes i at see og sammenfatte Gjenstandene. Dette modner ikke blot Anskuelsesevnen, men ogsaa i forskjellige Retninger Dømmekraften, som vænnes til at forsmaae det Kunstlede og Overforfinede, der saa hyppigt indblander sig i den Lærdom, der ellers tilbydes os. Selv da han senere erhvervede sig saa omfattende Kundskaber i adskillige Dele af Naturvidenskaben, at Naturforskerne gjerne indrømmede ham en Plads imellem dem, var han mere en høitdannet kundskabsrig Kjender end en egentlig Naturforsker.

Men værdigt vor Opmærksomhed er det, at Naturvidenskaben kom til at udgjøre en af Hovedbestanddelene i hans Opdragelse, hvilket dengang ikkun anbefaledes af enkelte Fremskridtsmænd og først nu, et halvt Aarhundrede senere, nærmer sig til almindelig Anvendelse.

Blandt de Ting, der havde Indflydelse paa hans Dannelse, bør jeg ikke glemme, at Christian Colbjørnsen holdt Foredrag for ham over Lovgivningsgrundsætningerne. Hvad hans øvrige Opdragelse angaaer, maae vi vel beklage, at vi derom savne mangen ønskelig Oplysning; men vi kunne dog med Sikkerhed slutte os til en Deel deraf. Han lærte i det

Digitized by Google

mindste de ham vigtigste levende Sprog, saaledes at han med Lethed kunde udtrykke sig deri. Dette førte hans Stilling med sig. Det er ikke blot af sine Sprogmestere, at en ung Fyrste lærer fremmede Sprog: han maa ofte tale med Fremmede, og finder derved en betydningsfuld Leilighed til Øvelse og en bestandig gjenkommende Drivefjeder til at bestitte sig paa at tale disse Sprog vel. Den udmærkede Lethed i at tale og i at opfatte, som vor Prinds Christian havde, maatte medføre den Virkning, at han havde usædvanlig Nytte af disse sine Forhold.

Blandt dem, som have havt Indvirkning paa Prindsens Opdragelse, fortjener uden Tvivl hans Moder at nævnes med Berømmelse; jeg har idetmindste ofte hørt fortælle, at hun viste en ualmindelig Iver for samme.

Det er vel værd et Øieblik at dvæle ved Virkemaaden af den hele her skildrede Opdragelse. Det er en naturlig Følge af en ung Fyrstes Stilling, at man ikke lader ham modtage Kundskaberne under saa strenge Former, som dem, man anvender ved andre Børns Underviisning. Han trænger ikke til at bruge dem paa samme Maade som Andre, og Dannelsen for hans eiendommmelige Standsforhold fordrer desuden endeel af hans Tid. Det hører ikke til hans Kald at afgjøre vanskelige Religionsspørgsmaal — det er endog farligt for Religion og Stat, om han forsøger derpaa. — Det er ikke heller hans Kald at opdage nye Sandheder i Videnskaberne — det kan endog føre til en skadelig Forsømmelse af hans sande Kald, om han fordyber sig i saadanne Ting. — Det er heller ikke hans Kald at være Kunstner eller Digter — en misledende Forfængelighed kunde da let faae Indflydelse paa hans Regjering — ikke engang Krigskunsten bør i hans Opdragelse have en afgjørende Overvægt — har Naturen bestemt ham til en kongelig Krigers, for Staten dit mere farefulde end gavnlige Bane, vil han let selv uddanne sig dertil; nei, hans Opdragelse

Digitized by Google

skal give ham en ved en velordnet Kundskabsmasse udviklet og understøttet høi Dannelse, der sætter ham istand til at fatte og bedømme Brugbarheden af sine Mænd og deres Raad; han vil da i de mangfoldige Sager, han skal lede og styre, finde Virksomhed nok for sin Aand: lykkeligt for ham og Staten, naar han ikke indlader sig saaledes paa det Enkelte, at han derved drages bort fra at holde sig Sammenhængen i de store Forhold klart for Øie.

Enhver, som levende forestiller sig, hvor usigelig vigtig Opdragelsen af en Fyrste er, naar han engang skal styre Folk og Rige, kan ikke tilbageholde det Ønske, at den anlægges med den største Skjønsomhed. Til Bestyrer af en saadan Opdragelse, synes det, at man burde vælge en Verdensmand af sund Erfaring og sund, skjønsom, men uforkunstlet Menneskekundskab, hvortil endnu maatte komme, som ufravigelig Betingelse, prøvet Retsindighed og Fasthed. Denne Mand skulde vælge de særegne Lærere, saavel i det, der hører til den legemlige som til den aandelige Uddannelse, og føre en velberegnet Overopsigt over deres Virksomhed. Til Lærere skulde Ingen vælges, uden at man var sikker paa hans Dueligbed, ikke blot med Hensyn paa Kundskaber, men ogsaa paa hans Øvelse baade i at lære og at lede de Unge. Blandt dem, der ere kjendte som dygtige og agtede Lærere for andre Drenge, vil man ved skjønsomt Valg let finde dem, der i Sandhed ere tjenlige for en Prinds, og forstaae at gjøre de Forandringer i deres Fremgangsmaader, som den hele Undervisningsplan fordrer. Den unge Fyrste maatte allerede tidligt bringes paa en passende Maade i Bekjendtskab og Tankeverel med udmærkede Mænd. Blandt andre Midler hertil synes det at være meget nyttigt, at Opdragelsens Styrer, som ordentligvis maatte holde Taffel med den unge Fyrste, jevnligt dertil indbød deels dennes Lærere, deels andre saadanne Mænd, hvis indbyrdes Samtaler kunde være lærerige for en ung Tilhører, og hvori han paa en klog Maade kunde

Digitized by Google

ledes til at tage en beſteden og dog frimodig Deel. Ofte kunde Valget ogſaa ſkee i den blotte Henſigt at lade den unge Fyrſte ſee og høre Mænd af ſtor Berømmelſe. Efterhaanden kunde det vise ſig nyttigt at lade den unge Fyrſte ſelv deeltage i Valget af Gjeſterne. Afverlingerne i Selſkabet vilde føre de meſt forſkjellige Gjenſtande paa Bane. Overalt maatte den unge Fyrſtes Dannelſe ſaameget ſom muligt ſkee ved det levende Ord, ved hvilket han i Fremtiden ſaa hyppigt ſkal virke og modtage Indvirkninger. Selv i den ſædvanlige Opdragelſe vilde det viſtnok være ønſkeligt, at det levende Ord og en virkſom Tankeverel vare hyppigere, end det under de ſædvanlige Betingelſer er muligt; men hvor Midlerne ikke ere indſkrænkede ved de ſædvanlige Henſyn, bør de ikke forſømmes.

Dog jeg maa ikke lade mig videre henrive fra vor nærværende Gjenſtand. Om end vor Prinds Chriſtians Opdragelſe ikke udførtes efter en ſaa fuldkommen Plan, ſom et fortſat Overlæg maaſkee kunde udtænke, var den dog hverken anlagt uden Omhu eller forfeilet i ſin Virkning. Prinds Chriſtian viſte ſig ſtrax i ſin førſte Ynglingsalder ikke blot med al den Anſtand og Selſkabstone, men med al den Dannelſe, ſom en ualmindelig heldig Opdragelſe kunde frembringe. Denne fortſatte han ikke blot ved Læsning, men ved Benyttelſen af de ſelſkabelige Livsforhold. Det var naturligt, at hans videbegjærlige, fremadſtræbende, allerede heldigt forberedte Aand maatte føle ſig tiltrukken af udmærkede Mænd, og at disſe atter maatte tiltrækkes af ham, endog uden Hensyn paa hans ophøiede Stilling, hvorimod han maatte udøve en hemmelig fraſtødende Virkning paa Menneſker, hos hvem Raahed og Lavhed vare herſkende, og ſelv atter føle ſig bortdraget fra dem, endog naar deres Mangel paa Dannelſe dækkedes af nogen udenfra ſtjænket Glands. Man gjetter let, hvorledes han nu høſtede Nytte af alle de høiere Selſkabskredſe, ſom ſaa frit ſtode ham

Digitized by Google

aabne, og hvori han snart underholdt sig med Landets fortrinlige Mænd, snart med udmærkede Fremmede.

Imidlertid vedblev han fortsat at dyrke Naturvidenskaben. En nogenlunde sjelden Veirbegivenhed gav ham Anledning til første Gang offentligt at vise sig som Dyrker af Videnskaben. I Aaret 1804 faldt her en saakaldet Svovelregn. Alle Kjøbenhavns Gader bare om Morgenen d. 25de Mai Spor af det faldne gule Støv. Prindsen havde Leilighed til, da han om Morgenen Kl. 7 rykkede ud med Tropperne, at tage et Overblik over endeel af den Strækning, hvorpaa Regnen var falden. Naturforskerne vidste vel, at dette Støv er langt fra at være Svovel; men at det er det fine Befrugtningsstøv, som Vinden har opløftet og medført fra Naaletræskovene, og som Regnen atter har ført ned; men Begivenheden er sjelden nok til hver Gang at opfordre til ny Undersøgelse. Prindsen foretog selv Forsøg og Jagttagelser over dette Støv og indsamlede Efterretninger om Naturbegivenhedens Gang. Sine Undersøgelser herover meddeelte han i et Brev til den berømte Blumenbach, som gav et Udtog deraf i Voigts Magazin für den neueſten Zuſtand der Naturkunde und ihrer Hülfswiſſenſchaften 9de Bind, S. 103 og 104. Vigtig er den Efterretning, at denne Regn af Befrugtningsstøv har strakt sig over en Længde af mere end 8 Mile, hvilket man ikke let ventede af en saaledes beskaffen Virkning.

Det er naturligt, at Prindsen, greben af Tidsalderens Dannelse, ogsaa med denne maatte dele den mere levende Følelse for Menneskerettigheder, for Frihed, for Slægtens fortsatte Fremskridt til høiere Udvikling. Han forefandt allerede denne Følelse hos adskillige Mænd i de høie Kredse, som stode ham nærmest. Jeg vilde nævne Andreas Peter Bernstorff, dersom han ikke allerede var bleven bortrykket fra det sørgende Danmark, medens Prindsen endnu var meget ung (11 Aar); men den Aand, hvoraf Stavnsbaandets Løsning, Negerhandelens

Digitized by Google

Ophævelse, Handelens Befrielse fra mangfoldige Baand fremgik, var ikke udelukkende for Bernstorff; hos Schimmelmann, Rewentlauerne, Colbjørnsen levede den frembeles, ikke mindre i Hertugen af Auguſtenborg, hvis Datter ſiden blev Thronens høie Prydelſe, ja Kronprinds Frederik, ſom med Ungdomsvarme medvirkede til ſamme ſkjønne Diemed, deelte disſe Følelſer. Der herſkede i den ſidſte Deel af forrige Aarhundrede en ſtor Iver hos de høiere Stænder for at hæve de lavere til ſtørre Frihed, Dannelſe og Velſtand. Hermed er det langt fra mig at ville ſige, at Prindſens friſindede Tænkemaade fornemmelig var bleven vakt i disſe høiere Kredſe: vore Skribenter udbredte den: det Bedſte, hvad han læſte i fremmede Sprog, indgjød ham den. Man maa endog tilſtaae, at Iveren for at udbrede Frihed og Oplysning begyndte at kølnes i de høiere Kredſe, ſelv hos de Mænd, hos hvem den førhen havde været meſt levende; hos disſe, tør jeg med Sikkerhed ſige, vare Menneſkekjærligheden og Frihedsaanden i ſig ſelv ikke blevne ringere; men en vis mismodig Frygt havde faaet Indgang hos dem ved de farlige Følger, de havde ſeet af Frihedens Misbrug. Hertil kom den Utaknemmelighed, hvormed de Skribenter, ſom fandt Fremgangen i Forbedringerne for langſom, eller ſom udpegede Feil i Regjeringens Foretagender, ſtræbte, og ſtræbte ikke uden Virkning, at give Folket ringe Tanker om de Mænd, hvem de førſte Skridt paa Forbedringens Vei ſkyldtes; ja, disſe Skribenter ſyntes ofte i deres Dadel ret at vogte ſig for at lade noget Lys falde paa hine Mænds ſtore Fortjeneſter. Viſtnok er det Dydens høie Fordring, at Menneſket ikke ved ſaadan Modgang ſkal lade ſig afſtrække; men ei at tale om, at det er vanſkeligt ganſke at overvinde den Forſtemning, ſom ſlige Indvirkninger fremkalde, betænker man maaſkee ikke nok, at de Regjeringsmænd, ſom ville befordre Fremſkridt, have mange andre, for det Beſtaaende indtagne Mænds Modſtand at overvinde og nu lammes i deres Virk-

Digitized by Google

somhed, naar disse Modstandere tabe den Ærbødighed, som forhen indgav dem en vis Sky, og tvertimod nu triumferende, om ei med Rette saa dog med et vist Skin, kunne paastaae, at de havde havt den klogere Mening, som kun var bleven fortrængt ved de Andres Overmagt. Et saadant Viisdomsskin giver mange hemmelige Tilhængere af det Gamle en dem forhen fremmed Dristighed til at forstærke Modstandspartiet. Hertil kom endnu i hiint Tidsrum adskillige, fra ganske andre Sider tilbagetrængende Indvirkninger. Medens en aandrig Modstand havde reist sig mod det attende Aarhundredes altfor ubelukkende Indrømmelse af Forstandens Herredømme, og medens Følelsen for Religion og Poesi havde fundet varme Talsmænd, især i Tydskland, fandt man sig ofte opfordret til at vende tilbage til Sandheder, som en falsk Forbedringslyst havde tilbagetrængt, endog haanet. Men denne Tilbagegang standsede ikke ved de rette Grændser. Ligesom en Bevægelse i den ubesjælede Natur ikke ophører med den bevægende Krafts Indvirkning, men fortsætter sig, netop fordi det Villieløse ikke kan forandre sin Tilstand, saaledes skeer det ogsaa, kun med den af Tingenes Natur følgende Forskjel, i Menneskeslægtens Udvikling. Naar de selvstændigere Aander have sat en Bevægelse i Gang, faaer denne snart en Skare af Eftersnakkere revet med sig, som blive ved i den begyndte Retning uden at standse ved nogen Fornuftgrændse, men ofte skuffe sig selv og Andre med den Indbildning, at de gaae frem ved Hjælp af egen iboende Kraft, endskjøndt de ikkun følge den vidtomfattende Naturlov: at det Villieløse fortsætter den det givne Retning og ikke hemmer sin Fart ved egen Kraft. Saaledes gik det ogsaa her; Mange løb med den opnaaede Fart lige ind i Middelalderen og forelskede sig i dens Adelsvæsen og Katholskhed.

Denne Tænkemaade vandt en stadelig Indgang i en stor Deel af de dannede Kredse, men især i mange af de høiere, hvor den traf mange Mænd, hvis Aand ved Begivenhedernes

Digitized by Google

Gang havde taget en Vending, der gjorde dem modtagsomme for en saadan ny Retning. Ikke ringe Indflydelse havde ogsaa, skjønt paa en ganske anden Maade, Beundringen for Napoleons mægtigt og veldædigt ordnende, ved Tidernes Forvirring nødvendiggjorte Selvherskervæsen.

Prinds Christian lod i sin ungdommelige Kraft ikke disse hemmende Omstændigheder bestemme hans Retning; han havde en overveiende Tilbøielighed for Friheden og Oplysningens Udbredelse. Dette viste han ved flere Leiligheder, blandt Andet ved den Ynde han har for de Nordmænds Bestræbelser, som gik ud paa at tilveiebringe et Universitet i deres Fødeland. Paa den Fest, som i Anledning af dette Universitets Stiftelse holdtes her i Aaret 1811, og hvorved adskillige af begge Rigers udmærkede Mænd holdt Taler, fremstod ogsaa Prindsen og holdt med den ham egne skjønne Anstand, klangfulde Stemme og Foredragsevne en kort, men velaffattet og passende Tale, som ogsaa fandt almindeligt Bifald. Jeg, som selv med varm Deeltagelse var tilstede ved denne Fest, kunde som Vidne bekræfte dette, dersom ikke ethvert nyt Vidnesbyrd herom var ufornødent. Man kan med Rette sige, at dette var det første Skridt, hvorved Prindsen ret tildrog sig offentlig Opmærksomhed og begyndte at nyde en mere almindelig Agt for Aand og Dannelse. Det er os Alle nokfsom bekjendt, hvorledes Begivenhedernes uforudseelige Gang førte Prinds Christian til at give Verden langt større Beviser paa sin Kjærlighed til Folkefrihed, og hvorledes den gav ham Anledning til at udrette langt større Ting for Norge, end Nogen i hiin Time kunde ane. Det kan ikke falde os ind at fremstille Sagen saaledes, som om Norges fri Forfatning var udsprungen af hans Tanke: den var meget mere Frugten af Tingenes Magt, som yttrede sig under mange frisindede Nordmænds Medvirkning; men hans Deeltagelse i dette vigtige Værk var dog saadan, at det ikke var kommet saa heldigt i Stand, uden hans Agtelse for Frihed og Folkerettig-

Digitized by Google

heder og hans lykkelige Sands for det, som i de farefulde Dage tjente til Rigets Vel, ja til at redde det norske Folks Selvstændighed. Hertil kan endnu lægges den Ros, at det ikke var uden stor Fare for at miste sine Rettigheder som forventet dansk Thronarving, at han vovede alt dette.

Det var i hans første Manddomsalder, at han fik Leilighed til at fremme saa stort et Værk, som dog Begivenhedernes Gang ikke tillod ham videre at styre eller uddanne. Han blev nu Gouverneur over Fyen, hvor han i en lang Række af Aar havde en Virkekreds, der vel ikke gav ham Magt til at udrette Meget; men som han dog vidste at benytte til mangefold Gavn for Landet. Efterat have været omhvirvlet af de heftigste politiske Storme fandt han her en Rolighed, han vistnok ikke havde ønsket; men som hos den dygtige Mand pleier at modne Tænkningens og Erfaringens Frugt. Han afbrød denne Rolighed ved Reiser i Udlandet, af hvilke de betydeligste faldt i Aarene 1818 til 1822, en senere i 1838. Han besøgte, for største Delen i Selskab med sin beundrede Fyrstinde, de mest oplyste Lande og stiftede der Bekjendtskab med deres Regenter og Statsmænd. Der gaves faa af Europas Regenter, med hvilke han ikke blev personlig bekjendt; selv med de to russiske Keisere, Alexander og Nikolaus, hvis Land han ikke besøgte, traf han sammen paa sine Reiser i Tydskland og vandt deres Venskab. Man vil vanskeligt kunne nævne nogen stor Statsmand fra den Tid, med hvem han ikke kom til at underholde sig. Det er bekjendt nok, hvorledes han af alle sine høie Standsfæller og af de mest udmærkede Statsmænd modtoges med den største Høiagtelse og mindedes med endnu større end den, hvormed han modtoges. Vi ville for Øieblikket især fæste Tanken paa den Indflydelse, dette maatte have paa hans Statskunst. Der kan neppe være Tvivl om, at al denne Omgang maatte være ham høist lærerig; men man vover neppe nogen grundløs Formodning, naar man troer, at den indeholdt flere Advarsler om

Digitized by Google

Forsigtighed ved Indførelsen af Forbedringer, end ønskeligt havde været. Det er neppe de første Reiser, som i høi Grad have havt denne Indflydelse — den Deel, han havde havt i de norske Begivenheder, gjorde uden Tvivl Fyrster og regjerende Statsmænd mere tilbageholdende imod ham, medens Sagen endnu var i nogenlunde friss Minde; men den senere Reise 1838 synes især at have havt en saadan Virkning paa ham. Staternes Styrere møde i deres Bestræbelser saa mange Vanskeligheder, see saa hyppigt fortrædelige Følger af det Ny, de med den bedste Hensigt havde indført, have overalt saamegen Leilighed til at see de Mislighedes, der følge af drifstige Forandringer, at de omsider dvæle altformeget derved. Den uophørlige og anstrengende Sysselsættelse med at opretholde Orden og Frihed i det Nærværende rykker dem ofte den Fare, man udsætter sig for, ved ikke at vove de nye Fremskridt, altfor langt fra Øinene. Man tør vel med Sandhed sige, at Prinds Christian ikke derved tabte sin gamle Kjærlighed for frie Statsindretninger — han gav derpaa Vidnesbyrd nok, ved som Prinds at medvirke til Stænderindretningen, og som Konge at give Communalindretningerne en større Vidde, end der forud var paatænkt, ved at begunstige Offentlighed i Regjeringshandlingerne og anordne Finantsregnskabernes fuldstændige Offentlighed, ved at begunstige friere Handelslove, ved at begunstige Bestræbelserne for almindelig Værnepligt, ved at anordne Negerfriheden paa vore vestindiske Øer og endelig ved at begynde det friere Forfatningsværk, som Døden hindrede ham i at fuldende; men som han dog i Døden gav en første Bevægelse, hvilken hans ophøiede Eftermand med fri Kjærlighed fortsætter og stræber at bringe til den hurtigst mulige Fuldendelse — men maaskee vilde han have strædet hurtigere frem i sit Værk, dersom han ikke havde tilstedet de mange, vistnok vægtfulde Advarsler, han havde modtaget af bethydelige Statsmænd, en altfor stor Indflydelse paa sine Fremgangsmaader.

Digitized by Google

Jeg følte mig her opfordret til at følge den forevigede Fyrstes Landsgang i en af dens forskjellige Retninger; jeg vender nu tilbage i Tiden. Prinds Christian blev 1809 Præses for Kunstakademiet. Heri laae en ny Drivefjeder for ham til at sysselsætte sig med de skjønne Kunster, som allerede forud vare ham kjære. Enhver, som betænker i hvormange Forgreninger de skjønne Kunster udbrede sig, hvorledes de paa den ene Side berøre Digtekunst, Historie, det Skjønnes Theori, paa den anden fordre saa mangfoldige Færdigheder, ja i mange Maader træde i Forbund med Haandværkerne, vil let skjønne, hvor rig Anledning her blev til Eftertanke og indre aandelig Fremgang for en Mand, som ikke vilde lade nogen ham betroet Styrelse være en tom Ærespost. Hertil kom, at Akademiet for de skjønne Kunster har sine mange, om jeg saa tør sige, huslige og borgerlige Fornødenheder, i hvis bedste Ordning og Bevaring den høie Præses ikke tog liden Deel. At hans Smag for Kunsten og hans Kundskab om alle dens og dens Dyrkeres Fornødenheder i høi Grad maatte vinde ved hans Reiser og især ved hans Ophold i Italien, skjønnes let. Allerede for den blot skuelystne Reisende frembyde de store Stæders Museer og Kunstværker den herligste Leilighed til Nydelse og Smagens Uddannelse: er den Reisende Kjender, aabner der sig endnu flere Leiligheder for ham, og saavel Kunstvenner som Kunstnere komme hans Ønsker imøde; men tænker man sig nu den Forening af Kunstkjærlighed, utrættelig Iver for at see og lære og dertil den ophøiede Stilling, som begunstigede vor Prinds, kan man let forestille sig, hvormegen Nytte han høstede af sine Reiser. Han greb paa samme ogsaa Leiligheden til at erhverve sig skjønne Kunstskatte, hvoraf vi her især maae nævne en herlig Samling af antike Vaser.

For hans Naturvidenskab bleve disse Reiser ikke mindre frugtbare. Omstændighederne have herom givet mig en nærmere Kundskab. Jeg har paa mine senere Reiser ofte havt

Digitized by Google

Leilighed til at besøge Steder, hvor han og hans herlige Fyrstinde havde været. Foruden de Følelser, det ophøiede Pars Skjønhed, Aandsdannelse og elskværdige Adfærd havde indgydt, talte man med Beundring om den Indsigt, Prinds Christian havde lagt for Dagen, naar han besøgte Museerne. Det har ikke undgaaet min Eftertanke, at Mandens ophøiede Stilling hist og her kan have havt nogen Indflydelse paa Styrken af det Udtryk, Berømmelsen erholdt; men med Sikkerhed kunde jeg sige mig selv, at hans Kundskaber ikke mindre end hans andre ædle Egenskaber have vundet oprigtig Høiagtelse. Paa disse Reiser fandt han tit Anledning til at gjøre Erhvervelser for sine naturvidenskabelige Museer; ofte greb han ogsaa med fyrstelig Gavmildhed Leiligheden til at berige fremmede Samlinger med Gjenstande, som de savnede. Hans Reiser satte ham ogsaa i varig Forbindelse med mange Lærde, hvoriblandt jeg blot vil nævne Cuvier, Arago, Davy, Humboldt, Brogniart. I Neapel gav et Udbrud af Vesuv ham Anledning til selv at anstille Undersøgelser paa Stedet, hvilke han meddeelte i en Afhandling, som oplæstes i det neapolitanske Videnskabernes Selskab og indrykkedes i dets Skrifter.

Ved hans Hjemkomst 1822 fra de store Udenlandsreiser maae vi sætte et nyt Hovedafsnit i hans Liv. Han havde nu til den høie Dannelse, han allerede medbragte til Reiserne, føiet den, som disse kunne give den velforberedte, Tiden og Leiligheden velbenyttende, af Lykken begunstigede Mand. Det vil ikke være tjenligt for vor Hensigt at dele vor Fremstilling med Hensyn paa de to Tidsrum, da han nu levede iblandt os, først som Prinds og siden som Konge; thi han viste i al denne Tid de samme Egenskaber, og vi vilde nødes til idelige Gjentagelser, dersom vi, paa Grund af de vistnok betydelige Forskjelligheder, de tvende Stillinger medførte, vilde dele vor Fremstilling. Hans Hofholdning udmærkede sig, baade medens han levede som Prinds, og da han var bleven Konge, ved det Præg

Digitized by Google

af Skjønhedssands, Ordet taget i dets videste Betydning, som ikke kunde undgaae selv den flygtigste Jagttager. Man har ofte betegnet dette som Følge af Pragtlyst; men dersom man vil skjelne, som man bør, mellem Pragtlyst og Præget af Skjønhedssands, maa Dadelen enten aldeles bortfalde eller dog blive til en Tvivlsgjenstand. Pragtlysten yttrer sig deri, at det Glimrende og Kostbare søges for at overgaae andre Mennesker, hvilket ikke let kan tænkes uden Ødselhed: hvorimod Lysten til at leve i en skjøn Omgivelse — uagtet den vistnok ikke kan tilfredsstilles uden Omkostninger — kan være forenet med Husholderisskhed, og det var den i det Hele taget hos vor bortkaldte Konge. Man kan endog sige, at han i Henseende til Bopæl var nøisom. Hans Sommeropholdssted, Sorgenfri, som han elskede baade ifølge Ungdomsminder og for dets skjønne Omegn, var egentlig for lidet for en Fyrste, endsige for en Konge. Det Pallads, han som Prinds havde beboet her i Kjøbenhavn, foretrak han som Konge for det langt større og pragtfuldere Christiansborg, som han kun benyttede ved nogle faa større Fester. Selv hans Taffel, som Mange, stuffede ved falske Sammenligninger, dadlede for Overdaadighed, troer jeg, at man med Uret har tillagt denne Egenskab. Det var ikke ved Overdaadighed, at det udmærkede sig — der fandtes ofte ligesaa rigtbesatte Taffeler hos store Godseiere eller store Handelsmænd — men ved at forene, hvad der tilfredsstiller saavel Skjønhedssandsen som Smagen i Ordets lavere Betydning. Den skarpe indvortes, om jeg saa maa sige, aandige Sands staaer ordentligviis i Forbindelse med skarpe udvortes Sandser, og den sammenstemmende Tilfredsstillelse af de herpaa grundede Fordringer maa ikke sættes ved Siden af en raa Sandselighedens Nydelyst. Store Taffeler, hvortil Mange vare indbudne, gav han ikke saa hyppigt som hans ved sin Tarvelighed og store Maadehold udmærkede Forgænger, og kun disse var det, man

Digitized by Google

kunde kalde rigt besatte; men med Billighed kunde man ikke kalde dem ødsle.

Sit skjønne og indtagende Hjem søgte han at besjæle ved flittigt at samle hos sig Mænd af udmærkede aandelige Fortrin. Jeg vil kun opholde mig lidt ved de store Taffelselskaber eller de endnu langt talrigere Aftenselskaber, hvor det Eiendommelige mindre fremtræder. Man fandt dog i disse større Kredse Leilighed til at beundre hans sjeldne Gave til at føre de forskjelligste Samtaler, som ved saadanne Leiligheder maae være saa korte og verle mellem saa Mange. Denne Følelse sammensmeltede derhos med det Indtryk, man modtog af hans mandige Skjønhed og ædle Anstand. Lad mig føie til, for at man ikke skal føle et Savn i Mindet af disse skjønne Sammenkomster, at det Indtryk, man modtog af Kongens Personlighed, ligesom fordobledes, idet man ved hans Side saae den elskede Dronning, som ikke blot ved sin Skjønhed, men ogsaa ved sin høie Vært og sin ædle Anstand syntes skabt for ham og for Thronen. De store Aftenselskaber forskjønnedes næsten altid ved Musik. Vore fornemste indenlandske Sangere og Musikkunstnere havde her Leilighed til at kappes med de berømteste udenlandske, og Selskabet havde herved en herlig Nydelse. I de mindre Selskaber, som Christian den Ottende enten som Prinds eller som Konge samlede om sig, fremtraadte hans Personlighed fuldstændigere i al sin Eiendommelighed. Meddelelsen var her naturligviis friere og mere indholdsrig. Man saae der Videnskabsmænd, Kunstnere, udmærkede Embedsmænd, blandede med de Fornemste af Hoffets Medlemmer. Berømte Fremmede bleve ordentligviis indbudne til hans Hof og med dem saadanne Mænd, med hvem det maatte være dem kjærest at træffe sammen. Selskabet fik sin Eenhed ved den Maade, hvorpaa Fyrste og Fyrstinde viste sig som Vært og som Værtinde. Det var ikke blot med Hensyn paa Samtalen, at dette gjældte; ofte bidroge mærkværdige Gjenstande til at give Selskabet et Foreningspunkt:

Digitized by Google

snart var der et nyt Kunstværk at see, snart førte han Selskabet ind i sin skjønne Samling af antike Vaser, undertiden, naar det især var Naturforskere, der vare indbudne, førte han dem ind i sin kostbare Samling af Mineralier og Conchylier; overalt var han selv den kyndige Veiviser. Paa Landet førte han ofte sine Gjester ud i den skjønne Omegn. Fremmede Gjester førte han undertiden tilvogns temmelig langt omkring for at vise dem de skjønneste Steder.

I de mindre Aftenselskaber forelæste vore fornemste Digtere deres Værker, ofte førend disse endnu vare bekjendtgjorte, og Digteren fandt sig ikke blot belønnet ved den Ære at forebrage sit Værk i en saadan Kreds, men ogsaa ved den Opmærksomhed, hvormed han hørtes, og den Skjønsomhed, hvormed Bifaldet gaves.

I Hoffets mindre Kredse fandt ogsaa andre Meddelelser Sted, blandt andet Fremviisningen af nye Forsøg.

Man bør vistnok ikke nægte, at Christian den Ottende havde nogen Forkjærlighed for det Aristokratiske; men det fortjener at fremhæves, at denne Tænkemaade var langtfra at have taget et indsnævrende Herredømme hos ham. Alle Arter af Fortjeneste trak han til sig, og en høi Rang agtede han ikke fornøden til at give en Mand Adgang til Hoffet; man saae nu og da Mænd uden enten Fødselsrang eller endog nogensomhelst Titel indførte i hans Kreds.

Blandt Exemplerne paa, at han vidste at tilsidesætte vedtagne Høihedsformer for ædlere Hensigter, fortjener det maaskee at anføres, at han som Prinds i nogle Aar flittigt besøgte de Forelæsninger, jeg pleier maanedlig at holde over de nyeste Opdagelser, og som da, ligesaavel som det endnu skeer, besøgtes af de forskjelligste Klasser, og hvor selv Haandværkslærlingen kan tage Plads paa Bænk med Mesteren, med Embedsmanden, med Studenten. I denne Tilhørerkreds sad ogsaa Prindsen. Jeg troer, at han ikke hertil bestemtes ene ved Foredragets

Digitized by Google

Indhold, som han vel vidste, jeg ellers var beredt til at meddele ham; men at han tillige vilde give et udvortes Beviis paa sin Kjærlighed til Videnskaben, i den Overbevisning, at saadant ikke kan være uden gavnlig Virkning.

Det viste sig allerede før hans Thronbestigelse, at hans Kjærlighed til Naturvidenskaben, Poesien og Kunsten ikke havde hindret ham fra at erhverve sig en stor Færdighed i Forretninger og disses Styrelse. De, der have havt Leilighed til herom at gjøre Erfaringer, vidste det allerede længe; under hans Regjering blev det almindeligt bekjendt. Vi selv havde inden for vort Selskab seet ham lede Forhandlingerne med en saadan Indsigt og Sands for det Rette, at han derved maatte vinde Høiagtelse, om hans Stilling i Samfundet end slet ikke toges i Betragtning. Blandt de Virkninger, hans høie og mangesidige Dannelse havde i hans Kongeadfærd, fortjener det at nævnes, at han aldrig unddrog nogen Embedsmand sin Bevaagenhed for frimodig Modsigelses Skyld. Han kunde vel øieblikkeligt yttre sin Utilfredshed dermed — det hændte vel ogsaa som oftest, at det ikke lykkedes Modsigeren at opnaae nogen Meningsforandring hos Kongen, — men ubehagelige Følger havde man ikke at vente af sin Driftighed.

Det er bekjendt, at Fleerheden, førend Christian den Ottende kom paa Thronen, mente om ham, at han vilde skye de vidtløftige Regentarbeider og mest overlade sig til tomme Livsnydelser. Denne Mening, som ingenlunde deeltes af dem, der kjendte ham, blev snart gjendrevet ved hans Kongeliv. Man fik Leilighed nok til at erfare, at han ikke vilde unddrage nogen Regjeringsgreen sin Opmærksomhed. Han fandtes utrættelig i at gjøre sig bekjendt med Sagerne, og han indlod sig med Sagkundskab endog i disses færegneste Enkeltheder. Maaskee turde man sige, at han heri gik forvidt og hindrede sig selv i at nyde den Ro, som fordres til at overveie Rigets store og vidtudseende Anliggender; men det være mig tilladt, uden at

Digitized by Google

ville afgjøre Noget imod en saadan Paastand, at bemærke, at hans Iver ikke savnede sine betydelige Virkninger. Hans Arbeidsomhed understøttedes ved en beundringsværdig Lethed i at finde Hovedindholdet af et gjennemlæst Papir. Man saae ham ofte gjennemløbe en overrakt Beretning strax ved Modtagelsen og i en utrolig kort Tid at have opfattet dens Indhold saaledes, at han med fuld Sagkundskab kunde tale derom.

Det er bekjendt nok; men det fortjener dog høiligt at fremhæves, at hans Regentvirksomhed var fri for den Eensidighed, hvortil nu og da Regenter hengive sig, naar de i deres Ungdom meget have sysselsat sig med nogen Kunst eller Videnskab. Uagtet han med udmærket Held havde anvendt megen Tid paa Naturvidenskaben, kan man ingenlunde sige, at han som Konge fortrinsviis begunstigede den; han skjænkede den sin kongelige Forsorg paa samme Maade som andre vigtige Anliggender. Ligesaa forholdt det sig ogsaa med Kunsten. Det har endogsaa vakt mangen Klage, at han ikke begunstigede disse hans gamle Yndlingsgjenstande nok; men jeg troer dog, at man bør agte den Huusholderiskhed, som han i disse Sager viste, og som hængte sammen med hans ligesaa vigtige som heldbringende Iver for at sætte Statens Pengevæsen i en god Forfatning.

Idet jeg vil slutte dette Mindeskrift, staaer jeg i et ganske nyt Tidsrum, ikke blot for vort elskede Danmark, men for hele Europa, ja man kan sige for hele Menneskeslægten. Den Tid, hvori jeg udarbeidede dette Mindeskrift, var en ganske anden end den nærværende. Vel sandt, at den Frihedsaand, som nu saa mægtigt aabenbarer sig, levede i alle fremstræbende Mænd, fordrede og haabede store Forbedringer. Selv iblandt dem, som stræbte paa en Maade at tilbageholde den efter deres Mening altfor tilsomme Fremstræben, gaves der Mange, som vilde det samme Maal for Menneskesamfundets Udvikling, men ikkun gave Hensynene paa de Farer, der kunde ledsage hvert Skridt en større Vægt — men nu da Frihedsaanden har legem-

Digitized by Google

liggjort sig saa pludseligt, saa omgribende, paa eengang saa lovende, og saa faretruende — nu, siger jeg, vil man fordre, at der skulde have været gjort denne Aand større Indrømmelser; men langtfra at gjøre mig skyldig i den Usandhed, der vilde ligge i en Omdannelse af min Fremstilling med saadanne Hensyn, vil jeg tvertimod slutte saaledes, som jeg fra først af havde foresat mig, og sige, hans dannede og om frie Forfatningers Nødvendighed oplyste Aand yttrede sig ogsaa i hans Regjering. Vel troede vi, at han i Udførelsen gik altfor langsomt frem; men det kunne vi dog ikke nægte, at den Konge, som i en Regjeringstid af ikkun 7 Aar har indført saamange Folkeaanden oplivende Indretninger, som vi allerede have nævnt, og forberedt endnu større, — han har ogsaa vist, at han som Konge ikke havde glemt den Agt for Frihed og Menneskerettigheder, hvorpaa han tidligere havde givet Beviser. Finde vi, at alt dette ikke var nok for vor betydningsfulde Tidsalders store Fordringer, saa lader os dog tilstaae, at det, seet fra det Stade, hvorpaa næsten alle Regjeringer nylig stode, ikke var lidet. Nu medens Aandernes mægtige Bevægelse vil være mindre staansom i sine Fordringer, vover jeg den Modfordring, at man ved at bedømme ham ikke bør glemme at sammenligne ham med Tidsalderens andre Konger. Kan han ikke indstyde sig under en Domstol af sine Ligemænd, lad ham dog dømmes med sine Ligemænd, og det vil da vise sig, om han ikke ved Kongesærd staaer med ligesaamegen Ære iblandt dem som ved Indsigter og Dannelse.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google